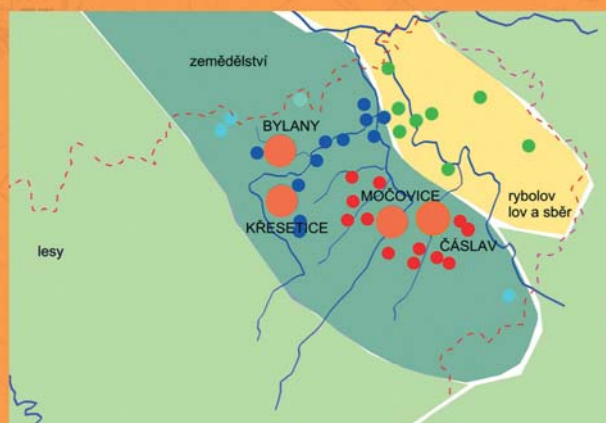

Ivan Pavlů

**SPOLEČNOST NA NEOLITICKÉM SÍDLIŠTI BYLANY
STATUS A ROLE ARTEFAKTŮ**

**Society on a Neolithic Site of Bylany
Status and Role of Artefacts**

Praha 2011

Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, v.v.i.

9.1.2012

Společnost na neolitickém sídlišti Bylany. Status a role artefaktů

Society on a Neolithic Site of Bylany. Status and Role of Artefacts

Ivan Pavlů

Praha 2011

9.1.2012

Práce byla zpracována s podporou grantu GAAV IAA800020701.

Recenzoval Doc. PhDr. Radomír Tichý (UHK Hradec Králové)

a Doc. PhDr. Miroslav Popelka (FF UK Praha)

Společnost na neolitickém sídlišti Bylany. Status a role artefaktů.

Society on a Neolithic Site of Bylany. Status and Role of Artefacts.

Ivan Pavlů

Vydal Archeologický ústav AV ČR, Praha, v.v.i.

Letenská 4, 118 91 Praha 1

Redakce neperiodických tisků Petr Meduna

Obálka O. Štulc

Tisk Printmedia

Hálkova 2, 12000 Praha 2

Vydání 1. (elektronická verze na CD)

© Ivan Pavlů

ISBN 978-80-87365-43-4

Klíčová slova

Neolit, status a role artefaktů, struktura osídlení, mozaika společensky rozdílných regionů, zemědělci, lovci, pastevcí.

Key words

Neolithic, status and role of artefacts, structure of the settlement, mosaic of social different regions, agriculturists, hunters, herders

Obsah

1.0. Úvod.....	7
2.0. Metoda.....	9
2.1. Antropologické analogie	9
2.2. Význam chronologických systémů	10
2.3. Srovnávací metoda	10
3.0. Status a role artefaktů ve společnostech předovýchodního neolitu.....	13
3.1. Předkeramický neolit A.....	14
3.2. Starší a střední období předkeramického neolitu B	17
3.3. Pozdní období předkeramického neolitu B	19
3.4. Předkeramický neolit C	20
3.5. Keramický neolit	21
3.6. Analýza neolitických domů ve střední Anatolii	25
4.0. Domy s lineární keramikou	29
4.1. Situační analýza domů s lineární keramikou.....	29
4.2. Společenský význam znaků	30
4.3. Společenská role domu a jeho dílů.....	32
4.4. Status obyvatel domu	32
4.5. Dovednost.....	33
4.6. Individuální dovednost při stavbě domů	36
5.0. Sídlní prostor	37
5.1. Sídlení, stavění a společnost.....	37
5.2. Scénář pro počátek neolitických staveb	38
5.3. Jedno obydlí	40
5.4. Uvnitř a venku	41
5.5. Dvorce	42
5.6. Centrální sídliště a jejich hierarchie v regionu.....	44
6.0. Výzdoba na lineární keramice.....	47
6.1. Keramická sociologie	47
6.2. Analýza výzdobných znaků	48
6.3. Základní motivy	50
6.4. Doplnkové ornamenty	52
6.5. Doplnkové prvky v intervalech sídliště.....	53

6.5.1. První a druhý interval.....	53
6.5.2. Třetí interval.....	53
6.5.3. Čtvrtý interval.....	54
6.5.4. Pátý interval.....	54
6.5.5. Šestý interval.....	54
6.6. Genealogická role lineárního ornamentu.....	55
6.6.1. Genealogická role uvnitř fází a mezi fázemi.....	55
6.6.2. Genealogická role mezi sídlišti.....	56
6.7. Souvislosti.....	60
6.7.1. Uživatelská a společenská role keramických tvarů.....	60
7.0. Status a role kamenných nástrojů.....	62
8.0. Ideové dědictví.....	65
8.1. Antropomorfní a zoomorfní plastika na Předním východě.....	65
8.2. Antropomorfní a zoomorfní plastika v Egejidě a na Balkáně.....	67
8.3. Figurální plastika v Adriatické oblasti.....	69
8.4. Dědictví předovýchodní ideologie ve Střední Evropě.....	69
8.5. Ideologie spojená s lineární keramikou.....	72
9.0. Vývoj neolitické společnosti ve střední Evropě (5600 – 4500 BC).....	74
9.1. Modely neolitické společnosti.....	74
9.1.1. Kulturně-historický model středoevropského neolitu.....	74
9.1.2. Model a scénář pro Čechy v 6. tisíciletí BC.....	76
9.2. Hierarchie obydlí.....	80
9.2.1. Velké domy.....	80
9.2.2. Hierarchie trojdílných domů.....	81
9.2.3. Neolitické domy a vývoj populace.....	83
9.3. Hierarchie zemřelých.....	84
9.3.1. Prestižní výbava v hrobech.....	84
9.4. Společenská hierarchie v neolitu.....	84
10.0. Shrnutí.....	87
Exkurz: Chronologie neolitu na Předním východě.....	89
ASPRO.....	90
CANeW.....	92
TAY.....	94

Literatura	95
Summary	112
Abstract	115
Seznam obrázků a tabulek - List of Figures and Tables	116
Rejstřík	119

Tato práce byla zpracována s podporou grantu GAAV IAA800020701.

Poděkování

Práce vznikla jako třetí svazek volně navazující na předcházející první zpracování nálezů z neolitického sídliště Bylany (Bylany Life, Praha 2000) i druhou část o prostorovém rozložení artefaktů (Činnosti na neolitickém sídlišti, Praha 2010). Na tomto místě bych rád poděkoval všem pracovníkům pracoviště ARÚ v Kutné Hoře, kteří pod vedením R. Šumberové spolu s L. Jiráněm, ředitelem Archeologického ústavu, mi dlouhodobě vytvářeli velmi příznivé pracovní podmínky. Poděkovat bych chtěl jmenovitě L. Komercové a J. Komercovi, kteří mi pomáhali při přípravě dat, a O. Vlasákovi a J. Poupové, kteří pomáhali

9.1.2012

s přípravou rukopisu. Děkuji P. Květinovi za spolupráci na projektu a v neposlední řadě M. Končelové, která velmi obětavě pomáhala připravit obrazové přílohy. Rád bych poděkoval také své ženě za nepomíjející trpělivost, s níž snášela moji nepřítomnost v reálném světě.

1.0. Úvod

K poznání struktury neolitické společnosti se chceme přiblížit cestou zkoumání společenské funkce a společenské hodnoty vybraných archeologických nálezů, jejich role a statusu. Užitečnou funkci získává každý předmět již v procesu svého vzniku, protože je vyroben se záměrem, aby sloužil nějakému účelu. Vedle toho sehrává tento výrobek i svoji roli v širším rozměru, který je vymezen jeho účinkováním v konkrétní společnosti, kde jeho funkce může být dána průnikem individuálních i společenských potřeb. Například kamenná sekera slouží ke kácení stromů a k obrábění dřeva, keramická nádoba pro přípravu, předkládání nebo skladování potravy, dřevěná hůl k obdělávání země, ale každý tento jednotlivý artefakt naplňuje také základní společenské potřeby při sídlení a obživě rodiny nebo celého seskupení rodin v jedné osadě. Užitečná funkce nabývá různých konkrétních forem, které jsou vědomou součástí mnohostranného konání jednotlivců. Společenský rozměr je potom souhrnem všech těchto činností, jichž se zúčastní různé artefakty. V prvním plánu užitečných funkcí v tomto příkladu je využití vlastností nástrojů pro zajištění obživy společnosti. V neolitu, podobně jako i v jiných pravěkých společnostech, vycházíme přitom z potřeb jedné rodiny jako základní společenské jednotky, kterou reprezentuje jeden dům nebo jedno hospodářství. I společenská role artefaktů může být mnohostranná. Například každý nástroj může být za jistých okolností použit jako zbraň. Potom se představují ve zcela odlišné společenské úloze, jakou je obrana nebo i agrese dané společenské jednotky.

Společenská hodnota předmětů je v předstátních společnostech dána především jejich relativní dostupností a bývá měřena délkou času, který je nutno vynaložit na jejich výrobu.

Dostupnost surovin, například na výrobu štípané industrie, se projeví nejen kolísajícím podílem na určitém nalezišti, ale i specifickým výskytem v daném kontextu. Lze předpokládat, že suroviny ze vzdálenějších zdrojů budou vzácnější a bude jich na nalezišti méně, než surovin dostupnějších a tudíž ne tak vzácných. Tato jednoduchá představa může mít ale velké množství odchylek, právě proto, že společenská hodnota může být dána jinými, nám obtížně dostupnými důvody. Odchytky jsou dány především symbolickou rolí artefaktů, která v konkrétních situacích překračuje čistě technologické vnímání hodnot. Nejčastěji to pozorujeme v pohřebních výbavách, kde hodnota artefaktů je spojena především s prestiží pohřbeného. Symbolická hodnota se může měnit nepravidelně i v průběhu vývoje dané společnosti.

Po metodické kapitole se ve třetí kapitole zabýváme dosavadní interpretací společenských jevů na Předním východě. Tyto výklady podléhají značným změnám, jež jsou ovlivněny nárůstem nových dat, ale především různými teoretickými i metodickými postoji jednotlivých autorů. Jejich použitelnost pro naše vlastní téma proto značně kolísá a je nutno proto kriticky je hodnotit a používat. V následujících kapitolách se pojednáme hlavní kategorie neolitických artefaktů, které mohou posloužit ke studiu společenských poměrů. Jsou to především půdorysy domů, jichž je dnes známo několik tisíc, keramika a její ornament a nakonec kamenné nástroje. Výzdoba neolitické keramiky hraje v tomto studiu významnou úlohu, protože její obsah je dobře interpretovatelný jako keramická sociologie. Navazující kapitola je založena na přehledu figurální neolitické plastiky, jež vizuálně dokládá ideologické představy neolitu. V závěrečné kapitole jsme se pokusili o souhrnný výklad vývoje neolitické společnosti, jak jej můžeme dokumentovat na základě společenského významu a role neolitických artefaktů.

V závěru jsme zařadili jako exkurz přehled chronologie v oblastech Předního východu, a to na základě posledních údajů o jejich absolutním datování. Tato chronologie poskytuje dnes dostatečně spolehlivý rámec pro další srovnávání neolitických společností, které jsou sice geograficky i časově vzdálené, ale o kterých lze předpokládat, že mají jisté geneticky společné rysy. Přestože chronologie archeologických celků dále na evropském kontinentě již není tak podrobná, aby bylo možno oba systémy přesně porovnávat, zůstává dosavadní chronologie na Předním východě dostatečným rámcem vývoje neolitické společnosti na poměrně rozsáhlém území.

2.0. Metoda

2.1. Antropologické analogie

Pojmy statusu a role jsme přenesli analogicky pro výklad společenského významu archeologických artefaktů podle použití těchto termínů při charakteristice předstátních společností v antropologii a etnografii. „*Ist Status die in der Gesellschaft fest verankerte Position, so verwendet man den Begriff der Rolle, um die jeweiligen Akteure, die einen Status ausfüllen, zu charakterisieren. Erst die Rolle, die eine Person „spielt“, füllt den Begriff des Status mit Leben...*“ (Bernbeck – Müller 1996, 4). Přenesení pojmů, které charakterizují jednotlivé členy společnosti na předměty, jimiž se tito lidé obklopují, je spojeno samozřejmě s personifikací artefaktů včetně nutného posunu v chápání obsahu uvedených termínů. Chápeme-li status artefaktů jako jejich společenskou hodnotu nebo význam, neodchylujeme se příliš od obsahu pojmu status lidí jako jejich pevné posice ve společenském uspořádání. Podobně soudíme, že lze zobrazit v artefaktech i pojem společenské role. Platí to také o souvisejícím pojmu prestiž v archeologii převedeném do identifikace prestižního zboží. Nejčastěji se s ním setkáme při interpretaci pohřebních výbav, ale také i neolitických sídlišť (Van De Velde 1990). Za to další související pojmy jako jsou moc, vliv, autorita, panství (Bernbeck - Müller 1996) leží již na hranici archeologické interpretovatelnosti nebo ji překračují.

Antropologie poskytuje široký teoretický základ pro studium v tomto směru a etnografie zase bohaté modely vycházející z konkrétních situací. Příkladem, snad nejznámějším, je výměnný systém *Kula* uvedený ve dvacátých letech dvacátého století do literatury v klasické práci B. Malinowského (1922). V rámci této složité dálkové výměny docházelo také k výměně řady komodit. Celý systém slouží dnes jako příklad různých modelů. V jejich rámci docházelo buďto k recirkulaci materiálních zdrojů, nebo k určitému prestižnímu soutěžení, anebo k systematické společenské komunikaci (Bernbeck – Müller 1996, 11). Ani z antropologické teorie ani z etnografických příkladů nelze však získat jednoznačné materiální koreláty mezi chováním určitých společností a jejich materiálním projevem, které by umožňovaly bezpečnou a ověřitelnou interpretaci archeologických situací. Nebudeme se proto podrobněji zabývat jednotlivými etnografickými příklady, protože se zdá, že v jejich obsahu lze najít

údaje příliš mnohoznačné. Volíme zde zjednodušený postup, založený na přímé interpretaci dokumentovaných struktur vybraných artefaktů na neolitickém sídlišti. Tyto výklady podporujeme, spíše než etnografickými příklady, srovnáním se skutečnostmi na neolitických sídlištech Předního východu. Jedná se sice o srovnání se situacemi, které byly rovněž interpretovány, ale které jsou historicky, a jak soudíme, i věcně našemu studiu příbuzné.

2.2. Význam chronologických systémů

Chronologické systémy, jak lyonský ASPRO, tak istanbulský CANeW (viz Exkurz), mají pro archeologii Předního východu význam jednak systémový, jednak heuristický. Poskytují jakousi pevnou síť, ve které je možno uspořádat artefakty jak chronologicky, tak geograficky. ASPRO je orientován více geograficky zejména ve své poslední formě (Kozłowski-Aurenche 2005), přestože byl původně zamýšlen především jako chronologické schéma. CANeW je orientován především na maximální využití radiokarbonových dat, v nichž geografický rozměr zejména se vzdáleností od střední Anatólie poněkud ustupuje. Lze říci, že heuristický význam obou časem překonal jejich původně zamýšlené systémově chronologické cíle. Jak podrobná morfologicko-geografická data prvního, tak i chronologicky uspořádané tabulky základních artefaktů druhého, poskytují dostatečně přehlednou a ucelenou informaci o artefaktuálním obsahu předovýchodní archeologie. Zde je nutno připomenout, že již déle existuje analogický pařížský systém pro Egejdu (Treuil 1983), který se svým encyklopedickým charakterem oběma přibližuje, a který rozšiřuje srovnatelné informace dále do egejské oblasti.

V interpretační rovině slouží podobné systémy jako velmi dobrý podklad pro odbornou diskusi, která může být někdy zamlžena příliš velkými detaily, jež poskytují jednotlivé konkrétní výzkumy. ASPRO ukazuje, že je obtížné v celé oblasti Předního východu definovat kulturně historické celky v klasickém slova smyslu, a to přinejmenším do počátku sedmého tisíciletí, tedy do počátků masové produkce malované keramiky. CANeW naopak dokládá, že jednotlivé předěly v časovém vývoji artefaktů nejsou tak ostré, jak by se očekávalo. Ukazuje se, že vývoj na Předním východě probíhal komplikovaněji a vyznačuje se častým souběhem různých typů artefaktů, které by se typologicky měly vylučovat.

2.3. Srovnávací metoda

Soudím, že poznání vývoje na Předním východě má pro studium lineární keramiky význam především metodický. Intenzivní archeologické výzkumy, které zde probíhají v posledních

9.1.2012

dvou desetiletích, přinesly nejen množství nových poznatků a nálezů, ale také situací v různých regionech. Nová komplexní data vedou ke zpřesňování morfologicko-typologické chronologie na jedné straně a také poskytují možnosti studovat společensko-ekonomické vztahy jednotlivých společenství v různých geografických oblastech. Jedná se především o rozsáhlé projekty na lokalitách v Izraeli ze širší oblasti Mrtvého moře a dále v oblastech horní Mezopotámie na lokalitách v Sýrii a jihovýchodním Turecku.

Klasifikace předkeramických technologických skupin, která je založena především na typologii štípané industrie, jako jsou hroty oštěpů a jiné nástroje, vede k označení oddělených geografických oblastí, jež se vyznačují vnitřní typologickou jednotou. Tyto celky však nejsou již dnes vnímány jako tradiční kulturní oblasti, které by dovozovaly historizující posuzování jejich vzájemných vztahů jako archeologických představitelů různých společenství obyvatel. Metodu zkoumání středoevropských společností se stává srovnávání společenské struktury s různými lépe doloženými situacemi, jako jsou společnosti Předního východu. Toto srovnávání může být nezávislé na tom, jaký druh souvislostí jim připisujeme. Předovýchodní neolit nemusí nutně být se středoevropským neolitem svázán geneticky (Pavlů 2010), přinejmenším ne bezprostředně.

Keramický neolit sedmého a šestého tisíciletí BC přešel od počátečního stadia tvarově jednoduchého a výzdobou málo variabilního zboží do větších celků malovaných keramik především Yarmukienu na jihu Levanty a Haláfské kultury na severu Mezopotámie a přilehlých oblastí. Oproti původním teoriím, které sledovaly šíření této kultury ze severovýchodu Mezopotámie směrem na západ k východnímu pobřeží Středozemího moře, uvažuje se dnes spíše o prvním období masové výroby keramiky (Schwartz 2009). Tato kultura by již nerepresentovala jednu kompaktní společenskou skupinu obyvatelstva, které by se spolu s ní šířilo těchto zemích. Byla by to jen stylisticko-technologický projev výroby keramického zboží, které bylo různými mechanismy distribuováno v poměrně širokém území. Stylistická jednotka tohoto zboží by zakrývala roztráštěná malá společenství obyvatel, která ve skutečnosti obývala tyto oblasti v menších celcích, jež se vyznačovala konkrétními a osobitými charakteristikami společensko-ekonomického prostředí v různých geografických podmínkách. Neolit Předního východu představuje potom mozaiku společensky a zřejmě i kulturně izolovaných malých společenství, která je ale obtížné archeologicky rozlišovat. Jednotlivé lokality, z nichž jen malé procento je archeologicky prozkoumané, se musely v takovémto

uspořádání vyznačovat rozdílnými rolemi a také rozdílnou společenskou hierarchií. Pokud je variabilita těchto lokalit archeologicky postihnutelná, zůstává většinou zakryta tradičními způsoby klasifikace artefaktů, které zdůrazňují společné charakteristiky a rozdíly vysvětlují v historizujících pojmech vztahů mezi společensky nerozlišenými skupinami obyvatel. Skutečná společenská variabilita zaniká v oparu tradičního pojetí archeologických kultur nebo kulturních skupin.

Středoevropský vývoj začíná v první polovině šestého tisíciletí, což je předovýchodní období plného rozvoje masové výroby keramiky, které začalo již dříve předtím na počátku sedmého tisíciletí. Zda tento jeden projev zásadního zvratu ve vývoji společnosti mohl ovlivnit vývoj na evropském kontinentu, nebo zda hlavním činitelem byla klimatická změna okolo roku 6200 BC, je otázkou dalšího studia. V Egejidě a na Balkáně je možno určité korelace s klimatickými změnami nacházet (Weninger aj. 2005; 2006), i když neolit tam začal již dříve. Pro naše území bude nepochybně důležité řešení otázky změn v první polovině šestého tisíciletí, které mohly být tímto přírodním jevem také ovlivněny (Gronenborn 2005). Společenské změny, k nimž docházelo během dlouhého neolitického vývoje na Předním východě, je možno vnímat spíše jako inspirující analogie, než jako bezprostředně související kauzální jevy. Předností podobných analogií je jejich časová srovnatelnost s našim vývojem na rozdíl například od časově vzdálených etnoarcheologických srovnání. Obojí však poskytují velké množství konkrétních variant možných situací, a proto je jejich praktické využití omezeno jen na určitou zobecněnou úroveň.

Neolitické osídlení evropského kontinentu nelze dnes již vnímat jako souvislé a celistvé zaujetí velkých geografických prostorů jednotnými kulturami, jak se to doposud snažila většina autorů zobrazit v různých variantách na mapách Evropy. Většina osídlení je doložena nepravidelně hustými body jednotlivých lokalit, které vytvářejí nestejně husté shluky. Není přitom vůbec jasné nakolik jsou lokality uvnitř takovýchto shluků současné, a to alespoň v měřítku několika generací. Nejčastější formou zobrazení bývá různé šrafování celých prostorů, jež nebere ohled na nesouvislost dosud doloženého osídlení a vytváří dojem souvislého a nepřetržitého obsazení především úrodných oblastí neolitickými zemědělci. Vedle toho není doloženo, nakolik tato území starší nezemědělské osídlení skutečně vyklidilo. Pokud naopak přijmeme možnost, že skupiny obyvatel s nezemědělským i zemědělským hospodařením a tomu odpovídající rozdílnou společenskou strukturou žili po dlouhou dobu vedle sebe odděleně v různě velkých

geografických celcích, dostává dosud torzovitý archeologický obraz zcela nový a přijatelnější smysl. Tato téze, doufáme, bude podepřena celým následujícím textem.

3.0. Status a role artefaktů ve společnostech předovýchodního neolitu

Archeologické prameny poskytují na Předním východě nesrovnatelně příznivější podmínky pro studium neolitických společností než ve střední Evropě. Nejen množstvím i kvalitou dochovaných dat zejména architektury, ale také svojí velkou variabilitou a především dochováním kontextů. Jedná se jak o kontexty v čase dané stratigrafiemi jednotlivých lokalit, tak kontexty prostorové, dané souvislostmi artefaktů, nalézáných na těchto lokalitách. Úroveň dochování není samozřejmě ve všech obdobích stejná, závisí zejména na charakteru osídlení. Menší je v době převažujících sezónních tábořišť v PPNA, a mnohem větší v době existence velkých stálých osad v MPPNB. Také kontexty artefaktů nejsou stejné a nemůžeme očekávat, že je nalézáme v původních polohách in situ. Jejich dochování závisí především na různých formách opouštění sídel. Přesto je možno i z takto torzovitých zjištění odvozovat určité projevy života a chování neolitických společností, které mohou sloužit v nějaké zobecněné rovině pro srovnání se situací ve střední Evropě, kde jsou archeologická zjištění nesrovnatelně chudší.

Z hlediska možného pochopení, jak se chovala neolitická společenství u nás, budeme se zabývat hlavně těmito zobecněnými poznatky, protože konkrétní detaily, jako je typologie artefaktů apod., jsou pro zamýšlená srovnání nepodstatné. Badatelský zájem o složité společenské změny v neolitu Předního východu narůstá teprve v poslední době. Dosavadní kulturně historické pojetí je orientováno na výklad důležitých změn, jak je můžeme v archeologických pramenech pozorovat. Tento směr se zaměřuje na původ, případně příčiny těchto změn, jejich vývoj a rozšíření. Důsledkem jsou potom výklady vedoucí k rekonstrukcím kulturní expanze, akulturace nebo kulturních vlivů. Tyto výklady sice poskytují obraz určité historické dynamiky, ale jsou na druhé straně důsledkem zjednodušených vztahů mezi artefakty a společnostmi a do značné míry zaměňují archeologická fakta za historické události. Zájem o problémy, které neolit vnesl do společností dlouhodobě kořistnických se projevuje v tématech, která zkoumají změny na

sídlíštích a jejich rozmístění v regionech během hlavních etap akeramického neolitu a především v dobách velkých artefaktuálních změn (Kuijt 2000b, 312).

Pro naše záměry studia neolitické společnosti v době lineární keramiky to znamená, že se zaměříme především na status, jako společenskou hodnotu, a roli, jako společenskou funkci, artefaktů. S tím jsou spojeny i další otázky jako rekonstrukce neolitických skupin, domácích hospodářství, genderové identity, tedy různých variant skupinové identity (Asouti 2006, 106). Přitom kulturně historický přístup nelze apriorně odmítnout, protože poskytuje stále základní schéma uspořádání archeologických pramenů. Od chování artefaktů a pochopení jejich společenského významu a hodnoty vede k poznání jejich společenského prostředí jen cesta interpretace archeologických faktů.

3.1. Předkeramický neolit A

Starší úsek PPNA se nazývá Khiamien podle typického tvaru hrotů, mladší úsek potom na jihu Sultanien a na severu Mureybetien podle jednoho z dlouhodobých sídlišť tohoto období. Společnosti nejstaršího akeramického neolitu představují desintegraci komplexního systému z předcházejícího natufienského období (Belfer-Cohen & Bar-Yosef 2000, 32). Mohlo by to souviset se opuštěním dřívějšího způsobu lovu celých stád (Akkermans 2004, 283), který byl nahrazen obživou širokého spektra lovených divokých zvířat včetně řady druhů ptáků. Ve stálých osadách bylo pěstováno několika desítek jedlých odrůd rostlin, semen i ovoce, včetně ještě divoké pšenice jednozrnky, jak je doloženo z výzkumu lokality Mureybet na Eufratu. Malá stále osidlovaná sídliště trvají vedle malých sezónních tábořišť. To dokládá kontinuitu sídlení od staršího Natufienu a celkový charakter společností, které praktikovaly hospodářství mobilního kořistnictví (Akkermans 2004, 285).

Vedle stálých sídlišť a malých sezónních nebo příležitostných tábořišť (Nachcharini) jsou doložena i sídliště pod skalními převisy ('Iraq al-Dubb). Malá okrouhlá polozahloubená obydlí se nacházejí na sídlíštích všech typů. V domech je patrné již funkční členění na část obytnou, pracovní (kuchyň) a skladovací. Běžná jsou síla na skladování potravin. Objevují se stavby, které lze označit jako společenské domy, jež sloužily nejen jedné rodině, ale i většímu společenství (Belfer-Cohen – Bar-Yosef 2000, 30; Akkermans 2004, 284). Zvláštní věž spolu s přílehlou několikanásobnou zdí byla vykopána v Jerichu, měla zachovanou výšku přes 8 m a v horní části průměr 7 m. Původní interpretace Dame K. Kenyon jako fortifikace

9.1.2012

sídliště byla v literatuře přehodnocena na zeď proti povodni a stavbu společenského účelu (Bar-Yosef 1986). Celá situace po podrobné analýze vedla k závěru, že věž byla úzce spojena s kultovními praktikami (Hachmann 1989, 72). S tím ovšem může být také spojena ochrana společných zásob potravin snad i proti vlastním sousedům z obyvatel sídliště.

Dlouhodobý vývoj architektury tohoto období v jihovýchodní Anatolii je velmi dobře patrný na lokalitě Çayönü. Postupné změny od okrouhlých staveb přes oválné k pravoúhlým s různým uspořádáním vnitřní konstrukce jsou zde dokumentovány v celých komplexech jednotlivých fází sídliště (Özdoğan, A. 1999). Toto období trvalo tisíc let paralelně s Levantským PPNA. Představuje osadu založenou lovci a sběrači. Okrouhlé domy mají v průměru 4-5 m uvnitř i vně byly identifikovány pracovní místa. Za domem jsou často doklady řemeslné výroby. Převažující štípaná industrie ukazuje na vztahy k oblasti Zagrosu dále na východ. Mrtví byly pohřbívány v jamách, nebo pod podlahami většinou bez milodarů v mírně pokrčené poloze. Někdy jsou kolem nich naskládány kameny.

Ačkoliv se uvádí, že nejsou doklady intencionelního pohřbívání, dva pohřby z lokality 'Iraq al-Dubb jsou interpretovány jako: „...*an emotional bond of the social group with the location, even if the occupation of the rockshelter was not a permanent one.*“ (Rollefson 2001, 70). V Jerichu se našlo větší množství celých i částečných kosterných pozůstatků z různých vrstev PPNA (Hachmann 1989, 71). Významné jsou však nálezy samostatných lebek, kterých se našlo 85, z toho 52 ve 12 skupinách. To je nepochybný doklad zvláštního zacházení se zemřelými způsobem oddělování hlav a druhotné manipulace s nimi. Tento rituální způsob má ovšem pokračování v následujících obdobích. K tomu lze připočítat dům lebek z lokality Çayönü. Ve zvláštní apsidové stavbě se našlo několik desítek uložených lebek (Özdoğan, A. 1999).

Zvláštním fenoménem datovaným zhruba do let 8800-8700 BC je Göbekli Tepe poblíž Urfy v jihovýchodním Turecku se svojí kruhovou architekturou a monumentální kamennou výzdobou. Na kamenných pilířích kruhových domů se nacházejí reliéfní vyobrazení různých zvířat a symbolických znaků. Monumentální kamenná socha představuje stojící až 2 m vysoké postavy, které se vyskytují i na jiných lokalitách v tomto regionu v okruhu zhruba 200 km okolo Göbekli Tepe. Podle autora výzkumu se jedná o centrální svatyně, okolo kterých se sjednocovala společenství z různých regionů a které jsou výrazem jisté kulturní identifikace.

9.1.2012

Autor je přirovnává ke kultovním společnostem v klasické řecké společnosti (Schmidt 2006, 253).

Vzhledem k rozvržení staveb do celého kruhového systému a zřejmou vysokou náročnost výstavby takového komplexu se dá usuzovat, že lokalita hrála významnou společenskou roli v celé oblasti horního Eufratu. Monumentální kruhové stavby jsou obklopeny pravoúhlými stavbami. Kamenné pilíře se zoomorfní plastikou jsou v kruhových stavbách standardní, ale vyskytnou se i v některých pravoúhlých domech. Autor sice vylučuje obytnou funkci odkazem na sídliště jiného druhu (Schmidt 2006, 250), přesto soudím, nelze kombinovanou funkci staveb vyloučit. V době, kdy svět sakrální a profánní se zcela bez hranic ve společnosti prolínal, by to nebylo neobvyklé. Podobně jako později na Çatal Höyük, kde svatyně jsou prakticky v každém domě a obytné i transcendentální prostory splývají.

Význam PPNA, jehož délka se udává na 1400 let, spočívá nejen v prvních příznacích hospodaření spojeného s částečnou změnou mobility společenství. Za nejvýznamnější lze pokládat skutečnost, že v tomto období byly založeny společenské „instituce“, které charakterizovaly neolitickou společnost po několik následujících tisíciletí. Projevuje se to především jako funkční členění sídelního prostoru, což předpokládá již specifickou organizaci práce uvnitř rodin, ale také uvnitř jednotlivých společenství. Projevy společenských staveb, kultovních domů, monumentální plastiky na horním Eufratu nebo zvláštní zacházení s lebkami zemřelých svědčí o počínající nové diferenciaci společenského postavení různých členů neolitických společenství i jejich společenském významu. Již v této počáteční etapě neolitu v oblasti vnitřní neolitizace byla založena dlouhodobá dichotomie stálých sídlišť v úrodných regionech a lovecko-sběračských osad v bezvodých pásmech. Celý vývoj postupně vyústil v situaci, kdy „...*the entire Near East is populated by agricultural societies, whether farmers, herders or both,...*“ (Belfer-Cohen – Bar-Yosef 2000, 33).

Tento příklad je důležitý, protože nás nutí klást si otázku, jestli také u nás v době lineární keramiky máme hledat výlučně zemědělské společnosti anebo, jak by bylo přirozenější, smíšené osídlení. Bylo by mnohem pochopitelnější, že původní lovecko-sběračská společenství přežívala jako pastevci v méně úrodných oblastech vedle jen o trochu méně mobilních zemědělců. Nevylučuje to ani představu, že část těchto společenství prostě změny nepřijala, alespoň ne od počátku.

3.2. Starší a střední období předkeramického neolitu B

Starší a střední akeramické období v trvání 1200 let představují vyvrcholení této fáze neolitického vývoje. Menší sídla jsou opouštěna a vytvářejí se velká, i když ne příliš četná sídliště. Nezvratné změny podmíněné usedlým osídlením se promítají do výrazně stratifikované společnosti (Simmons 2000, 220). Přesto se zdá, že spíše v této fázi prvky rovnostářské stratifikované společnosti koexistovaly společně (Kuijt 200, 314). Stratifikace je podporována existencí velkých sídlišť se stovkami, možná i tisíci obyvatel, jejichž efektivní organizace vyžadovala působení nějaké ústřední autority.

Jako různé vrstvy společnosti jsou vysvětlovány také různé druhy symbolických artefaktů a rituální zvláštnosti při zacházení s mrtvými. Všeobecně dostupná výroba drobných plastik jako ochranných amuletů charakterizuje nejnižší úroveň společnosti. Vyšší vrstva je prezentována pohřby pod podlahou, které se vyskytují ve variantě s hlavou i bez hlavy. Ještě vyšší vrstva, zahrnující snad hlavu rodiny nebo vůdce, byla pohřbívána bez hlavy a oddělené hlavy malovány červeně a černě. Nejvyšší vrstvu představují velké figury omítnuté vápnem. Ty představují jakési mytologické zakladatele rodů (Rollefson 2000, 185). Výklad symboliky spojené se zvířecími i lidskými plastikami, stejně jako interpretace různých rituálních zvláštností nemusí však být přítom jednoznačná.

Architektura tohoto období je již převážně pravoúhlá, ale kruhové stavby trvají. Na sídlišti Beidha jsou polozahloubené kruhové domy o průměru 4 m sdruženy do celých soustav. Domy mají jednu místnost, jsou různě veliké a nejméně jeden ve fázi A měl společenskou funkci. Na lokalitě 'Ain Ghazal kruhové domy chybí. Vývoj pravoúhlých domů pokračuje od jednoprostorových ke dvou- až tříprostorovým stavbám. Střechy domů jsou podepřeny mohutnými sloupy, nejdříve dřevěnými, později kamennými (Rollefson 2001, 73). Domy jsou postaveny těsně u sebe, ale odděleně. Představují hospodářsky samostatné jednotky. Chybí dvory nebo ohrady jako znamení nějakých majetkových práv nebo společenských hranic (Rollefson 2001, 74).

9.1.2012

V nejstarším období akeramického neolitu na lokalitě Çayönü (Özdoğan, A. 1999; Erim-Özdoğan– Yalman 2004) souběžně s levantským PPNB je dokumentován vývoj volně uspořádaného sídliště v celé poslopnosti horizontů (Özdoğan M. - Özdoğan A. 1998). Vývoj zde navazoval dlouhodobě v podobě jednotlivě postavených domů na kruhové půdorysy pravoúhlými stavbami, které se odlišují různou úpravou podzemní substrukce. Dvě období v trvání asi 900 let se vyznačuje ve starší části specializací řemesel, obchodem na velké vzdálenosti, rituálními obřady a počínající domestikací. V tomto období převládají vztahy k hornímu Eufratu, zatímco v následujícím období ke střednímu Eufratu. Objevují se doklady složitých pohřebních obřadů, sekundární pohřbívání a oddělené pohřbívání částí těl. Mladší období představuje společenskou diferenciaci, osada je dobře organizovaná, praktikuje se kult mrtvých, který ovlivňoval organizaci celé společnosti. Vývoj osady končí na sklonku sedmého tisíciletí jako osada s mnohem méně uspořádanými stavbami než v předcházejícím období souběžně s levantským PPNB.

Osídlení střední Anatólie představuje v tomto období lokalita Aşıklı Höyük, kde je doložena sídelní kontinuita domů a ohnišť ve stratigrafii, jež dosahuje výšky až 15 m (Esin – Harmankaya 1999). Řada staveb prochází profilem ca 4,5 m výšky a dokládá přinejmenším kontinuitu v jednotné linii následujících generací po dobu několika století. To předpokládá společnost členěnou podle pokrevně příbuzných rodin, které: „...*diverted most of its efforts and resources to the sustenance of its domestic economy*,...“ (Asouti 2006, 109). Společnost byla spíše uzavřená do sebe a nepředpokládá se, že by se nějak významně podílela na široké distribuci obsidiánu z nedalekých zdrojů na Nemezi Dağ a Göllü Dağ (Kozłowski-Aurenche 2005, 274, mapa 14). Těžba na těchto výchozech byla organizována zkušenými specialisty, kteří se mohli zabývat i distribucí v té době až do jižní Levanty. Industrie Aşıklı Höyük se vyznačuje od počátku mikrolitickými nástroji epi-paleolitické tradice, které byly používány k lovu a které během celého vývoje nemizí (Binder 2000, 83). To podporuje představu zdejšího kombinovaného hospodaření založeného na výběrovém lovu a nejspíše intenzivní péče o stádo ovcí a koz, které ještě nevyznačují plně znaky domestikace.

Změnil se významně vztah osídlení ke krajině. Sídliště jsou stálá s kamennou architekturou, Ghazal má ca 4-5ha, odhaduje se počet jeho obyvatel na 500 až 1000 na konci osídlení MPPNB po 750 letech osídlení (Rollefson 2001, 78). Jejich obživa se zakládá již plně na domestikovaných obilninách. Masitá strava je zajišťována širokým spektrem lovených a

9.1.2012

chovaných zvířat. Přestaly se lovit gazely, ale výrazně se zvýšil podíl chovaných koz. Sídliště jsou umístěna poblíž ekologicky pestrých a úrodných ekozón, která zajišťovaly mnohostrannou obživu.

O různých rituálních zvyklostech a jejich interpretaci pro společenskou stratigrafii jsme se zmínili výše. Společensky nejnápadnější bylo zřejmě zacházení s oddělovanými hlavami zemřelých. Bylo zřejmě selektivní, ale ne ve všech případech byly oddělovány. Netýkalo se dětí mladších 15 měsíců, které ještě patrně neprošly nějakým inicializačním procesem. Hlavy byly malovány červeně nebo černě, v některých případech byl obličej rekonstruován sádrou. Jednalo se o oddělené a sekundární pohřbívání. Předpokládá se, že s tím byly spojeny obřady, kdy zemřelému byla prokazována výjimečná úcta, jednalo se o jednotlivce s velkou prestiží. Obřady musely být kolektivní, zúčastnilo se jich větší množství lidí. V důsledku ustálených obřadů, které byly prováděny specialisty, mohly se vytvářet podmínky pro vznik jakési rituální elity (Asouti 2006, 98). Na velkých sídlištích tak nebylo možné udržet zcela rovnostářské vztahy ani po jiných stránkách, jak ekonomické tak společenské, což vedlo k další společenské diferenciaci.

3.3. Pozdní období předkeramického neolitu B

Pozdní předkeramické období (LPPNB) trvalo zhruba šest století do počátku sedmého tisíciletí BC. Vyznačuje se malými změnami v typologii artefaktů, jako jsou kamenné nástroje, vyjma nově se vyskytujících srpů bez oleštění. Významné změny se objevují v architektuře, a to jak obytných staveb, tak i nově budovaných svatyní a chrámů. Místo izolovaných obytných staveb jsou nyní stavěny celé dvorce oddělené zdí. Původní izolované rodiny se nyní patrně na základě příbuzenských vztahů spojují do větších hospodářství, aby mohly efektivněji vyrábět a podílet se na zdrojích obživy. Poprvé se objevují doklady domu s druhým patrem. Podlahy jsou vymazané vápnem a malované červeně. Mají v základech kanálky, v nichž jsou často pohřbíváni zemřelí.

Nejdůležitější společenskou změnou je však počínající nomádské pastevectví. Sídliště Azraq Shinshan je takovou lokalitou a představuje dočasný tábor pastevců. Dřívější velká sídliště se soustřeďují do ještě větších megasídlišť. Kromě nich zůstávají jen malé zemědělské osady.

9.1.2012

Megasídliště se nacházejí pravidelně v téměř každém údolí. Nový archeologický obraz je považován za počínající vyčerpání zdrojů a pokus o jejich intenzivní využívání kooperací uvnitř větších společenských jednotek. Na ' Ghazal se objevují svatyně a chrámy, které se vyznačují důkladnou stavbou a zvláštním vnitřním zařízením. Patří k nim oltář, sloupy aj. Pohřební ritus se postupně také mění, oddělování hlav postupně mizí. Zemřelí jsou pohřbíváni pod podlahou opuštěných domů nebo v kanálcích v základech domů. Zvláštní pohřeb je dokumentován v ' Jammam, kde ve zvláštní místnosti byla pohřbena osoba zřejmě významného postavení v komunitě (Rollefson 2001, 78-86).

Figurální plastika je vzácná, ale jsou doklady kultu gazel. Ve výklenku v jednom domě v ' Jammam se našla lebka gazely. To je projev sakrifkace původně užitkového zvířete, hojně loveného během MPPNB v době, kdy jeho lov ustával. Přiznání fiktivního původu od jednoho zvířete může být uchováním tradice původu z dob o několik staletí dříve. Podobný význam má zřejmě i symbolika zvířat na Çatal Höyüku.

3.4. Předkeramický neolit C

„...By the end of the ninth millenium bp, new adjustments set the multidimensional PPNC rearrangement of social, cultural and economic threads that had frayed for some time, ...“
(Rollefson 2001, 86).

Přechodné období původně označované jako „*hiatus palestinien*“ (Kenyon 1979, 46) je vyplněno nálezy stratigraficky doloženými mezi vrstvou LPPNB a Yarmukienem na ' Ghazal. Technologie kamenné industrie se změnila. Nástroje jsou menší, technika čepelí z kýlovitých jader zanikla a boční škrabala se mění na příčná. Industrie je masivnější, což odpovídá přechodu na úštěpovou techniku. Znamená to, že byl více využíván luk a šípy k lovu oproti dřívějším oštěpům. Jinak podíl lovu na obživě výrazně poklesl (13%). Převažují ovce jako hlavní stádo pasteveckých nomádů. Nejdůležitější změny jsou pozorovány v architektuře a v rituálních zvyklostech.

Osídlení v tomto přechodném období využívalo v ' Ghazal hojně stavby z předchozí etapy. Nově vznikly dva nové typy domů, které jsou rozdílně spojovány se zemědělci a s pastevcí.

9.1.2012

Dvoupatrový dům zanikl, místo něho zemědělské rodiny využívaly jednoprostorový dům s kamennými základy a pevnou hliněnou střechou. Ta mohla sloužit jako dočasná podlaha pro stan. Druhým typem jsou chodbové domy. Obdélníkový půdorys se dvěma úzkými místnostmi u stěn, mezi kterými se vytvořila chodba. Tyto domy byly obývány jen dočasně pastevci. V této době se objevují zvláštní architektonické prvky, jako je například zděná ulice v Áyn Ghazal, nebo velká zeď v Beidze. Výjimečná je společenská stavba v Beidha fázi C. Podlahy domů jsou buďto hliněné nevymazávané, nebo vyložené drcenými kusy vápence. Podobně je upraven i dvůr.

Pohřební ritus se vyznačuje čtyřmi znaky. Hojně jsou hromadné pohřby v jamách. Oddělování hlav zaniklo, hlavy jsou vždy uloženy společně s tělem. Časté je druhotné pohřbívání osob zemřelých mimo sídliště. To je zřejmě důsledek odcházení pastevců se stády mimo trvalé obydlí. Hroby se vyznačují absencí drobných kůstek a příměsí zlomků kostí prasete. Přidávání prasečích kostí jako milodarů je běžné (Rollefson 2001, 86-91). Již dříve je znám kult gazel. „... *If the distribution of pig bone grave offerings is restricted in both the 'herder' (South Field) and 'permanent farmer' (Central Field) sectors at ' Ghazal, we may have the earliest solid evidence of clan-based totemism in the Levant,...*“ (Rollefson 2001, 91).

Toto by mohlo tvořit analogii s původním výkladem situace na sídlišti s lineární keramikou Cuiry-les-Chaudardes (Hachem 1994, 259). První doklady kmenového uspořádání společnosti spojené s totemovým zvířetem je pro společnost s lineární keramikou důležitou informací.

3.5. Keramický neolit

V jižním a středním Levantu koresponduje keramický neolit (PN) s horizontem, který ještě předchází dobu lineární keramiky u nás. S tou je synchronní až chalkolitická kultura Wadi Rabah, jejíž genealogie sahá ke starší kultuře Yarmukien, jež představuje první keramický neolit v této oblasti. Opravdu nejstarší výskyt nezdobené keramiky se uvádí okolo roku 7500 BC ze středních vrstev PPNB, zatímco v pozdním PPNB a PPNC v ' Ghazal jsou běžné velké zásobnice z nepálené hlíny (Rollefson 1992, 459) a blíže neurčené keramické zlomky. Starší kořeny užitkových nádob sahají ještě hlouběji až do počátků PPNB (ca 8000 BC), ale ty byly vyráběny ze směsi vápna a slámy (bílé zboží). Jím předchází ještě starší kamenné

9.1.2012

nádoby a samozřejmě nádoby ze dřeva, které patrně existovaly paralelně s ostatními nádobami z jiných materiálů.

Společenská role neolitické keramiky v Levantu odráží nejspíše proměňující se roli žen v průběhu celého období. Keramika Wadi Rabah typologicky navazuje na starší Yamukien, od něhož se liší bohatší variabilitou tvarů a naopak změněným systémem výzdoby. Klikatky a věčka typická pro Yarmukien jsou později výrazně omezena. Obojí keramika je považována za výraz ženské role ve společnosti a proto je v ní zakódována informace o věku a reprodukčním statusu členů společnosti, kteří se rozdílně podílejí na společenské kontrole reprodukce (Orrelle – Gopher 2000, 298). Na nádobách jsou různé výstupky, které nejen slouží k lepší přenositelnosti, ale mohou zobrazovat různé součásti lidského těla, jako jsou oči, uši nebo ústa s velkým symbolickým významem. Změněný systém výzdoby v keramice Wadi Rabah přechází od yarmukienských trojúhelníků a klikatek do mladšího horizontálně vyznačeného symbolického prostoru na nádobách, který je spojován s reorganizací ženské role ve společnosti (Orrelle – Gopher 2000, 302). Nádoby jsou spolu s dobyt看em a ženami začleněny do sítě zemědělsko-pastevecké společnosti, v níž rostoucí gerontokracie soustřeďuje prostředky ve svých rukách, což později vede k projevům společenské stratifikace (Orrelle – Gopher 2000, 304).

Architektura Wadi Rabah není podrobněji známa. Prozkoumány byly pravoúhlé domy s kamennými základy (Wadi Raba, Ein el Jarba, Munhata, Tel Ali, Nahal Zehora). Některé jsou velké a mají vnitřní členění. Podlaha je z dusané hlíny, zdi jsou postaveny (Gopher-Gophna 1993, 332) nejspíše ze sušených cihel. Architektura Yarmukieny zná okrouhlé i pravoúhlé domy (Munhata, Sha'ar Hagolan, Hamadiya). Okrouhlé domy mají dlouhodobou tradici již od Natufieny (11000-10000 BC) až po starší PPNB (ca 8000 BC), výjimečně i později (Sicker-Akman, M. 2001). Na sídlišti ' Mallaha (10000-8200 BC) jsou uvnitř podkovovitých půdorysů trojice konstrukčních kúlů, takže rekonstrukce vykazuje pětiřadé schéma (Valla 1991, 115; fig. 2).

Výzkum na el-Kerkh dokumentuje různorodou architekturu z fází Rouj 2d a Rouj 2c. Pravoúhlé domy jsou stavěny ze sušených cihel nebo *pisé* technikou na kamenných základech. Skládají se z jedné obytné místnosti, některé se zásobními prostory v malých přilehlých komorách nebo v dolním podlaží. Podlahy místností jsou pokryty vápnitou

omítkou. Domy stojí vesměs odděleně, v pracovních prostorech mezi nimi se nacházejí různá zařízení včetně ohnišť. Tyto prostory nejsou ohraničeny, byly vyhrazeny tedy ke společným pracím. Domy sloužily obytným účelům a mají vlastní zásobní prostory. Některé malé stavby mohly patřit společným účelům (Balossi-Restelli 2006, 146).

Sídlíště keramického neolitu v jižním Levantu se soustřeďují hlavně v pobřežní rovině a podél Jordánu. Veliké sídlíště je doloženo jen v Ghazal, ostatní jsou malá (ca 1 ha) nebo jen s jedním domem v Hamadyia. Hospodářství má charakter obilnářství spojeného s pastevectvím doplňovaným lovem. Představuje nový sociokulturní systém s mechanismem pro uchování skupinové identity a solidarity. Dokumentuje podle dosavadních interpretací překonání krize, ke které došlo na konci PPNB po roce 7000 BC, a která je spojena s úpadkem hospodářství v PPNC, růstem populace a vyčerpáním přírodních zdrojů. Archeologicky se projevila stavbou malých domů, nedostatkem srpových čepelek i mlýnů (Rollefson – Köhler-Rollefson 1989, 89). K překonávání této krize došlo již během PPNC obnovením zemědělského systému včetně druhotných produktů. Tento proces obnovy vrcholí až v následujícím Ghassulien (Gopher-Gophna 1993, 346).

V horní Mesopotámii se na tepe Sabi Abyad vyvíjela architektura ve formě větších domů rozdělených na malé místnosti, které doplňovaly okrouhlé stavby typu tholoi. Většina domů ve vrstvě 6 (5900 BC) byla spálena a zachovalo se tam velké množství různých artefaktů, jejichž funkce mohla být interpretována a mohlo být sledováno jejich prostorové rozložení. Základem analýzy byla hliněná pečetiidla určená pro systém distribuce zdrojů a prostorová analýza, která identifikovala vytváření společných zásob i zvířecích kostí. Podle analýzy kontextů na sídlíšti a rozložení jednotlivých druhů artefaktů společně koexistovali usedlí zemědělci a mobilní pastevcí, kteří vytvářeli smíšenou a vzájemně propojenou společnost (Verhoeven 1999).

Domy v šesté vrstvě na Abi Sabyad jsou již plně vzájemně propojeny, uvnitř rozděleny do menších čtvercových místností. Vytvářejí seskupení s prostory mezi sebou, ve kterých jako na dvoře jsou umístěny pece, ohniště a postaveny kruhové tholosy, patrně síla. Navazují na starší podobnou architekturu na tepe Abi Sabyad II. Domy z přechodného období jsou větší, ale také aglomerované s pracovními prostory mezi a s většími místnostmi uvnitř. Nejmladší architektura ze starohaláfského období ze třetí vrstvy (5500 BC) již připomíná pozdější pro

9.1.2012

haláfskou kulturu typickou strukturu kasárenských staveb s řadami malých vzájemně propojených místností (Verhoeven – Kranendonk 1996).

V architektuře Mersinu převládají pravoúhlé domy, které jsou stavěny na kamenných základech. Mají jednu nebo několik místností, ve vrstvě XXVI byl dům se třemi místnostmi. Sídliště severní Mezopotámie jako Yarim tepe I (Munchaev – Merpert 1981) a Sabi Abiyad vytvářejí pravidelné tely vesměs s aglomerovanou architekturou. Představují vývoj směrem k typické haláfské zástavbě kasárenského typu. Později jen některá sídliště haláfské kultury byla stálá, většina jen krátkodobá, jak ukazuje analýza velikosti jednotlivých lokalit. Alespoň část haláfské populace vedla polousedlý život, malý počet táborů byl rozšířen o skladovací domy a stal se eventuelně jádrem osídlení. Krajina byla pokryta malými tábory a několika relativně malými sídlišti s krátkou dobou trvání (Berndek – Pollock 2003, 72).

Společenský význam nejstarší neolitické architektury na Předním východě byl analyzován na několika sídlištích Beidha (Byrd 2005), Basta (Kuijt 2000a), Ghazal (Rollefson 1997) a Tell Hassuna (Flannery 1972, 2002) z různých období počínaje akeramickým neolitem až po raný chalkolit. Vznikl tak model třístupňového vývoje domů v návaznosti i společenského uspořádání. První stadium spojuje malé domy s rovnostářským kolektivismem, druhé velké domy se společenskou diferenciací a příbuzenskou kontrolou společnosti a ve třetím vzniká hierarchizovaná společnost spolu se specializací výroby. Tomuto modelu je vyčítáno, že je založen na poměrně málo početných datech a že představuje příliš zjednodušený model vývoje. Kromě toho nebylo vlastně prokázáno, že jednotlivé znaky architektury mají příslušný společenský význam (Cutting 2005, 10). Do úvahy je nutno zahrnout také okolí domů a způsoby využívání vnitřního i vnějšího prostoru staveb.

Diskuse na téma společenské organizace v neolitu Předního východu vede však k názoru, že data ze známých situací nelze zjednodušovat a že na různých místech a v různé době probíhaly společenské změny různým způsobem. Pro neolitickou společnost na Předním východě lze přijmout model prolínání se rovnostářských i hierarchických prvků v organizaci společnosti (Kuijt 2000b, 313). Aglomerace domů a vytváření širších celků okolo dvorů, stavby nadzemních kruhových sil a dispozice soustředěná okolo pracovních prostorů ukazují na společenské změny v organizaci sídlení a postupné seskupování původně rodinných hospodářství do komplexnějších jednotek.

3.6. Analýza neolitických domů ve střední Anatolii

V Anatolii je pro toto období typický vývoj lokality Çatal Höyük, kde se dochovala řada staveb, včetně jejich vnitřního uspořádání. Stavby byly z pohledu jejich společenské funkce podrobně analyzovány spolu se stavbami na dvanácti dalších lokalitách z východní, jižní a jihozápadní centrální Anatolie (Cutting 2005). Lokality reprezentují architekturu z období zhruba MPPNB (Aşıklı Höyük: 8500 BC) až po střední chalkolit (Güvercinkeyası: 4800 BC). Analyzovaná data bylo možno srovnávat jednak v rámci jednotlivých nalezišť, ale také mezi vzájemně dosti vzdálenými regiony. Tyto regiony se také nacházejí v rozdílných ekologických zónách, takže byly sledovány jak společenské vlivy na variabilitu analyzovaných znaků, tak i působení proměnlivých environmentálních podmínek.

Metodicky je pro nás důležitý výběr znaků a zkoumaných otázek. Autorka volila skupinu šesti znaků, k nimž přiřadila celkem patnáct otázek (Cutting 2005, 16):

1. velikost a vnitřní uspořádání staveb;
2. činnosti uvnitř a vně staveb;
3. existence obytné střechy a horního patra;
4. způsob vstupu;
5. poměr zastavěného a nezastavěného prostoru;
6. obytná jednotka a širší společenství.

Otázky spojené s těmito znaky se zaměřují na variabilitu uvnitř sídlišť a mezi nimi, dále variabilitu časovou a zejména, zda variabilita znaků koreluje nějakým způsobem s regionálním uspořádáním sídlišť, rozdílným přírodním prostředím, ve kterém se nacházejí, a měnícím se způsobem obživy. Všimneme si nyní některých nejdůležitějších odpovědí, k nimž autorka dospěla a jejich vztahu k výsledkům situační analýzy architektury z Bylan (Pavlů 2000, 187-233).

Variabilita velikosti domů a jejich vnitřního uspořádání je větší mezi sídlišti navzájem než uvnitř nich. Výjimkou jsou Aşıklı Höyük a Çatal Höyük, na kterých se vyskytují domy různé

9.1.2012

velikosti. Na každém sídlišti lze nalézt „typický“ dům. Variabilita tohoto znaku narůstá se zvyšujícím se podílem domestikace mezi Aşıklı Höyük a Canhasan III, tedy v čase, ale malá zůstává mezi regiony (Cutting 2005, 121).

Pokud jsou zachovány prostory mezi domy, lze doložit aktivity, které se týkají skladování a přípravy potravy, případně zpracování štípaných nástrojů, na místech vně i uvnitř. Chybí data k posouzení aktivit na střeších nebo v patře dvoupodlažních domů, což vyplývá z nedostatečné dochovanosti nálezů. Vnitřní aktivity byly na jednotlivých sídlištích uspořádány odlišně, protože jsou velké rozdíly v umístění a výskytu pecí (Cutting 2005, 121). Otázky aktivit ve vnějším prostoru domů v Bylanech jsou studovány v práci o prostorovém rozložení artefaktů (Pavlů 2010). U nás chybí ale prakticky přímá data k posouzení aktivit uvnitř domů.

Na anatolských sídlištích se předpokládá, že domy byly buďto přízemní nebo patrové. U prvních se řada aktivit odehrávala na obytné střeše podobně jako v dnešní době, u druhých v obytném patře, když přízemí sloužilo jako skladovací prostory. Archeologické doklady pro existenci prvního patra jsou spíše na mladších sídlištích s aglomerovanou zástavbou. Starší sídliště s aglomerovanou zástavbou mají stěny domů příliš slabé (Aşıklı Höyük, Canhasan III). O existenci patra svědčí někdy také silné stěny nebo podpěrné sloupy. Nepodařilo se najít žádné souvislosti se změnami obživy nebo mezi regiony (Cutting 2005, 121). Tento jev se v klimatických podmínkách střední Evropy neobjevuje. Život v domech lineární keramiky se soustřeďuje pod jednou střešou. Někdy bylo uvažováno o skladovací půdě v domech s hustými konstrukčními kůly v jižní části, nebo o nějaké pracovní platformě v této části domů.

Variabilita typů vstupu do domu ze země nebo ze střechy souvisí zřejmě s existencí patra a aglomerovanou zástavbou. Vstupy ze střechy jsou doložitelné na lokalitách Aşıklı Höyük, Çatal Höyük a Canhasan I, III. Existují tedy regionální rozdíly, protože vstupy ze země převažují v jihozápadní oblasti střední Anatólie. Vstup za střechy se vyskytuje po celý neolit, ale jeho souvislost s měnící se obživou nelze prokázat (Cutting 2005, 122).

Pro domy s lineární keramikou se předpokládá vstup z jižní úzké stěny, výjimečně z dlouhé boční stěny. Vzhledem k malým odchylkám v konfiguraci sloupů jižní stěny jsme uvažovali o

9.1.2012

existenci nějakého ozdobného štítu, který by mohl souviset se společenskou identifikací domu (Pavlů 2000, kap. 6.7.2.).

Rozdíly mezi zastavěnou a nezastavěnou plochou na sídlištích souvisí s aglomerovanou nebo volnou zástavbou. Z toho vyplývají jak rozdíly v čase, tak i v regionech. Na aglomerovaných sídlištích je vnějšího prostoru málo (Cutting 2005, 122). Na sídlištích s lineární keramikou je volného prostoru dostatek, pokud uvažujeme jen současné stavby. Kromě toho se předpokládá, že okolo domů byly zahrady, na kterých se pěstovalo obilí. Přímé archeologické doklady nejsou dostupné. Extrapolování trendů rozložení artefaktů mimo domy, které jsme sledovali v rámci jednotlivých fází při prostorové analýze artefaktů, vede jen k hypotetickým interpretacím (Pavlů 2010).

Z hlediska společenské organizace nás zajímalo řešení šesté otázky o vztahu mezi sídelní jednotkou a širší společností. V prvním kroku byly definovány typické domy na jednotlivých lokalitách, které níže uvádíme ve výběru. Z etnografických příkladů vyplývá (Cutting 2005, 125), že

- využití vnějšího a vnitřního prostoru podléhá multifunkčním změnám;
- pece mohou být privátní a komunální;
- hlavní obytný prostor vyznačuje přítomnost skupiny, která žije společně v jednotce;
- velikost domu odráží spíše velikost této skupiny než její společenské postavení;
- druh vstupu může odrážet vztahy mezi domy;
- jádem jednotky je skupina lidí sdílejících obytný a kuchyňský prostor.

Malé domy na Aşıklı Höyük představují: „...*a close-knit society with inherited occupation patterns and strong collective purpose...*“ (Cutting 2005, 131). Vedle nich se vyskytuje v jihozápadní části areálu stavby společenského účelu, společenská diferenciacce není doložena. Dostatečně privátní prostor je zajištěn uvnitř, veřejný je na střeších a mimo domy. Velké sídliště Çatal Höyük se vyznačuje standardním uspořádáním, velkými rozdíly mezi domy, členěním aktivit uvnitř domů. Některé domy mají zvláštní postavení, zajišťují ubytování pro větší skupiny, ale v principu je charakter společnosti obdobný jako v předcházejícím případě (Cutting 2005, 132).

Na Hacilaru 6 jsou si domy podobné velikostí i vnitřním uspořádáním. Jejich výstavba vyžadovala organizaci práce překračující domácí úroveň. Poskytují ubytování velké skupině lidí: „...around nuclear unit and designed to safeguard privacy...“ (Cutting 2005, 132). Guvercinkayası je malé sídliště a nejmladší ze zkoumaných domů tvoří malé jednotky zajišťující dostatečnou privátnost skladovanému zboží. Projevují se zde ale společenské rozdíly, řemeslná specializace a proměnlivost domů.

Během celého období neolitu se velikost domů zvětšovala a zvětšovala se také velikost spolužijících skupin. Od nejstarší doby jsou známy neresidenční okrsky, ale nejsou známky diferenciací domů. Na všech sídlištích jsou doklady společně vynakládaného úsilí při stavbách. Existují mimořádně velká sídliště, jako jsou Aşıklı Höyük a Çatal Höyük. První bylo založeno bez předchozího vývoje, což by podporovalo představu alochtonního původu usedlé zemědělské společnosti (Cutting 2005, 137).

Z velmi podrobné analýzy vyplývají pro naše studium některé další zobecnitelné poznatky. V celém akeramickém i keramickém neolitu centrální Anatolie se neprojevují společenské rozdíly uvnitř sídlišť. Tyto rozdíly pozorujeme nejdříve až ve středním chalkolitu. Velikosti domů na jedné lokalitě se mohou lišit, ale nemusí. Funkce v domech i mimo ně se projevují standardně jako obývání, příprava potravy a skladování zásob, i když formy se mohou lišit. Objevují se stavby zřejmě s komunální rolí již od počátku a také stavby se specializovanou funkcí, vedle staveb privátních (Cutting 2005, 137).

Přesto se projevuje dvojkolejnost v zástavbě sídlišť, která mohou být od počátku aglomerovaná nebo složená z volně stojících domů. Toto považuji za zásadní rozdíl ve tvaru sídlišť. První se dále vyvinula do tvaru telových sídel, která hospodařila v zásadě mimo prostor tohoto sídla. Druhá se vyvíjela směrem k obsazování nových prostorů a k hospodaření využívala i prostoru mezi domy. Pokud uznáme bezprostřední vztah velikosti a tvaru sídlišť k uspořádání neolitické společnosti, potom bychom měli uvažovat i o paralelním vývoji dvou různých typů neolitických společenství. Souhrnně lze říci, že společenské vazby mezi domy se na sídlištích v centrální Anatolii projevují zřetelněji než na sídlištích s lineární keramikou, kde každý dům tvoří relativně hospodářsky i společensky oddělenou jednotku. V oblasti lineární keramiky jsou sídliště vždy složena z volně stojících domů, nebo spíše celých

hospodářství. Liší se ovšem velikostí nezastavěného prostoru mezi domy. Byla by tedy srovnatelná s druhým typem sídel na Předním východě.

4.0. Domy s lineární keramikou

4.1. Situační analýza domů s lineární keramikou

Podrobná situační analýza všech bylanských půdorysů domů byla provedena ve třech kategoriích formálních, funkčních a stylistických znaků (Pavlu 2000, 187-223). Cílem bylo charakterizovat všestranně časoprostorovou variabilitu různých, většinou metrických veličin, a to především po věcné stránce. Vycházíme přitom z úvahy, že žádná vlastnost artefaktů neposkytuje zcela libovolnou informaci o významu předmětů, ale informaci, která je vždy určitým směrem předem vymezená. Z toho vyplývá, že pro řešení konkrétního problému je nutno vybrat předem jen určitou skupinu vlastností. Chceme-li například studovat chronologii artefaktů, musíme vybrat znaky chronologicky citlivé, protože všechny ostatní by řešení rozostřily nebo dokonce znemožnily. Rámec situační analýzy tomu dodal jak určitý systém ve srovnání s jinými analýzami neolitické architektury (např. Coudart 1998, nebo Stäuble 1994), tak určitý interpretační potenciál. Zároveň byl tento systém znaků uplatňován odpovídajících variantách také na jiné druhy artefaktů. Chtěli jsme tehdy ukázat, že schéma situační analýzy (Whitley 1993) je pro současnou archeologii dostatečným analytickým prostředkem, ostatně podle mého soudu dosud nepřekonaným. Výsledky z roku 2000, které se více týkaly formálních znaků než funkčních nebo stylistických, přesahovaly pouhou věcnou stránku popisu domů do oblasti ekonomické a společenské sféry neolitické společnosti. Přestože tyto další stránky získaných dat nebyly dále rozvíjeny, můžeme dnes na některé z nich navazovat, rozvíjet je a doplňovat.

Doposud jsme se znaky nakládali jenom v jedné úrovni podle toho, jestli se jednalo o znak, funkční nebo stylistický. Ukázalo se, že v rámci této úrovně znaky nejsou zcela jednoznačné, ale vyznačují se i jinými významy, ale zřejmě v různém poměru. Jestliže tedy, stále ve věcné rovině, zdvojnásobíme celý prostor, dostaneme znaky formálně-formální, funkčně-funkční a také stylisticky-stylistické. Ale navíc znaky formálně-funkční a formálně-stylistické, případně další kombinace. V rámci toho prostoru, který nyní obsahuje devět kategorií, lze tedy jeden

znak posuzovat z různých významů. Například tvar artefaktu je z větší části formální, ale může mít i svoji stránku funkční nebo stylistickou. Tyto jednotlivé pohledy nebudou asi rovnocenné, zejména pokud tyto významy dokážeme kvantifikovat. Každý tvar by mohl tedy mít například ze sedmdesáti procent formální význam, ze dvaceti procent funkční a z deseti procent stylistický. Podíl různých významů je dán buďto zkušeností, nebo musí být stanoven experimentálně.

Celý systém tři krát tři kategorií znaků můžeme dále povyšovat o další rozměry, ale tak bychom se dostali do značně nepřehledné soustavy, kde vše souvisí se vším a analýza by byla prakticky nepřehledná. Pro potřeby této práce jsme k základní věcné rovině přidali dvě další. Ve druhé rovině hledáme společenské funkce neboli role artefaktů, jež zahrnují také společensko-ekonomickou stránku věcí. Jedná-li se například o tvar domu, můžeme si snadno tuto novou úroveň představit. Pro archeologickou analýzu je důležité, že do ní vstupují stále stejná data, pouze jsou posuzována z různých pohledů. Třetí přidaná úroveň je rovina společenského významu neboli statusu artefaktů, která zahrnuje také symbolickou stránku věcí. Z praktických důvodů nebudeme trvat na zobrazení dat ve všech takto vzniklých subkategoriích, protože je informační hodnota věcí omezená a dostávali bychom se k množství informačně málo únosných faktů. Soustředíme se proto na znaky dostatečně charakterizovatelné v některých hlavních subkategoriích, například role funkčně-funkčních znaků nebo status stylisticko-stylistických znaků.

4.2. Společenský význam znaků

Při studiu časoprostorové variability jednotlivých kategorií znaků byly spíše jako vedlejší efekt získány také některé poznatky, jež mohou být vykládány jako doklad různých společenských jevů. Často to bylo v případě, že chronologická variabilita neprokazovala nijaké pravidelné vývojové trendy a daný znak jakoby v průběhu sídlištních fází náhodně a nepravidelně kolísal.

V rámci formálních znaků byly rozlišeny tři typy domů: malé, střední a velké. Kombinovali jsme jednak délko-šířkový index s hranicí 2,8 a jednak délku střední části na hranici 14 m. Domy se střední částí delší než 14 m a indexem vyšším než 2,8 se v Bylanech nevyskytují. Z těchto paradigmatických tříd velikosti stavby byl stanoven koeficient variability,

představující fáze různorodých staveb. Ve starším období se vyšší hodnota ohoto koeficientu vyskytuje jen ve fázích 4 a 10, v mladších fázích se hodnoty střídají (Pavlů 2000, tab. 6.1.4). Fáze s nižším koeficientem představují malé a spíše velikostně nediferencované domy. Časté střídání koeficientů v mladších fázích může být způsobeno tím, že se nepravidelně měnil počet členů v rodinách.

Podobně nepravidelně se mění koeficienty statiky konstrukce (Pavlů 2000, 6.1.4) a masivnosti vnitřní konstrukce a stěn (Pavlů 2000, 6.2.4), které jsou založeny na odhadu podílu zahloubení kúlů a celkového objemu dřeva. Tyto koeficienty mají zřejmě význam spíše ekonomicko-společenský a mohou odrážet spotřebu času, jenž bylo nutno vynaložit na stavbu domů. Přes odhad několika desítek hodin, které byly potřeba na přípravu kúlů a jejich sestavení do konstrukce, jsem předpokládal, že ... *“pro jednu rodinu s minimálním počtem dospělých osob nepředstavovalo nepřekonatelně velký objem práce, ...”* (Pavlů 2000, 196). *“...the hundreds of hours required to construct a house were not in any way an unsurmountable obstacle to one family with a minimum number of adult members.”* / Zvláštním koeficientem jsme vyjádřili z týchž dat skóre pracnosti stavby domu, které se pohybuje konsistentně v jednotlivých časových intervalech (Pavlů 2000, 270). Ukazuje, že stavební optimum sídliště v Bylanech se pohybovalo mezi fází 9.-12., kdy byly budovány výhradně domy pevné konstrukce s maximálním skóre zručnosti. Podle toho se třetí interval jeví jako období společenské konsolidace sídliště s velmi dobře organizovanou stavební aktivitou. Zda to odráží vysokou aktivitu jednotlivých rodin nebo dokonce kolektivně řízenou činnost všech obyvatel zatím nelze dosvědčit.

Velikost střední části domů kolísá okolo dvou modálních hodnot s hranicí délky 14 m. Representuje tak jednodílný a dvoudílný obytný prostor, který interpretujeme jako prostor pro jednu a dvě párové rodiny. Trojdílné členění půdorysů, které je v okruhu domů lineární keramiky standardizované, má význam v okruhu formálně-funkčních znaků. Bývá různě interpretováno. Jedna možná interpretace vychází z etnografických příkladů a sleduje stoupající intimitu vnitřního prostředí domu podél dlouhé osy od jižního vchodu k severní stěně (Coudart 1987, 293-298). Druhá interpretace trojdílného dělení půdorysů se odvolává spíše na funkční členění architektury v balkánském neolitu a rozlišuje jižní vstupní prostor s verandou a případným patrem, střední jako obytný prostor, a konečně severní prostor členěný na komory pro zásoby (Stäuble 1994, 199-209). Na Předním východě v určité době,

spíše v mladším neolitu, vznikají půdorysy členěné na malé komory pro zásoby. U nich se předpokládá, že obytný prostor se nacházel nad tímto ekonomickým přízemím. V domech s lineární keramikou patrovou podlahu nemůžeme z konstrukčních důvodů předpokládat, avšak prostor na zásoby byl určitě v domě vyhrazen. Někdy se uvažuje o podlaží, které mohlo být vytvořeno v jižní části domů, které zde mají zhuštěný počet konstrukčních trojic.

4.3. Společenská role domu a jeho dílů

Z hlediska společenského významu jednotlivých částí domu lze za nejdůležitější kritérium přijmout vztah mezi veřejným a privátním prostorem. Jižní část by potom sloužila jako vstupní prostor nebo předsíň zčásti také pro zásoby obojí dostupné i jiným osobám, než byly vlastní obyvatelé domu. Její konstrukce mohla být alternativní, i když představa otevřené verandy je z našeho pohledu málo pravděpodobná. Zato v jižním průčelí nevyklučujeme dodatečnou konstrukci ve smyslu vizitky nebo adresy domu (Pavlů 2000, 222), jejíž význam je jednoznačně společensko-symbolický (Obr. 4.3).

Pro společenskou roli domu je klíčová střední část. Tvoří v prvním plánu nepochybně obytné jádro domu s vysokým privátním vymezením, kde se odehrávaly činnosti v interiéru oproti činnostem v exteriéru. V tomto prostoru je možno uvažovat také o genderovém rozdělení aktivit, ženy okolo ohniště nebo pece s dětmi, muži u protilehlé strany. Střední část tedy hraje významnou společenskou roli. Je základním znakem každého domu, protože jižní i severní část v řadě případů chybí. Sama tedy reprezentuje společenskou roli domu.

Severní část, pokud existuje, tvoří konstrukčně nejvíce chráněný prostor oproti vnějšku. Vyznačuje se vysokým podílem intimity, výlučně privátním prostorem mimo obyvatele domu jakoby nedotknutelným. A to bez ohledu, jakou konkrétní funkci si zde představíme. Prostory se liší velikostí, v Bylanech mohou být jedno- až pětidílné podle počtu podpěrných trojic. Její velikost odpovídá počtu obyvatel domu, ale zřejmě také jejich společenskému významu.

4.4. Status obyvatel domu

Ve všech případech předpokládané funkce nabývá severní část domu statusový význam. Se zvyšujícím se statusem obyvatel lze spojit i podíl na zásobách. Severní část není nikdy

dostavovaná, naopak je budována zároveň se středovou částí. To by znamenalo, že vyšší status obyvatel pochází již z minulého období před stavbou. Již P. J. R. Modderman (1986a, 388) zdůrazňoval význam severní části domu jako projev statusu obyvatel, protože: „... *well recognizable N-parts offer a welcome opening to the understanding of the houses...*“, (Modderman 1986a, 385). Lze však i při nedostatku přímých dokladů předpokládat, že jak společenská role domu tak i jeho společenský status se projevovat pravidelně v základní konstrukci staveb.

Neolitický dům s plným počtem všech tří částí představuje vlivnou rodinu s vyšším společenským postavením, které se mohlo projevovat organizováním zemědělských prací. Hlava rodiny z největších domů dohlíží, aby všichni dostali svůj podíl obilí (Modderman 1988, 97). Protože úspěch životního stylu v předindustriální společnosti: „... *depends upon their possession of acutely sensitive skills of perception and action...*“, (Modderman 1988, 289), nepovažoval bych za významné vytvářet modelové příklady domů. Každý dům je v podstatě individuálním artefaktem a přes určitý všeobecný styl v každé etapě neolitu se vyznačuje řadou individuálních provedení detailních prvků. Kromě toho se liší určitou pečlivostí zhotovení jednotlivých částí, což by mohlo být dokladem rozdílné zkušenosti stavitelů z různých rodin. Naproti tomu stavby výjimečně velkých domů s předpokládanou společensky významnou funkcí byly stavěny také společně a představují tedy nikoliv individuální zručnost jedné rodiny ale kolektivní zručnost všech obyvatel daného okamžiku. To se projevilo jakousi modelovou konstrukcí s koncentrovanou stavitelskou zkušeností, která ale nebyla kromě těchto případů jinde napodobována.

4.5. Dovednost

Obširně se teoretickým vztahem techniky a technologie ke společnosti zabývá T. Ingold. Pro období předindustriální společnosti vychází z pojmu individuální dovednosti (*skill*: Ingold 2007, 289- 419), který se vyznačuje pěti základními vlastnostmi. Vědomé a funkční konání je součástí praktického jednání, není obsaženo předem ani u jednajícího, ani v nástroji. Závisí na vlastnostech celého systému, který je dán přítomností jednajícího v daném prostředí. Představuje kvality jednajícího, jeho snahu, úsudek a zručnost. Přenáší se praktickou zkušeností během jednání. Směřuje k vytvoření určitých forem artefaktů, nikoliv k vytvoření předem daných vzorů.

Pro naše potřeby je významné pojetí předindustriální společnosti, kterou ztotožňuje s lovci a sběrači. Ve většině případů se přiklání ke zcela opačnému výkladu, než byl dosud tradiční. Technologie nevznikla nárůstem primitivních technik od počátku, ale obojí jsou kvalitativně odlišné. Liší se ve vztahu ke společnosti. Zatímco technika je nedílnou součástí společnosti, technologie se dostává mimo společnost. Lidé v předindustriální společnosti jsou v centru dění, člověk pracuje s nástrojem, který je bez něho nečinný. Postupem času je člověk vytlačován technologií na okraj společnosti, jen obsluhuje stroje, které mohou pracovat i samostatně. Stroje nejsou jednoduchým nahrazením nástrojů, jejich předchůdci nejsou jednoduché ruční nástroje. V důsledku toho lze na evoluci techniky pohlížet jako na:

„...process of complexification, accompanied perhaps by a simplification in the social spheres of kinship and ritual...“ (Ingold 2007, 319). Závěr, který ze své teorie vyvozuje pro antropologii je jednoznačný: *„...to find the antecedents of technology, we should look to the sphere of artifice, conted in social relations, rather than to the artefacts of material culture...“* (Ingold 2007, 319).

Z pohledu archeologie by ale muselo být poučení přesně opačné. Pokud přijmeme základní teze, že technika v předindustriální společnosti je jedním aspektem společnosti (Ingold 2007, 318), s nímž ostatní společenské projevy, jako je příbuzenství nebo rituální chování, souvisejí, potom se archeologie může prostřednictvím studia artefaktů dostat i k poznání společenských forem pravěké skutečnosti. Právě individuální dovednost byla jedním ze znaků, které jsme sledovali na různých druzích artefaktů. Označili jsem ji jako kvalitu nástrojů a za její míru jsme používali většinou skóre vytvořené z kombinace kvality zpracovávaného materiálu a složitosti výroby (Pavlů 2000, 270). Konkrétní forma pak byla odlišná pro každý druh artefaktu. Průměrná skóre v každém sídlištní intervalu (Pavlů 2000, obr.8.2a) se chovala velmi konsistentně zejména pro různé druhy kamenných nástrojů. To bylo překvapující, protože štípaná a broušená industrie se s velkou pravděpodobností nevyráběly na sídlišti.

Je proto nutno rozlišovat zručnost výrobců, kteří nebyli pozdějšími uživateli, a zručnost obyvatel sídliště, kteří následně byli také uživateli svých artefaktů. V případě štípané a broušené industrie se stávali obyvatelé většiny sídlišť lineární keramiky vlastně konzumenty dovednosti někoho jiného. Přesto je možno sledovat, jak si vybírali, pokud to bylo možné, kvalitnější nástroje zhotovené s větší dovedností. V Bylanech sledujeme během prvních dvou

intervalů zvyšující se kvalitu štípané industrie a její vysokou kvalitu v průběhu třetího intervalu. V mladších intervalech kvalita v průběhu fází narůstá a ke konci intervalů spíše klesá (Pavlů 2000, obr. 8.2a). Obraz tohoto znaku může odpovídat společenské úrovni komunikace v prostoru celého osídlení, kdy teprve po určitém ustálení společnosti bylo možno si nástroje více vybírat. Nebo naopak je to dokladem pronikání expertních výrobců štípané industrie do sídelního prostoru, kde hledali odbytu pro své výrobky. Lze proto námi sledovaný koeficient kvality štípané industrie považovat za kombinaci společenských podmínek uvnitř i vně sídliště.

Poněkud překvapivý je souhlas průběhu koeficientů kvality pro broušenou industrii a mlýny. První musely být z větší části donášeny na sídliště, druhé jsou naopak místním výrobkem z místních surovin. Vyjma prvního intervalu, kde je trend obou protikladný, a posledního intervalu, který je ale již svědkem zániku lineárního osídlení (Obr. 4.5). To se muselo projevit nestabilitou společnosti a jejím menším zájmem o kvalitu broušených pracovních nástrojů, ve většině intervalů ke konci kvalitativně poklesá. Tento jev jsme vykládali větším zájmem o nástroje na počátku intervalů, kdy se zřejmě soustřeďovala nejvyšší stavební aktivita. Jedině ve druhém intervalu tento koeficient narůstá, zřejmě byla již stavební činnost zvýšená před následující devátou fází, kdy se celý areál sídliště posunul o několik set metrů na západ.

Z pohledu kvality štípané i broušené industrie se společnost bylanského sídliště chovala jako společnost konzumentů, jejíž projevy odpovídaly věcným potřebám v každém konkrétním okamžiku. V případě drtidel a hlavně domů se společnost chovala jako uživatel vlastních výrobků. Souhlas vývojového trendu koeficientů pro drtidla a broušenou industrii může být dán především ekonomickou situací na sídlišti, která se projevila jednak zájmem o mlýny v závislosti na úrodě a počtu obyvatel, jednak zájmem na stavbě nových domů také v závislosti na demografii sídliště. Kvalita mlýnů v prvních dvou intervalech spíše narůstá, v následujících intervalech spíše mírně klesá. Poměrně vysoký koeficient se projevuje ve fázích, kdy jsou stavěny mimořádně velké domy s předpokládanou společenskou funkcí (Pavlů 2000, obr. 8.2a). S tím mohly být spojovány i vyšší konzumace potravy při nějakých společných akcích svátečního nebo oslavného charakteru. O tom svědčí také zcela konkrétní koncentrace mlýnů, která se našla jihovýchodně u domu 96 v jámě 913.

4.6. Individuální dovednost při stavbě domů

Každý dům je zřejmě individuální konstrukcí, jejímiž autory byli členové jedné nebo dvou domácností, kteří je stavěli. Koeficient kvality stavby (Pavlů 2000, 6.3.1) je dán jako násobek známky za kvalitu konstrukce a kvalitu stěn. Počítáno je množství nutného dřeva na slabší konstrukce do 3m^3 , na pevnější konstrukce nad 3m^3 . Slabší stěny do 1m^3 a pevnější stěny nad 1m^3 . Vynásobením známek dostáváme postupně skóre 2, 4, 6 a 8. Více než polovina staveb se vyznačuje vysokou kvalitou se skórem 8. Ze 117 hodnocených domů je jen 70 datováno do fází (Obr.4.6). Vyšší kvalita staveb souvisí především s větším počtem obyvatel v domě. Skoro všechny domy s dvojitým středem (na obr. 4.6 je dvojitýstřed vyznačen kódem 2) vykazují koeficient 8, jen dva mají koeficient 4, jsou to dům 619 a 688. Domy s vysokou kvalitou stavby se soustřeďují do všech fází třetího intervalu (Obr. 4.5), což je období počátečního vývoje nově založeného sídliště. Naopak jen 37% procent staveb s koeficientem 8 má jednoduchý střed a u dvou domů není střed klasifikován. Vztah mezi počtem obyvatel a kvalitou stavby má svoji logiku, protože více lidí mohlo vynaložit také více práce. Bylo by nutno uvažovat i o spolupráci mezi jednotlivými rodinami při stavbě domu, k čemuž muselo nutně docházet. Zejména rodiny úzce příbuzné, jak se dá předpokládat, spolupracovaly. Dokladem by právě mohla být poměrně vysoká kvalita některých staveb i s jednoduchým středem, jichž je celkem 14. Staveb s nižším koeficientem kvality je jen o něco méně než staveb s nejvyšším koeficientem (46,3% oproti 53,6%), pokud počítáme jen hodnotitelné stavby.

Dům jako kolektivní dílo určité společenské jednotky, jedné rodiny nebo skupiny několika rodin, představuje zároveň určitou kolektivní dovednost. Ta se musí projevat jak ve spotřebě stavebního materiálu, tak v jeho zpracování a využití. Projevem kolektivní zručnosti bude také rozvržení zastřešeného prostoru a jeho předpokládané funkční využití. Konstrukce centrální části domu je charakterizována uspořádáním kúlových jamek v prostřední trojici, která je označena jako Q22. Jejich jednotlivé typy (Pavlů 2000, 189) jsou kódovány v tabulce 4.6, ve sloupci Q22. Neolitické domy se vyznačují jakousi jednorázovou stavební aktivitou, nejsou doklady jejich doplňování, dostavby nebo přestavby. Funkce musela být tedy jednou pevně rozvržena a stavba dokládá schopnost dané společenské skupiny plánovat do budoucna užitkovou funkci domu. Totéž musí platit v nějaké formě i o symbolickém využití prostoru uvnitř i vně domu. Ne všechny funkce musely být předem vědomě rozvrženy nebo explicitně ve stavbě zhmotněny. V souhrnu lze říci, že neolitický dům zůstává svědkem společenského

9.1.2012

statusu nejmenší sídelní společenské jednotky, kterou představovala jedna jedno- nebo dvougenerační rodina. Koeficient zručnosti může být proto brán jako kvantitativní vyčíslení tohoto statusu.

(Obr. 4.6. Tabulka koeficientů kvality – dovednosti stavby v jednotlivých domech a fázích.)

5.0. Sídelní prostor

5.1. Sídlení, stavění a společnost

Antropologie, která se zabývá teoreticky historií architektury, zavádí řadu specifických pojmů, které mají vymezit společenskou stránku lidských obydlí (Ingold 2007, 153-287). Lidé osidlují přírodní prostředí, které je obklopuje a stává se součástí jejich životních činností. Vytvářejí si sami ale svůj kulturní a společenský obraz světa, ve kterém chtějí bydlet. Z hlediska sídlení je počátek lidských staveb ilusorní. Stavby nejsou nikdy dokončeny a: „...*have life-histories of involvement with both their human and non-human inhabitants...*“ (Ingold 2007, 154). Lidé osidlují krajinu v čase a v mnoha rovinách symbolického významu svého okolí. Pojetí světa předmoderní společnosti je antropocentrické, nerozlišuje mezi lidským a přírodním nebo mezi lokálním a globálním. Z hlediska stavění má být povrch obsazen a nikoliv svět osídlen. Z hlediska sídlení je součástí pohybu mezi místy v síti, kterou se prochází. Ta se nazývá region. Osídlení nebylo vnímáno analyticky zrakem, ale synteticky sluchem, který je subjektivní a sjednocující (Ingold 2007, 155).

Pro lovce a sběrače je postavení přístřešku součástí jejich každodenní činnosti, je obsaženo v přírodě, kterou sami nijak nepřizpůsobují. Stavění v těchto společnostech jakoby vlastně nezačalo. Naproti tomu na stálých sídlištích nejsou lidé konfrontováni s přírodou, ale se svým kuturním prostředím: „... *the buildings are apparently made before life begins in them...*“ (Ingold 2007, 180). Sídelní prostředí je předem zastavěno. Poněkud v jiné situaci jsou pastevci, jejichž dočasná sídla jsou neustále obnovována na jiném místě. Zůstávají tak stále v jakési první fázi osidlování. Jejich stavění se uskutečňuje jen částečně.

Úvahy založené na konfrontaci známých etnografických situací a studia všech neolitických staveb ve střední a západní Evropě vedly k definici rovnostářské společnosti v neolitu (Coudart 1998, 109n.). Usedlá populace má tendenci členit se na menší identifikovaná společenství buďto patriarchálně nebo matriarchálně. V prvním případě vznikají menší skupiny, jejichž cílem je udržet symbolickou moc v rukou mužů. Ve druhém případě vznikají složitější skupiny, založené na příbuzenství, jejichž cílem je právě udržení tohoto příbuzenství. V případě lineární keramiky, kde převažovalo zemědělství, lze spíše předpokládat matriarchální členění společnosti. Patriarchální se objevuje později, kdy zase narostl podíl lovu v obživě společnosti, který podpořil roli mužů a vznik patriarchálního členění. Malá společenství v rizikové životní situaci, směřují k rovnostářské společnosti, která neomezuje individuální přístup ke zdrojům a informacím. Vedle toho ale role, status, práva a povinnosti jednotlivců mohly být rozdílné podle věku a pohlaví.

Rovnostářská společnost je podporována existencí universálního a jednotného modelu domů s lineární keramikou. Jejich proměnlivá velikost odpovídá ale významu celé sítě příbuzenských vztahů, nejen prosté početnosti obyvatel každého domu. Předpokládaná existence sýpek v některých jižních částech domů a také proměnlivá velikost severní části svědčí spíše o rozdílném statusu obyvatel. Velké domy vyznačují spíše rozdílný podíl na společenských aktivitách a spolupráci více domů. Některé osoby mohly požívat větší prestiže s ohledem na věk a pohlaví, podle individuálního přínosu ke společenským aktivitám. Ale nelze v době evropského neolitu prokázat existenci vůdčích osob typu „big man“ (Coudart 1998, 112).

5.2. Scénář pro počátek neolitických staveb

Na samotném počátku kultury s lineární keramikou se architektura liší v detailech konstrukce od architektury klasického období (Coudart 1998; Pavlů 2000). Její původ v Karpatské kotlině je obtížně doložitelný (Lenneis 2004). Spíše je pravděpodobnější, že nejstarší domy byly stavěny na základě nějakých starších zkušeností se vztyčováním střechy a jejím podpíráním. Poměrně široké rozpětí starolineárních domů vyžadovalo pevnější vazbu podpůrných sloupů a překladů vlastní střechy, na což dosavadní zkušenosti nestačily. Proto nacházíme v nejstarších půdorysech trojici hlubokých kúlů, které nesly patrně hlavní tíhu střechy, a to v příčném i podélném směru. Navíc byla konstrukce podepřena ještě vnějšími

9.1.2012

podpěrami zasazenými do žlábků, které byly umístěny hned vedle řady kúlů vnějších stěn. Tyto prvky později zmizely jako doklad vytvoření vlastní neolitické konstrukční zkušenosti. Tato zkušenost ukázala, že tlak podélné vazby konstrukce snesou i trojicé konstrukčních kúlů stejně zahluobených do standardní hloubky. Tíhu střechy také snesou kúly tvořící přednostně síť pro propletené jádro stěn.

Není patrně náhodou, že systém pěti podélných řad kúlů, z nichž tři jsou podpěry střechy, se objevuje již v půdorysech polokruhového tvaru na Předním východě (Pavlů 2006). Tato konstrukční sestava podpůrných kúlů z PPNB domů v Levantě se liší od starší sestavy konstrukčních pilířů kruhových domech z Gobekli Tepe (Schmidt 2006). Tam je ve stěně zabudováno dvanáct pilířů a střecha je podepřena dvěma pilíři uprostřed vnitřního prostoru. Celá sestava naznačuje spíše stanovou střechu než sedlovou střechu neolitických domů. Okrouhlé modely neolitických stavení mohou být přesto vysvětlovány jako symbolické zobrazení dávno existujících reálných předloh domů z oblasti Předního východu.

Přestože je hledání počátků jen ilusí, jsme v případě neolitických domů postaveni před situací, kdy se u nás zjevuje bez předlohy architektura již v plně vyvinuté formě. Její předcházející formy nenalzáme na domácím území a jen velmi obtížně v místech, kde se měla zrodit celá neolitická kultura, třeba v Karpatské kotlině. Historické a evoluční kontinuum neolitické architektury dokládá archeologie jen na Předním východě. Zároveň může jejím prostřednictvím sledovat vývoj a změny ve společenském uspořádání. U nás nejsou v předneolitickém období doloženy, a to v průběhu několika století před objevením se lineární keramiky. Taková situace byla dlouhou dobu vnímána jako přirozený projev historického předělu, jaký neolitické osídlení u nás představovalo. Zcela hypoteticky bychom mohli předpokládat v předneolitické době existenci okrouhlých staveb jako pokračování ještě starších předloh. Absence kontinuity v archeologických nálezech předneolitického a neolitického osídlení byla chápána jako nezpochybnitelný doklad masového příchodu nových obyvatel s novou kulturou, tedy i архитектурou, do krajiny, kterou předtím starší osídlení již dávno opustilo. Snad jen prvopočáteční představy o nejstarších domech ve formě zastřešených nepravidelných soujámí (Köln-Lindenthal) ilustrují pojetí autorů, kteří hledali souvislosti nejstarší architektury s přecházejícím vývojem. Ještě stále se podobné představy opakují v kontextu staroneolitické architektury (Minichreiter 2001) a nebyly vzácné ani

9.1.2012

v nedávné době pro oblast, kde teprve nedávno byly odkryty standardní půdorysy dlouhých domů a s kůlovou konstrukcí (Domboróczki 1996).

Uvedený scénář počátků je dnes pokládán především k výsledkům paleogenetických studií za nadále neudržitelný, přestože alternativní výklad, který počítá se sídelní kontinuitou, je obtížně doložitelný. Jestliže připustíme, že pro neolitizaci Evropy byl kromě jiného rozhodující klimatický výkyv, který se odehrál okolo roku 6200 BC, potom před tímto datem byla neolitizována jen některá území v Egejidě a na Balkáně (Gläser 1991). Po tomto datu musela být neolitizována již Karpatská kotlina na východě a částečně i v Transdanubii, jak dokládá výskyt keramiky Stračevo-Körös po roce 6000, nejpozději v letech 5800-5600 BC. O územích dále na západ není mnoho známo, ale v Hessensku (Wetterau) se objevují náznaky neolitizace pod cizím vlivem v pylových diagramech (Schweizer 2005, 293) již v této době, ačkoliv zde také není žádné mesolitické osídlení známo. Mělo by to být v prostředí předneolitické společnosti, která patrně začala v ojedinělých regionech experimentovat s pěstováním obilí a možná i chovem zvířat jako ovcí a koz. Tento proces by byl přerušen příchodem neolitiků s lineární keramikou k roku 5600/5500 BC.

Pokud si představíme podobný scénář v rámci českého území, muselo by hypoteticky v té době, tj. v první polovině šestého tisíciletí př. Kr., docházet k přesunům sídlení v dosavadním způsobu zaujímání krajiny. Jednotlivé skupiny obyvatel pohybující se v širších regionech se mohly začít soustřeďovat do optimálních částí těchto regionů, které stále držely jako svoje zájmové území. Dále by muselo dojít ke vzniku stálejších tábořišť ještě s předneolitickou architekturou, archeologicky stěží rozpoznatelnou. První pravoúhlé stavby by musely představovat malé domy s jednoduchou konstrukcí bez vnitřního členění, s rolí odpovídající předneolitickému osídlení a bez společensky významné prestiže jednotlivců nebo rodin.

5.3. Jedno obydlí

Základem neolitického sídlení je nepochybně jedno obydlí, které někdy bývá spolu se svým okolním prostorem interpretováno jako dvorec. Skládá se obvykle z vlastního půdorysu, jam podél dlouhých stěn a dalších zahluobených objektů okolo domu až do vzdálenosti 25 m. Na příkladu izolované stavby z Frimmersdorfu 122 lze tuto situaci dobře sledovat (Classen 2005). Ne všechny objekty, které autor uvádí, je možno počítat k jednomu půdorysu (Classen 2005, Abb. 2). Naopak objekty, z nichž pocházejí zlomky ze stejných nádob, je možno

vzájemně k domu přiřadit. Jedná se o větší i menší jámy, keramika se soustřeďuje v jedné větší jámě jižně od domu. Koncentrace nálezů ukazuje podobnou situaci jako na sídlišti v Miskovicích (Pavlů 2010), kterou jsme interpretovali jako pracovní prostor. Koncentrace nálezů v jamách podél domů jsme v Bylanech přisuzovali existenci pracovních míst vně domu. Vzdálenější jámy na sídlištech s hustou zástavbou se jen obtížně přiřazují k domům. Proto na nich ke stavebnímu komplexu připočítáváme jen jámy podél stěn.

Zatím byla většinou zkoumána jen velká sídliště s hustou zástavbou a dlouhodobým osidlováním. Nyní se ukazuje význam malých sídlišť nebo dokonce ojedinělých izolovaných domů, která tvoří v hierarchii lokalit zřejmě většinu. Analýza rozložení zvířecích kostí ukázala, že jednotlivé domy byly hospodářsky soběstačné (Hachem 1995), což potvrzuje i existence solitérních staveb. Na druhé straně sdružování domů do celých skupin a doklady vzájemné spolupráce mezi jejich obyvateli dokládají, že domy nebyly společensky zcela samostatné. Mohly se po určitou dobu vyvíjet odděleně od větší skupiny poblíž jako v Miskovicích. Mohly existovat krátkou dobu snad celou jednu generaci izolovaně. Ale tato jejich sociální samostatnost byla zřejmě vždy jen časově omezená. Ale dříve nebo později došlo ke spojení více domů, které bylo založeno ekonomicky například u zdrojů surovin jako ve Vedrovicích. Ale častěji se domácí hospodářství spojovala společensky především na základě příbuzenství. Lze si představit, že toto příbuzenství nemuselo být skutečně pokrevní, ale mohlo být i vzájemně symbolicky dohodnuté. Vytváření větší shluků domů bylo podmíněno také kapacitou zdrojů v okolí lokalit. Ve starším stupni LNK s extenzivnějším hospodařením jsou shluky vždycky méně početné než v době klasické lineární keramiky. Intenzivnější hospodaření a udržování i většího stáda dobytka vedlo k vytváření někdy více než deseti staveb v jednom celku.

5.4. Uvnitř a venku

Existence jam vně půdorysu dokládá, že část činností se odehrávala ve vnějším prostoru. Kromě stavebních jam, které byly součástí vlastní stavby domu a patrně byly velmi brzo po jejím dokončení zasypány, existovaly jámy dále od domu. Tyto mohly být prvotně používány k různým účelům, ale podle koncentrace nálezů lze usuzovat na specifické činnosti v určitých sekcích vnějšího prostoru. Bylo to především zpracovávání potravy a její příprava na nějakém ohništi (Pavlů 2010). Potom příprava různých nástrojů a samozřejmě výroba keramiky. Vnější prostor byl nepochybně rozdělen podle prací, které vykonávali spíše muži a nebo spíše ženy.

Jámy jižně od domu se nacházejí vždy až v určité vzdálenosti. Podle toho soudíme, že tento prostor před vstupem do domu nebyl pracovní pro každodenní činnosti, ale byl vyhrazen spíše jako společenský prostor pro přijímání návštěv, které nebyly z různých důvodů zvány do interiéru domu. Tedy prostor pro sousedící obyvatele, kteří nebyli úzce spřízněni s obyvateli domu.

Významná část vnějšího prostoru musela být vyhrazena a vymezena pro obdělávání půdy. Analýza makrozbytků, zejména plevelů, prokázala, že neolitické hospodaření ve střední Evropě se neodehrávalo na velkých polích, která byla získána žďářením okolního lesa, jak je uvedeno ještě na nedávné rekonstrukci (Lüning 2005c, Abb. 2). Toto hospodaření bylo založeno na intenzivním zahradnictví. Předpokládá se příslušně velký prostor v nejbližším okolí domů. Může to být také hlavní příčinou volného uspořádání půdorysů, které se na většině sídlišť nikdy nepřekrývají. Každá nová stavba jakoby hledala volný prostor. Proto také musí docházet po čase i k celkovým posunům celého sídliště.

Pro rozdělení vnitřního prostoru nemáme žádné přímé doklady. V Bylanech jsou to jen zcela výjimečné nálezy zahloubených artefaktů. Jedním z nich je velká zásobnice v podlaze domu 96 při stěně středního prostoru. Byla zřejmě použita jako zásobnice hlavního zdroje výživy, obilí. Na rozdíl od sil, v nichž se zřejmě shromažďovalo osivo pro další potřebu, byla tato domácí zásobnice určena pro bezprostřední použití. Zvláštností je sama zásobnice, které nemá jinde obdoby a její umístění ve velkém domu zvláště pevné konstrukce a zřejmě i funkce. Jedná se tudíž o určitou koncentraci potravin pro společenské využití při významných příležitostech. Jako zásobní prostory mohly být využívány také sklípky, které se ojediněle nacházejí pod podlahou severní části. Jeden takový byl rovněž v domě 96 (jáma 143).

5.5. Dvorce

Dům se všemi současnými objekty a další domy, které byly postupně v jeho okolí postaveny, vytvářejí souvisle osidlovaný prostor, který je označován jako dvorec. Tyto dvorce mohou mít dvojí formu. V první, patrně starší podobě, jsou domy přestavovány v jedné řadě, což je případ Schwanfeldu (Lüning 2005c). Ve Schwanfeldu byly takto přestavovány domy v jedné řadě postupně za sebou, což bylo označeno jako stěhovavý princip a interpretováno společensky jako princip otcovský. Ve druhé řadě ve Schwanfeldu byly domy přestavovány

střídavě na jedné a druhé straně prvního domu, což bylo označeno jako střídavý princip a interpretováno společensky jako praotcovský princip (Lüning 2005c, 58n.). Kromě této řadové formy dvorce byla v Langweileru vypracována forma nepravidelného prostoru, uvnitř kterého byly domy přestavovány nepravidelně na různých stranách nejstaršího domu ve dvorci.

Model dvorců dává možnost interpretovat vývoj na sídlištích s hustou zástavbou, přestože někdy dochází k problémům s podrobným datováním všech půdorysů. Jindy může docházet k alternativnímu rozplétání časoprostorové situace domů v jednom shluku jednoho dvorce, a to podle alternativních výsledků analýzy keramických technik (Classen 2005, 117). Vymezení míst pro jeden dvorec na téměř pravidelné parcele tvaru širokého pásu, který umožňuje přestavby v jedné řadě, se opakuje i později na jiných sídlištích v západní části evropského rozšíření lineární keramiky. Vymezení nepravidelně tvarovaných i velkých prostorů pro dvorce je běžné v období klasické lineární keramiky zejména v Porýní. Někdy se ale zdá, že prostory dvorců jsou jen sekundárním a arbitrárním rozdělením celého prostoru sídliště mezi více nebo méně patrnými shluky domů. Vedle problémů s chronologií, které jsou dány někdy nedostatkem nálezů, nebylo zatím prokázáno, že stavby v hranicích dvorců spolu geneticky souvisejí. To by měl být přitom hlavní princip tohoto modelu.

Neolitická sídliště byla členěna nepochybně podle určitých konkrétních společenských principů, z nichž princip dvorců může být jeden z nich, založený na pokrevním příbuzenství. Zároveň ale musel být kombinován již s určitým principem vlastnictví nebo spíše dědičných nároků na prostor vymezený zakladatelským domem. Toto je nutná konsekvence modelu dvorců, což vede ještě k dalším společenským pravidlům, která přesahují ekonomickou soběstačnost a společenskou samostatnost jednotlivých neolitických hospodářství. Hranice dvorců musely být respektovány a uznávány sousedními hospodářstvími po dobu několika generací. Uvnitř dvorců můžeme očekávat jednotný princip společenské identity, zřejmě příbuzenské, ale možná i specificky ideologické. Každá rodina vytvořila svůj vlastní mýtus rodového původu, předků a symbolů, jako je tomu na velkých osadách na Předním východě. Obraz těchto neolitických sídlišť není na první pohled natolik pravidelný, abychom mohli usuzovat na nějakou řídicí společenskou sílu. Musel vzniknout náhodně v rámci rovnostářské společnosti, kdy její členové, v tomto případě jednotlivá hospodářství, měla stejná práva v přístupu ke zdrojům obživy. To se týkalo v prvním případě vody a půdy.

V celé oblasti lineární keramiky se mohly společenské principy členění uvnitř sídlišť měnit, stejně jako principy vzájemné identifikace společenských jednotek, které je obývaly. Dále na západ od Porýní, v údolí řeky Aisne je sídliště Cuiry-lès-Chaudardes rozděleno na čtyři, respektive tři sektory. Domy jsou více méně uspořádány v řadách, ale zatím analyzované nálezy jen zvířecích kostí, jej rozdělují na tři výrazné sektory podle převažující obživy: divokých prasat, ovcí a krav. První je založeno na obživě z lovu divokých zvířat, druhé dva na chovu domácích zvířat. Lovená zvířata se nacházejí převážně u menších domů, chovaná u větších. Podíl chovaných se postupem času zvyšuje. Mezi některými dvojicemi ze sousedících sektorů lze sledovat jakési protikladné uspořádání činností okolo domů. Dokládá to střídání odpadu zvířecích kostí střídavě za domem na jižní a severní straně, takže jejich čelní dlouhé stěny jsou postaveny proti sobě. Tato specializace obživy je interpretována jako specifická identifikace obyvatel, která ukazuje na rozdílný původ společenství sdílející stejný prostor sídliště (Hachem 1995). Řekli bychom, i když autorka to nijak nezdůrazňuje, že se jedná o soužití původních mesolitiků spoléhajících stále ještě na lov a dvou částí neolitiků snad dokonce s původně starším typem hospodářství s chovem ovcí a mladším typem hospodářství s chovem krav (Obr. 5.5). V průběhu vývoje zde zřejmě došlo v důsledku vzájemné spolupráce k vyrovnání těchto společenských rozdílů, patrných zejména ve starších fázích.

5.6. Centrální sídliště a jejich hierarchie v regionu

V některých oblastech, jenž jsou již dostatečně prozkoumány, se ukazuje, jednotlivá sídliště se významně lišila svojí velikostí i délkou trvání. Na Aldenhover Platte, která byla prozkoumána ve velkém měřítku, se rozlišují sídliště ve třech stupních. Velká, na kterých se dlouhodobě vyvíjí větší počet 7-9 dvorců (Langweiler 8), malá, kde se vyvíjí je dva nebo tři dvorce a izolovaná, kde se vyvíjí jen jeden dvorec. Na malých se může počet dvorců postupně zvyšovat, takže se mohou později zařadit do vyšší kategorie. Důležité je, že se na jednom místě opakuje a přestavuje jeden dům v několika fázích. Na lokalitě LB2 se takto jeden dům přestavěl v devíti fázích s hiátem (Classen 2005, 120). Potom lze skutečně mluvit o centrálních a satelitních sídlištích, která jsou ve starším období menší, později se zvětšují, což je patrně důsledek určitého demografického přírůstku (Obr. 5.6.a).

V naší situaci podobná malá sídliště, které by se dlouhodobě rozvíjela v malém měřítku, nejsou známa. V regionu Bylanka-Vrchlice, kde jsou Bylany jako koncentrace více domů po celou dobu lineární keramiky, jsou ostatní známé lokality osazeny několika málo domy, které se neopakují častěji než v jedné nebo dvou fázích. Pouze Miskovice představují jeden dům přestavěný ve třech fázích. Jsou vzdáleny od zastavěné plochy Bylany 4 ca 200 m, ale od současných staveb patrně mnohem dále. U nás proto nelze mluvit o satelitních sídlištích. Všechna malá sídliště se vyvíjela jen po určitou krátkou dobu paralelně s velkým, takže v každém momentě nebylo s centrálním sídliště současné více než jedno, jestli vůbec.

Zřejmě byl mechanismus osidlování regionu zcela rozdílný. Malá sídliště svědčí spíše o mobilitě obyvatel, kteří se od velkého sídliště na čas z různých důvodů odpojili. Nebo teprve přicházeli a čekali, než budou do velkého areálu vpuštěni. V celém regionu Kutnohorska se střídají velká sídliště vedle většího množství malých (Obr. 5.6.b). V tomto regionu jsou dvě dvojice velkých sídlišť: Bylany – Křesetice a Močovice – Čáslav a řada menších sídlišť podél vodních toků. Velká sídliště se skládají z více sídelních areálů, které jsou odděleny jen neosídlitelnými plochami. Původní předpoklad (Pavlů 1961), že dvě doplňující se sídliště by mohly tvořit Bylany a Močovice (viz. kapitolu 6.6.2) se nepotvrdil. K analýza ornamentů ze dvou dvojic uvedených lokalit však zatím chybějí data. Seskupení velkých sídlišť by mohlo odpovídat jiné interpretaci německých lokalit, která počítá právě se seskupováním dceřiných sídlišť do dvojic v malých regionech: „...*Dieses Modell berücksichtigt die historische Situation und die socioökonomischen Bedingungen der Bandkeramik wesentlich besser als das Modell zu zentralen Orte...*“ (Petrasch 2003, 512).

Výklad situace, kde jsou centrální a vedlejší sídliště v jednom regionu, který osidlují v poměrně husté síti, není jednotný. Předpokládá se určitá společenská hierarchie mezi těmito sídlišti, zejména v přístupu k surovinovým zdrojům. V západní oblasti byl vypracován podrobný model distribuce surovin štípané industrie (Zimmermann 1995). Centrální sídliště, respektive jejich obyvatelé, měli jakési právo využívat zdroje surovin v okolí Rijkholtu, zatímco obyvatelé malých sídlišť nikoliv. Dokládá se to rozdílnou početností artefaktů s kůrou (Classen 2005, 120). Naopak dvojice velkých sídlišť by mohly mít společenské příčiny a mohly by znamenat rozšiřování sídelního prostoru v rámci příbuzensky se identifikujících skupin.

Podobný model by znamenal, že předpokládaná rovnostářská společnost byla již v neolitu hierarchizována v uvedeném geografickém smyslu. Tedy nikoliv uvnitř sídlišť, jak bychom si představovali například při sociálně-ekonomické hierarchizaci, ale mezi sídlišti. To by bylo vysvětlitelné jedině tehdy, kdybychom připustili, že na sídlišťích sídlili obyvatelé různého původu. Nelze vyloučit, že tradiční přístup ke zdrojům surovin si udržovali původní obyvatelé z předneolitického období, kdežto novým příchozím, nebo obyvatelům jiného původu byl tento přístup odepřen. Jednalo by se tedy o jakousi hierarchizaci genetickou nikoliv společenskou, které vznikla historicky a udržovala společenskou prestiž různě se identifikujících skupin, které se pod zastřešující jednotou lineární keramiky mohly skrývat.

Ve většině oblastí jsou neolitická sídliště vázána na síť menších nebo středně velkých vodních toků, podél kterých jsou nepravidelně rozloženy. V případě údolí Aisne bylo na délce okolo 40 km řeky zjištěno osm sídlišť s domy a pohřby, čtyři sídliště s domy, šest lokalit s izolovanými objekty a čtyři s pohřby. Jen na jedné lokalitě na horním toku řeky se nacházela lokalita s domy, pohřby i ohradou (Menneville). Situace svědčí o hierarchii lokalit zahrnující jednu lokalitu, která se vyvinula v mladším období do centrální funkce. Obraz seřazení lokalit je nepravidelný, spíše lze usuzovat, že celé povodí bylo obsazováno kontinuálně a postupně (Hachem 1995, Fig. 2). Podle situace na sídlišti Cuiry-lès-Chaudardes nebylo obsazeno jedinou skupinou obyvatel, ale skupinami různého původu, které ovšem vzájemně spolupracovaly.

Předovýchodní model s komplikovanější hierarchií sídel a lokalit je spojován s teorií PPNB interaktivní zóny (Bar-Yosef 2001). Navazuje na interpretaci „kmenových území“, zemědělců a pastevců (Obr. 5.6.c). Tato teorie byla podrobena kritice (Asouti 2006), ale přesto vystihuje prostorové rozmístění sídlišť a jejich rozdílné chování. Nehovoří ale o případné genetické nebo společenské identifikaci obyvatel na těchto lokalitách. V oblasti stabilních osad jsou rozlišována sídliště velká, malá a malé hospodářství. Vedle nich existují posvátná centra a ceremoniální centra. Na území nestabilních sídel lokality se sezónním osídlením, výjimečně celoročním, vedle drobných tábořišť a zdrojů surovin (Obr. 5.6.d). Teoretický model bylo možno demonstrovat i v reálné situaci.

6.0. Výzdoba na lineární keramice

6.1. Keramická sociologie

Keramika je běžně považována jednak za výsostně neolitický element, jednak za hlavní indikátor kulturních procesů nejen v neolitu, ale i později. Obě tyto úlohy keramiky jsou v současné archeologii zpochybňovány. Z oblastí dálněvýchodní Asie se technologie výroby keramiky šířila v prostředí lovců a sběračů do východní Evropy již od období mladého paleolitu (Gronenborn 2003, 86; Budja 2004, 70; Jordan-Zvelebil 2011). Samotná keramika je považována za projev druhořadého významu, pokud sledujeme zásadní kulturní změny (Vencl 1982, 682). Ve větší části Evropy neolitická keramika poskytuje zejména svoji variabilní výzdobou důležitý zdroj informací, týkající se symbolických projevů tohoto období. Symbolika může být indicií, která spojuje předneolitické a neolitické kulturní představy (Budja 2004, 75). Pokusíme se proto otázky společenské úlohy a statusu zodpovědět především na základě studia neolitické keramiky,

Znaková analýza výzdobných prvků se označuje jako keramická sociologie nebo také etnická ikonografie (Rice 1987, 254). Keramická sociologie jako metodický pojem se rozvinula v šedesátých letech minulého století v rámci vznikající procesuální archeologie. První programové studie jsou obsaženy ve sborníku L. Binforda z roku 1968 *New Perspectives in Archaeology*. V té době byly vydány také dnes již klasické publikace W. Longacra, J. Hilla a J. Deetze, které v tomto metodickém duchu zpracovávaly velké výzkumy především amerického jihozápadu: Carter Ranch Pueblo (Longacre 1970), Broken K Pueblo (Hill 1970) a Medicine Crow (Deetz 1965). V těchto pracích autoři vypracovali teoretické principy keramické sociologie. Vycházely z předpokladu, že keramika je vyráběna v matrilokálních společnostech ženami, které její výzdobu přenášejí z generace na generaci v pravidelném uspořádání výzdobných prvků. Takové uspořádání odráží stabilní společenskou organizaci. Pokud dojde ke změnám, projeví se to i na uspořádání výzdobných prvků. Vytvořili teorii společenské interakce mezi výzdobou keramiky a organizací společnosti a dospěli k optimistickému předpokladu, že stačí odhalit co nejvíce pravidelností v archeologických nálezech. Tyto pravidelnosti je potom možno interpretovat v pojmech chování a organizace společnosti, kterou reprezentují (Schiffner 2011, 22).

Teorie interakce se stala zároveň předmětem kritiky, která poukazovala na zjednodušené předpoklady o chování lidí, kteří keramiku vyráběli. Kritika se zabývala také dalšími faktory, které mohou interakci narušovat, jako jsou dedukce o formách pobytu a původu výrobců, způsobech učení, vytváření archeologizovaných souborů a možném přemísťování keramiky (Rice 1987, 255). Celý kritický proces vyústil ve zvýšeném zájmu o etnoarcheologické studium, které přispělo k detailnímu poznání společenských podmínek vzniku keramické výzdoby a konkrétním formám vytváření keramického stylu (O'Brien – Lyman – Schiffer 2005, 72-74).

V současné době je zpochybňována i původní téze americké archeologie, která podmiňuje archeologii antropologií. Studium společenské organizace v intencích kulturní antropologie již nelze považovat za odpovídající cíl archeologie, a to nejen proto, že současná antropologie se změnila a její cíle nejsou mezi humanitními obory výlučné. Hlavním cílem archeologie, alespoň z pohledu behaviorální archeologie, zůstává dnes výklad rozdílů v chování lidí ve vztazích k věcem a okolní přírodě i jejich změny, prostřednictvím technologií, které pokrývají všechny činnosti společnosti. Archeologie není také omezena jen na prehistorická data, ale využívá i další, jako jsou etnoarcheologická nebo historická, zjištění (Schiffer 2011, 23). Společenské technologie v nejširším slova smyslu podléhají určitým vývojovým stadiím, která zajišťují jejich kontinuitu. Změny v technologiích doprovázejí i změny v chování lidí a společnosti.

6.2. Analýza výzdobných znaků

Na rozdíl od původní teorie interakce mezi výzdobou keramiky a společností můžeme tuto výzdobu chápat jako součást keramické technologie, které podléhá srovnatelným etapám vývoje a změn. Tyto „technologické“ **etapy** představuje vynalezení výzdoby, její vývoj, provádění a přijímání jejich uživateli (Schiffer 2011, 25). Předpokladem znakové analýzy lineárního ornamentu je hypotéza, které uvažuje tento druh výzdoby za jakýsi znakový systém, jehož jednotlivé prvky jsou nadány určitým významem. Vycházíme z úvahy, že jednotlivé **ornamenty vznikly** na základě reálných obrazových předloh, a proto je možno těmto ornamentům přisoudit znakový význam, odpovídající významům předloh, podobně jako bylo v jiném kontextu obrázkové písmo.

Znakový význam různých součástí lineárního ornamentu se **vyvinul** v kontextu jednotlivých domů na neolitických sídlištích, a proto může mít vztah ke struktuře neolitické společnosti, její diferenciaci podle věku a pohlaví, případně ke genealogii obyvatel jednotlivých hospodářství. Tento význam nebyl patrně jednoznačný a mohl se postupem doby měnit, jak se vztah k původním předlohám ztrácel a zapomínal. Byl v rámci generací přenášen určitou společenskou tradicí, a to bez ohledu na to, jakou formou se **prováděla** výroba keramiky a zdobení nádob. V rámci lineární keramiky vidíme tři takové etapy tohoto znakového systému. První zahrnuje období nejstarší lineární keramiky, kdy se můžeme ve výzdobě nádob setkat ještě s původními obrazovými předlohami. Druhá představuje určité klasické období lineárního ornamentu z doby, kdy došlo k jeho druhému rozšíření v rámci flombornského stupně nebo stylu. Ve třetím období mladší lineární keramiky se znakový systém a jeho významový obsah rozpadá a ornamenty se stávají více výzdobným elementem, jehož původní smysl postupně zanikal. Tato tři období představují různé vývojové stupně **přijímání** výzdobného stylu.

Již dříve jsme se pokusili o **výklad** znakového významu prvků lineárního ornamentu a vyslovili jsme hypotézy, které se týkají společenské role lineárního ornamentu. Hlavní segmenty ornamentu jsou: základní motiv, doplňkové nebo dělicí ornamenty, linearita výzdoby a linky pod okrajem. Tyto výzdobné segmenty mohou vyznačovat určité charakteristiky společenských skupin. Počet linek pod okrajem jsme interpretovali podle věku výrobců, kdy mladší používají větší počet linek, analogicky známému etnoarcheologickému případu (Pavlů 2000, 165). Kurvilinearitu a rektilinearitu ornamentů dáváme do souvislosti s genderovým dělením společnosti, kde kurvilineární ornament přisuzujeme mužům, rektilineární ženám. Tento výklad nemusí být platný v celém průběhu lineární keramiky a existuje i výklad opačný (Van der Velde 1979, 112).

Soudíme proto, že lineární ornament hrál významnou roli pro genealogii společnosti, alespoň v prvních dvou výše uvedených obdobích jeho rozvoje. Předpokladem zůstává, že keramika byla vyráběna pro domácí potřeby v jednotlivých hospodářstvích. Pokud byla její výroba nějakým způsobem centralizována třeba v rámci jednoho sídliště, lze předpokládat, že její výzdoba byla zhotovena podle požadavků jednotlivců. Z tohoto pohledu považujeme za

nejdůležitější jednak základní motivy ornamentu, jednak doplňkové prvky výzdoby, jejichž strukturu v české lineární keramice podáváme v dalším textu.

Keramika podobně jako i jiné artefakty, se účastnila spolu se svými uživateli různých činností a plnila tak svoje společenské úlohy, neboli vystupovala v různých společenských rolích. Užiteklová role keramiky je označována jako její techno-funkce. Komunikace a informace o společenských jevech mezi účastníky společenských činností, kterou keramika mohla zprostředkovat, reprezentuje její socio-funkci. A konečně, pokud byly v keramice zakódovány nějaké společenské hodnoty, vystupovala její ideo-funkce (Schiffer 2009, 110). Společensko-ideová role keramiky se týká především výzdoby. V detailech, které můžeme na výzdobě lineární keramiky sledovat v průběhu několika století, se tyto role keramiky a její výzdoby mohly různým způsobem proměňovat, a to nejen v čase, ale i v prostoru. Charakteristiky výzdoby nelze proto chápat staticky, jako od počátku do konce neměnné projevy svých rolí, ale jako dynamické prvky odpovídající změnám, kterým neolitická společnost nutně podléhala. Rozumí se, že tyto změny měly svoji stránku kvalitativní i kvantitativní a lišily se v jednotlivých regionech.

6.3. Základní motivy

Český region lineární keramiky je zřejmě součástí celé polabské oblasti, jak ukázala poslední analýza obsahu keramiky na tomto území (Rulf 1997). Nálezy z jiných území, jako je podunajská oblast nebo porýnská oblast, nebyly zatím souhrnně analyzovány. V polabské oblasti bylo definováno deset kurvilineárních a deset rektilineárních základních výzdobných motivů. Každý potom s několika variantami, které vesměs vycházejí z násobení základního prvku (Rulf 1997, 59-62). Nejvýznamnějším výsledkem analýzy je ovšem kartografické vyhodnocení těchto motivů. Ukazuje se, že jen některé pokrývají celou oblast souvisle. Jsou to spirála a patrně také vlnovka z kurvilineárních, a klikatka a meandr z rektilineárních. Částečně se vyskytuje ornament vlašťovčího ocasu jen na německém území, v Čechách jako motiv hlavní výzdoby chybí. Ostatní motivy zaplňují mapu polabské oblasti jen ojediněle a nelze tedy hovořit o tom, že by vypňovaly celou oblast souvisle. Zřejmě se jedná zčásti také o rozdíly v definici motivů dvojího druhu. První zahrnují patrně více variant a měly by být dodatečně podrozněny. Druhé jsou možná omezeny jen chronologicky. Nebo se jedná o rozdílnou genezi těchto ornamentů.

Genetická analýza se zatím také neuskutečnila. Z dosud publikovaných početných nálezů z jednotlivých lokalit lze předběžně usuzovat, že byly zásadní rozdíly mezi výzdobou nejstarší lineární keramiky a klasické lineární keramiky. Nejprve byla výzdoba jakoby stereotypní, téměř se neměnila a vykazovala i malou regionální variabilitu. Potom se naopak stala velmi proměnlivou, a to jak v čase, tak geograficky. Soudíme, že na přelomu nejstarší a klasické lineární keramiky došlo k zásadní změně ve společenské roli i statusu lineární výzdoby. Zhruba na konci vývoje nejstarší lineární keramiky v horizontu, který je nejčastěji označován jako flombornský a datovatelný řádově k roku 5300 BC, byl lineární výzdobný styl přijat jako identifikační znak lokálních společenství. V důsledku toho došlo k rozvoji řady specifických stylů, někdy označovaných jako kulturní skupiny. Teprve při kvantitativním hodnocení výskytu detailních stylů v regionech se ukazuje, že se jedná o varianty s různou frekvencí výskytu. Z nich jen některé mohou být s velkou opatrností označeny jako kulturní skupiny. Nejlépe je to patrné na nemožnosti definovat přesněji hranice rozšíření těchto stylů a určit, kde končí jejich výskyt a začínají importy v jiném prostředí. Celým vývojem ovšem procházejí s různou intenzitou a v různých obměnách také základní výzdobné motivy.

Lineární ornament se na nádobě formálně člení na hlavní motiv, doplňkové, případně dělicí nebo spojovací prvky, rámové linie nebo girlandy, rámuující hlavní motiv pod okrajem nebo nade dnem (Rulf 1997, 55). V podunajské skupině je členění méně výrazné, někdy se ornament vyskytuje jakoby ve zdvojené podobě, vedle hlavního motivu na těle nádoby ještě další v horní části těla. V porýnské oblasti je členění naopak podrobnější, vyskytují se tam samostatné prvky členící nebo ukončující hlavní motiv. Společenský význam jednotlivých částí ornamentu můžeme jen hypoteticky interpretovat. Hlavní ornament má tedy genderovou charakteristiku podle toho, je-li prvek proveden kurvilineárně nebo rektilineárně (Obr. 6.1). Jeho další společenská role nám zatím není známa. Jednota motivů zasahuje příliš velké území, než aby motivy mohly identifikovat nějaké společenské nebo kulturní skupiny. Z tohoto důvodu je také pojem kultura s lineární keramikou jen fikcí. Tak rozsáhlé celky mohou existovat až později ve společnosti již politicky organizované. Mohlo by se jednat o souvislosti s nějakou ideovou představou společného původu, ale i to se zdá jako příliš nejistá interpretace. Dokládá to ale na druhé straně vzájemnou komunikaci na rozsáhlých územích, která by mohla také souviset s vysokou vnitřní mobilitou raně zemědělských společností. Doplňkové ornamenty interpretujeme jako rodový znak, který alespoň v určitém

období klasické lineární keramiky může ukazovat na posloupnost rodinných hospodářství. Linky pod okrajem jsme hypoteticky spojili s věkem žen, které nádoby zhotovovaly, nebo alespoň s jejich generační identitou. Girlandy pod okrajem nebo nade dnem hrají patrně podobnou roli jako rámové linie, protože obojí není prakticky nikdy kombinováno. Girlandy korespondují s kurvilineárními hlavními motivy. Později se nad nimi objevují znovu zmenšené prvky doplňkových motivů.

6.4. Doplňkové ornamenty

Jako doplňkový motiv klasifikujeme malý výzdobný prvek zřetelně se oddělující od motivu hlavního ornamentu. Uvažujeme je pouze, když jsou zachovány v úplnosti nebo jako dobře rekonstruovatelné tvary. Proto je nutno níže uváděné počty považovat za minimální počet variant. V řadě případů jsou na zlomcích zachovány jen části těchto prvků, o kterých často nelze rozhodnout, k čemu vlastně patří. Jako doplňkové nepočítáme oddělující prvky, které vertikálně protínají hlavní motiv nebo jej oddělují na části, a které se v českém regionu vyskytují velmi zřídka. Jedná se ponejvíce o vertikální linie na klikatkách v mladším období. Dále jako doplňkové nepočítáme části girland v hlavním ornamentu nebo části klikatek, které obojí pod okrajem vytvářejí pseudodoplňky. Nepočítáme dále ani s dolními doplňky, kterých je dochován minimální počet a obvykle v české lineární keramice kopírují tvar horního doplňku. Naopak do součtů počítáme spojující prvky nejčastěji mezi oblouky spirál, které se objevují v pozici horních doplňků. Také sem počítáme důlky nebo úsečky, které se objevují mezi oblouky doplňkové girlandy. Tyto výzdobné prvky se v nejstarším období lineární keramiky objevují samostatně jako hlavní ornament. Ve zmenšené podobě vystupují v klasické lineární keramice jako doplňky hlavních motivů především spirál a klikatek.

V Bylanech, podobně jako v celém českém regionu, je velmi časté používání malých motivů, které doplňují v horní části pod okrajem, méně často v dolní části dnem, hlavní motiv.

Podrobná morfologie těchto doplňkových motivů nebyla zatím provedena, protože velkých souborů není dostatek. Jejich seznam existuje zatím jen v bylanské databázi (Květina – Pavlu 2007, 63). Bylanský soubor poskytuje možnosti srovnat výskyt doplňků u jednotlivých domů a jejich střídání ve fázích. Rozlišujeme sedm základních tříd doplňkových prvků. Jsou to: důlky, úsečky, obloučky, pásková věčka nebo v kurvilineárním provedení „vlaštovčí ocasy“,

jednoduchá věčka v rektilineárním i kurvilineárním provedení. Jsou-li tyto prvky ve spojení s girlandou, počítáme je do jedné třídy. Většina prvků v těchto třídách se může vyskytovat v konkrétních variantách, které zatím neodlišujeme. Obvykle se jedná o násobení prvků, např. u důlků nebo úseček, nebo o různé varianty zakončení jednotlivých prvků, případně jejich kombinace.

6.5. Doplnkové prvky v intervalech sídliště

6.5.1. První a druhý interval

V období nejstarší lineární keramiky, které v Bylanech pokrývá první a druhý interval se vlastní doplňky nevyskytují (Obr. 6.5.1) Základní prvky se ale objevují v pozici hlavních ornamentů. Jsou to obloučky, úsečky nebo důlky, výjimečně v kombinaci všech dohromady (objekt 2101: inventární číslo 256426). Vedle nich jsou v hlavním ornamentu nacházeny již běžně spirály, meandry nebo klikatky, jako prvky, které se v klasickém období do pozice doplňkových znaků nedostaly. Ostatní prvky, jako jsou jednoduchá nebo zdvojená věčka jak v rektilineárním tak i v kurvilineárním provedení, se v Bylanech v postavení hlavního motivu nevyskytnou. Zdá se, že toto stadium bylo starší, nebo jen regionálně omezené.

Zvláštní postavení mají znaky v malém provedení umístěné nade dnem širokých misek.

V Bylanech je to jak oblouček v kombinaci s důlkem (2121: 2765656), tak také malé jednoduché věčko (2250: 281217). Takovéto značky jsou v rámci nejstarší lineární keramiky na jihovýchodě časté a bývají dávány do souvislosti se značkami v okruhu vinčanské keramiky na Balkáně. Jejich význam bývá vykládán někdy jako označení majitelů. Ve větším množství nebo v celých souborech, jako ve vinčanské keramice, se v Bylanech nevyskytnou.

6.5.2. Třetí interval

Celým intervalem nejpočetněji a také v největším počtu variant procházejí přímočará křivočará dvojité V (Obr. 6.5.2). Ve fázi 9 ještě v kombinaci s důlkem (dům 604), ve fázi 10 jako spojovací prvek (dům 9004, nebo ne girlandě (dům 703). Ve fázi 11 se dvojité křivočará V objevují v řadě variant v domě 620. Důlky jsou zastoupeny jen ve fázích 9 a 10, obloučky jen ve fázích 10 a 11. Úsečky se objevují ve všech třech fázích tohoto intervalu ale jen v jednotlivých domech (604-703 a 9004-312). Jednoduchá V jsou již běžná ve všech fázích, přímočaré jen v domě 88 ze 12. fáze. Některé prvky se vzájemně vylučují v určitých domech.

Problémem zůstává, zda absence prvků je skutečná, nebo dána nálezovou situací a fragmentarností keramiky. Přesto soudíme, že výskyt doplňkových ornamentů v tomto intervalu není náhodně rozložen, ale že odvisí od vzájemných vztahů mezi obyvateli jednotlivých hospodářství.

6.5.3. Čtvrtý interval

Výskyt dvojitých i jednoduchých V je v tomto intervalu vyrovnaný, alespoň ve starších fázích (13-15). Varianty dvojitých V nejsou jednoznačně rozlišeny na přímočará a křivočará (Obr. 6.5.3.a; 6.5.3.b; 6.5.3.c). Zdá se, že se odlišují jen v horní linii, spodní je závislá na tvaru hlavního ornamentu. Patrné je to v domech 313 a 558 ze 14. fáze. V mladších fázích (16-17) se tento doplněk již nevyskytl, což může být spojeno buďto s fragmentarností nálezů nebo s nějakou genealogickou změnou. Mezi jednoduchými V, která se objeví ve všech fázích, i když ne ve všech domech, převažují křivočaré formy, ale nemusí být závislé na hlavním ornamentu. Přímočará V jsou i ve spojení se spirálou ve fázích 13 a 14. Jednotlivé prvky jako obloučky se vyskytují ojediněle ve starších fázích 13 a 14, úsečky ještě i ve fázi 15. Důlky se již neobjevují jako samostatní prvky nad ornamentem, ale jen ve spojení s girlandou. Nejčastěji je to ve fázích 16 a 17, podobně jako i na začátku intervalu ve fázi 13.

6.5.4. Pátý interval

Počínaje fází 18 se obnovil výskyt dvojitých V bez jednoznačného rozlišování přímočaré nebo křivočaré formy (Obr. 6.5.4.a; 6.5.4.b). Většinou se ale přizpůsobují tvaru hlavního ornamentu, což je patrné ve fázi 18 (domy 610 a 982). Jednoduchá V obou forem jsou běžná skoro ve všech domech. Začínají se objevovat i varianty především V s jednou (dům 263) nebo dvěma dělicími čarami (dům 96). Jednoduché nejstarší doplňky téměř vymizely. Důlek je ojediněle v domě 147, pokud je zlomek zřetelný, úsečka jen v domě 79, ale ve formě, která by mohla být i přerušovanou rámovou linií pod okrajem. Dvojitý oblouček v nevýrazném provedení se vyskytl v domě 982 (fáze 18). Kromě jednoduchých V je variabilita doplňků v tomto intervalu velmi omezená, jakoby se jejich původní rozlišovací význam vytrácel.

6.5.5. Šestý interval

V šestém intervalu již zcela jednoznačně převažují rektilineární jednoduchá V, často ve variantě s dělicí čarou, výjimečně ve formě W (fáze 21, dům 16). Výrazně se odlišují rektilineární a kurvilineární formy, což je patrné zejména ve spojitosti s hlavním spirálovým

motivem (Obr. 6.5.5.a; 6.5.5.b). Dvojitá V stále trvají v, alespoň ve fázích 21 a 22, ale nejsou příliš častá (jen v domech 16, 912? a 933). Samostatné důlky nebo úsečky se neobjevují, ale vyskytnou se v kombinaci s horní girlandou. Zcela výjimečný oblouček pochází z domu 1192 ve fázi 23 jako součást spirálového ornamentu na misce. To by mohlo naznačovat jeho velmi opožděné použití na nádobě nikoliv běžného účelu.

6.6. Genealogická role lineárního ornamentu

6.6.1. Genealogická role uvnitř fází a mezi fázemi

Spojíme-li shodné doplňkové znaky z jednotlivých domů ve fázích, můžeme sledovat jakousi posloupnost stejných typů, kterou interpretujeme jako genealogickou posloupnost mezi fázemi. Třetí interval začíná fází 9, z níž je dochován jen dům 604. V něm je jako izolovaný doplněk důlek, ale již úsečky mají pokračování v následujících fázích v domě 9004 (10. fáze) a 312 (11. fáze). V 9. fázi chybí dům, kde by se nacházel doplněk s U, který je v následující fázi znám z domů 306 a 703 a ještě později v domě 9002. Nejširší řadu vytváří dvojitě V, které od domu 604, přechází v další fázi do domů 306, 405 a 741 ve fázi 10 a dále do všech domů ve fázi 11. Jednodušší řadu tvoří jednoduchá V přímočará (703 – 741 x 620 x 88) i křivočará (703- 741 x 9002). Doplnková V na girlandě spojují dům 741 s domem 9002 mezi 10. a 11. fází. Jen podle výskytu doplňkových prvků existují mnohonásobné vztahy mezi domy stejné fáze a mezi domy následných fází. Uvnitř fází je variabilita menší a výskyt prvků nenáhodný. Výsledný obraz proto neodporuje předpokladu vzájemných genetických vztahů mezi obyvateli domů.

V rámci fází mohou srovnatelné doplňky spojovat obyvatele různých domů, kteří mají společné rodiče, nebo alespoň rod. Mezi následnými fázemi mohou spojovat stejným způsobem příbuzné potomky stejných předků. Od 4. intervalu, případně od jeho druhé části, dochází ke změnám ve výskytu doplňkových ornamentů. Těžiště se přesunuje k jednoduchým V, která začínají od fáze 14 převažovat. Drobné prvky mizí a od fáze 16 se důlky, úsečky i V přesunují do polohy nad girlandou. Ojedinelé je spojení prvku U mezi domem 211 (13. fáze) a domem 165 (14. fáze), který je ještě dále spojen s domem 368 (15. fáze) prostřednictvím doplňkových úseček. Dvojitá W ještě trvají a vyskytují se ve fázi 14 ve všech domech. Ale později jich ubývá a vyskytují se spíše jen výjimečně až do fáze 21.

9.1.2012

Zdá se, jakoby starší genealogie, kterou představují samostatné důlky, U a úsečky postupně zanikala. Drží se jen v menší míře dvojité V, která probíhají celým vývojem, ale jejich optimum bylo ve třetím intervalu. Jak již bylo řečeno, jednotlivé prvky se dostávají nad doplňkové girlandy a jejich role jako genetického označení se také zřejmě dostala na jinou úroveň. Snad ji můžeme interpretovat jako vyšší stupeň, nyní již ne jako příslušnost k rodičům, ale spíše příslušnost k prarodičům. Může to souviset i se změnou společenské funkce hlavního ornamentu, jehož genetická role zaniká a stává se více formální. To se zřejmě odrazilo v okolních oblastech vznikem samostatných stylistických skupin, jejichž genetická identita se v ornamentu neprojevuje.

Zvyšující se podíl jednoduchých V a jejich výskyt od pátého intervalu prakticky ve všech domech by mohl souviset se zvyšující se mobilitou obyvatelstva v mladším období lineární keramiky. Ta představuje nejen pohyb obyvatel z jednoho sídliště, ale i v rámci celých oblastí, patrně také příliv nových osadníků z okolních regionů, případně aktivizaci původního obyvatelstva, které zůstávalo doposud mimo regiony osídlené lineární keramikou. Na druhé straně přechod větší části doplňkových ornamentů k formálním prvkům V může znamenat určité zjednodušení v ornamentálním vyjádření genetických vztahů. Trvá zřejmě rozlišení přímočarých V a křivočarých V, které by mohlo rozlišovat genderový původ, podobně jako hlavní ornament. Je to patrné zejména při používání zřetelně přímočaré rytých V v doplňku ke spirálám.

Dále je v tomto období pozorován nárůst podílu rozpadlého ornamentálního stylu. Již dříve jsme se pokusili (Pavlu 2010) interpretovat tento styl jako důsledek zvyšujícího se podílu nových příchozích na sídliště, především žen. Ty s malými zkušenostmi v provádění ornamentu vytvářely výzdobu velmi nepravidelnou a špatně rozloženou na nádobách. V těchto kontextech by role doplňkových V mohla mít sice stále určitou souvislost s genetickým původem obyvatel, ale vyjádřenou jen velmi obecně (Krahn 2003). Již by se nerozlišovaly konkrétní rodiny nebo rody v posloupnosti domů, ale jen všeobecně genderové vztahy.

6.6.2. Genealogická role mezi sídlišti

9.1.2012

Role lineárního ornamentu by se patrně lépe projevila, kdybychom měli možnost porovnat strukturu motivů hlavního ornamentu a doplňkových motivů mezi všemi sídlišti. Dosavadní uskupení sídlišť vytvořené na základě jejich geografického seskupování zůstává jen mechanickým obrazem využívání prostoru v dané době (Pavlů – Zápotocká 1979; Končelová 2004). Předpokládáme, že struktury sídel, založené na rozdílech v ornamentice nebo na jiných společensky vázaných znacích, by vytvořily hierarchii různých skupení, která by odpovídala genetické identitě obyvatel těchto sídlišť. Tento předpoklad narušuje dnes jen možnost, že zdánlivá jednota lineárního ornamentu v Čechách a zřejmě i v celé střední Evropě je výsledkem první masové výroby keramiky, která zastírá případné regionální rozdíly, které by se mohly v ornamentice projevovat.

Záleží patrně na podílu domácí výroby a zhotovování ornamentů. Ten byl asi menší v době nejstarší lineární keramiky, jejíž ornamentika vykazuje překvapivě málo proměnlivou strukturu (Cladders 2001, 148-150). Zdá se, že teprve s rozvojem neolitického osídlení a jeho regionalizací naopak stoupal podíl domácí zhotovované keramiky, což do její ornamentice vnášelo více prvků regionální společenské identifikace než předtím. Univerzální jednota se zachovala více v námětech hlavní výzdoby, zatímco místní nebo regionální identity se promítaly více v doplňkovém ornamentu. Tuto situaci přijímáme hypoteticky pro období klasické lineární keramiky. Na jeho konci se situace změnila v důsledku společenských změn, které vyústily ve skupinách s vypíchanou keramikou.

S ohledem na dostupnost nálezů jsem porovnával ornamentaci keramiky na sídlištích v Bylanech a v Močovicích, obojí v rámci sídelního regionu Čáslav- Kutná Hora (Pavlů 1961), což je samozřejmě jen velmi úzce vymezený srovnávací prostor. Výsledkem tohoto studia byla formulace dvou rozdílných tradic, z nichž jedna představovala shodné prvky v rámci tradice zdobení a druhá rozdílné prvky. Obě tradice byly formulovány kvalitativně, v rozmezí určitých časových úseků sídlišť, a také s ohledem na dostupná data o jejich kvantifikaci. Tradice prvního druhu se rojevovala převážně v okruhu motivů hlavního ornamentu, tradice druhého druhu zahrnovala řadu prvků z okruhu doplňkových ornamentů.

Hierarchický **system hlavních ornamentů** zahrnuje tyto kategorie:

A: Důlky: podle polohy (na lomu těla, na spodní části těla, na nožce)

B: Linie:

9.1.2012

a: Křivočarý ornament:

1: Obloučky: oddělené, spojené (vlnovka);

2: Spirály a jejich varianty;

Starší: protilehlá, A-spirála, S-spirála, oběžná spirála;

Mladší: samostatná spirála, varianty podle orientace (levotočivá, pravotočivá),

podle tvaru (podkovovitá spirála);

b: Přímočarý ornament:

1: Úsečky: linie (vertikální, horizontální)

2: Meandr: pravoúhlý, kosoúhlý

3: Mřížky: pravoúhlé, kosoúhlé

4: Trojúhelníky:

5: Klikatky:

6: Zvláštní:

C: Kombinace důlků a linií

Od nejstaršího období lineární keramiky se vyskytují běžně důlky, obloučky, spirály, úsečky a klikatky v nejjednodušších formách a zpravidla umístěné odděleně na těle nádoby. Spojení motivů, které vytváří oběžný ornament, se zdá být až pozdější charakteristikou výzdoby, ale objevuje se ojediněle již v průběhu nejstaršího stupně lineární keramiky. Některé z nich se objevují v kombinaci, kde tyto motivy vystupují jako rovnocenné prvky výzdoby nebo jako dělicí ornament. Jedná se především o důlky a úsečky (Cladders 2001, 148). Teprve od následujícího stupně lineární keramiky se ve většině regionů vyskytnou motivy ve zmenšené podobě, které zřetelně vystupují jako doplňky hlavních ornamentů.

V kutnohorsko-čáslavském regionu rozlišujeme tyto **doplňkové motivy** (Obr. 6.3.2.A-H):

Jednotlivé:

Důlky (A)

Úsečky (B)

Obloučky (C)

Křivočaré:

Páskové V („vlaštovčí ocas“) (E)

Jednoduché V (G)

Varianty V

Přímořaré:

Páskové V („festonky“) (D)

Jednoduché V (Fa)

Varianty : obrácené V (Fb) a jiné: dvojité W; V s „výhonkem“

Chronologicky jsou jednotlivé prvky shodné formálně s motivy hlavní výzdoby v období prvních dvou intervalů v Bylanech (důlky-A, úsečky- Bb1 a obloučky- Ba1). Řadíme je však do samostatné kategorie doplňkových motivů (jednotlivé-A,B,C), protože linearnita je v nich obsažena implicitně. Jako doplňky navazují na starší hlavní motivy v průběhu třetího intervalu v Bylanech a ještě ojediněle se objevují i na sklonku vývoje. Tyto doplňkové výzdobné prvky jsou umísťovány vesměs v horní části hlavních motivů, nebo připojeny k horní oběžné lince pod okrajem nádoby. V mladších obdobích mohou být umístěny v oblouku horní doplňkové girlandy nebo méně často spojují oblouky hlavních motivů. V klikatkových motivech hlavního ornamentu často s tímto motivem splývají, takže nelze rozlišit, co je variantou hlavního motivu a co jeho doplňkem.

Porovnání chronologické struktury doplňkových ornamentů v Bylanech a v Močovicích zjišťujeme dvě skupiny (Obr. 9.2.3). Do první patří dopňky, které mají časově více méně shodný paralelní vývoj. Sem se řadí doplňky: D, E, Fa a G. Do druhé skupiny dáváme doplňky, které mají rozdílný chronologický vývoj. Zahrnují tři varianty vývoje. Buďto se zčásti překrývají (A), nebo se téměř v čase vylučují (B, C). Ve třetí variantě jsou doplňky, které mají na jedné lokalitě výrazně kratší vývoj než na druhé (Fb, H). V této třetí variantě chronologické struktury doplňků hraje roli velká disproporce v kvantitativním počtu doložených případů. Proto také celkovou kvantitativní charakteristiku obou srovnávaných struktur doplňkových motivů nelze spolehlivě doložit. Ještě by bylo možno doplnit samostatnou čtvrtou skupinu, která se vyskytuje jen v Bylanech a tvoří ji V s „výhonkem“. Jako samostatný doplněk není zatím v Močovicích doloženo, jen ojediněle v kombinaci s doplňkovou girlandou.

Souhrnné lze říci, že většina hlavních i doplňkových motivů se vyvíjela na obou sídlištích v čáslavsko-kutnohorském regionu po stránce kvalitativní více méně paralelně. Z hlavních motivů, pokud odhlédneme od možných detailních variant, se všechny základní motivy

9.1.2012

vyskytují na obou sídlištích. Výjimkou jsou „rohličky“, které představují zaoblené páskové U a vyskytují se výhradně v Močovicích. Totéž platí o doplňkových motivech. Zde je výjimkou obrácené V, které se objevuje vesměs jen v Bylanech. V Močovicích zatím jen v jednom neprůkazném případě v průběhu paralelně se čtvrtým intervalem v Bylanech. Chronologická struktura ani kvantitativní výskyt jednotlivých motivů není na obou sídlištích zcela totožný.

Lze potvrdit, že jednoduché doplňky, důlky, úsečky a obloučky, navazují na obou sídlištích na starší strukturu těchto motivů jako hlavního ornamentu. Objevují se ve starším období středního stupně, v Bylanech ve třetím intervalu a na sklonku vývoje. Obloučky jsou v Močovicích ještě doloženy i v době mezi tím, ale někdy splývají s girlandami v hlavním ornamentu. V nejstarší lineární keramice a na počátku klasického období lze interpretovat společenskou roli výzdobných motivů jako indexů na úrovni původu rodiny. Ve starším období se tato role projevovala ve formě hlavního ornamentu. Později se jejich role rozšiřovala do podoby indexů následných generací, které byly geneticky podle toho spřízněných. Projevem této rozšířené formy je kombinace hlavních a doplňkových motivů na jedné nádobě.

Od počátku klasického období, které v Bylanech představuje třetí interval, se v ornamentice lineární keramiky objevuje nový prvek, který představují všechny varianty „véček“, vesměs ve formě doplňkových motivů, jež doprovázejí hlavní ornamenty tvořené především spirálami a klikatkami. Je proto možno hovořit o dvojitým způsobu identifikace genetických vztahů v tradici lineárního ornamentu. Starší je reprezentována transformací motivů hlavního ornamentu do doplňkového, mladší představuje nový způsob specifických V jako doplňků, odlišných od tradice hlavních motivů. Proto soudíme, že doplňková V představují jakousi zobecněnou genetickou informaci a nový element znakového významu ornamentu v období klasické lineární keramiky.

6.7. Souvislosti

6.7.1. Užitková a společenská role keramických tvarů

Role keramiky se rozlišuje obvykle na technickou, společenskou a ideovou (MacEachern 1992), přičemž se tyto funkce mohou navzájem prolínat. Pro pravěkou keramiku můžeme sledovat postupně její užitkovou funkci a společenskou roli, na něž navazuje i funkce ideová. V neolitu plnila keramika užitkovou funkci, kterou jsme rozlišili na nádoby k servírování pokrmů, vaření a skladování (Pavlů 2000), a to na základě analýzy velikosti a objemu tvarů. Do první skupiny patří vesměs mělké misky, do druhé hlavně polokulovité tvary a do třetí velké amforovité zásobnice. Podařilo se identifikovat soubor nádob na manipulaci s vodou, která musela být donášena v menších lahvích, ukládána ve větších polokulovitých nádobách a čerpána malými nádobkami. Ve velkých mísách mohla sloužit i na mytí (Pavlů 2000, 122). Ne všude byla staroneolitická keramika takto funkční, protože se uvažuje o plně symbolické funkci nejstarší jemné keramiky například na Balkáně a v Řecku (Vitteli 1989). Dobře vypracované a zdobené nádoby mohly být předmětem symbolické výměny artefaktů případně součástí prestižních darů. To ukazuje, že keramika od počátku kromě užitkové funkce měla svůj společenský význam, který označujeme jako roli.

S keramikou užitkové funkce se setkáváme v sídlištním odpadu, i když mezi ním se mohou nalézt zlomky nádob určených primárně k symbolickým účelům. Dokonce se soudí, že v rámci sídlištního odpadu symbolickou roli hrálo samotné rozbíjení nádob a ukládání keramiky ve zlomcích do sídelních objektů (Chapman 2000). Pro lineární keramiku předpokládáme, že většinou byly její role oddělovány a že je lze identifikovat podle zvláštních a vzácnějších tvarů i výzdoby. Příkladem mohou být tzv. obličejové amfory, které jsou i z našeho pohledu primárně náboženského charakteru. Ve vypíchané keramice to jsou nádoby s figurální výzdobou, která je nejčastější na miskách, ale objevuje se i na běžných tvarech zejména v počátečních stupních.

Zvláštní postavení má zřejmě hrobová keramika. Nepředpokládáme, že již v době lineární keramiky byly nádoby speciálně vyráběny pro pohřební výbavu. Je zřejmé, že nádoby nacházené v hrobech dostávaly tímto aktem symbolický význam, přestože byly předtím vyrobeny a používány v běžném domácím prostředí. U nádob vypíchané keramiky bychom již v některých případech mohli soudit, že se jedná o výrobky primárně určené pro pohřební výbavu. Platí to rovněž o ornamentech, ale v málo variabilní výzdobě staršího stupně je to obtížně prokazatelné. V každém případě soudíme, že již v době vypíchané keramiky, možná že již od pozdního stupně lineární keramiky, byly nádoby vyráběny především s ohledem na

9.1.2012

svoji rozdílnou společenskou roli. Tvarem a výzdobou nejsou pro nás rozlišitelné, protože zatím nedovedeme definovat rozdílný styl podle jednotlivých předpokládaných funkcí.

Užitková funkce převažovala u nádob předneolitického období v oblasti Eurasie, ale i na pobřežních územích Atlantiku. Pokud byly konfrontovány s neolitickými, zachovaly si svoji identitu, jako je tomu s keramikou La Hoguette, která se nachází na sídlištích nejstarší lineární keramiky v Porýní a dále na západ. Mohlo však docházet k ovlivňování technologickému. Jedná se o prokázané ostřívo z přepálených kostí v lineární keramice na Krakovsku (Rauba-Bukowska 2007), což je technologie běžná právě v kulturách na pobřeží Atlantiku. V lineární keramice mohla takováto technologie být chápána jako výlučně symbolický prvek, jehož společenskou roli můžeme jen odhadovat. V české lineární keramice však nejsou podobné jevy zatím prokázány.

7.0. Status a role kamenných nástrojů

Mezi kamenné nástroje zahrnujeme tři hlavní funkční kategorie – nástroje ze silicitů opracovaných štípáním surovin, nástroje z obušovaných břidlic a nástroje z různých surovin upravovaných především otloukáním. První představují nástroje s ostřím určené přednostně k řezání, druhé jsou nástroje pro opracování dřeva, sekerky a klíny, a do třetí skupiny patří různá drtidla a drtiče, těrky nebo otloukače. Všechny patřily ke standardní výbavě domů, a sloužily jejich obyvatelům často bez rozdílu mužům i ženám. Jen některé se více vážou na práci mužů, jako například kamenné klíny, jiné na práci žen, jako dvoudílné mlýny na potravu. Kromě užitkové funkce dokládají i funkce společenské a mohou reprezentovat rozdílné postavení obyvatel jednotlivých domů. Nejvíce se to projevuje ve výbavách pohřbů, kde kopytovité klíny jsou často výbavou dospělých mužů, ale i mužů staršího věku a dětí. Doprovázejí tak muže v produktivním věku v jejich důležité společenské roli živitele rodiny, nebo osoby se společensky významným postavením (Müller - Herrera –Knossalla 1996, 96). Na sídlištích mohou zejména ve spojení s velkými trojdílnými typy domů představovat mocnější obyvatele v rámci vymezených okrsků několika staveb (Van de Velde 1990, 38). Samotný výskyt i zejména kvantita kamenných nástrojů na sídlištích může být tedy

9.1.2012

indikátorem různé společenské role domů nebo částí sídliště a vyššího statutu jejich obyvatel.

Zvláštní úlohu z pohledu původu obyvatel na sídlištích mohou hrát suroviny používané pro výrobu kamenných nástrojů. Broušené nástroje se vyskytují i v kontextu předneolitických obyvatel a těžba nejnověji odkryté suroviny v Čechách – metabazit z Jizerských hor – se zdá, že sahá již dodoby před objevením lineární keramiky (Šída 2011, 27). Lze předpokládat, že společenský význam artefaktů i jejich společenská funkce mohla být ovlivněna jejich stavem ve společnosti původních obyvatel. Je ovšem nutno připomenout, že štípané i broušené nástroje byly povětšinou na sídliště donášeny z míst zdrojů surovin a proto lidé, kteří je vyráběli, nemusí být totožní s lidmi, kteří je na sídlištích používali. Předpokládáme, že ale byli s nimi přinejmenším v úzkém kontaktu, pokud netvořili určitou část obyvatelstva sídliště. Potom by si přinesli sebou i způsoby společenského chování z předneolitické doby.

V době nejstarší lineární keramiky byla v Čechách štípaná industrie většinou vyráběna ze silicítů glacienních sedimentů původem severně od české kotliny. Je pravděpodobnější, že zásobování touto surovinou bylo zprostředkováno spíše starším domácím obyvatelstvem, než novými příchozími. Lze předpokládat, že potřebovali určitý čas, než se v novém prostředí zorientovali. Naopak pomoc domácího obyvatelstva nebo jejich přímá spoluúčast tento proces urychlila. To platí i pro další podobné kulturní projevy. Typické mikrolitické trapezovité příčné šipky, které jsou očekávány jako přímé indicie domácího obyvatelstva, nemusí být na středoevropských sídlištích dostatečně diagnostické. Sporadicky se na některých místech vyskytují, ale je zřejmé, že nebyly již tak typické ani v nejmladším období mezolitu. Naopak se vyskytují jako standardní výbava pohřbů ve Vedrovicích (Mateiciucová 2004, 99) a slouží zároveň jako indicie jednotlivců, kteří patřili staršímu osídlení.

Podobně lze za indicie domácího obyvatelstva považovat také rozšíření broušených nástrojů mimo oblast pozdějšího zemědělského osídlení. Mohlo se jednat o projev domácích obyvatel, kteří tyto nástroje získali výměnou nebo jiným způsobem a zanechali je na územích, kde se sami běžně pohybovali, mimo oblast zemědělského osídlení. Příkladem může být západní hranice lineární keramiky v Holandsku, kde je neolitické osídlení soustředěné na ostrůvky sprašových půd, ale broušená industrie se vyskytuje daleko za touto hranicí po celý neolit (Verhart - Wansleben 1997, mapa 6 a 7). U nás se pohybujeme uvnitř neolitické oikumeny

ale v zalesněných územích zároveň vně zemědělské krajiny. Ve východních Čechách sledujeme neolitické osídlení soustředěné do několika klusterů, ale broušené nástroje pokrývají souvisle prostor mezi nimi i vně těchto území (Končelová 2005, 362). Dříve to bylo vysvětlováno jako doklad těžby dřeva neolitiky. Naopak ale ti museli mít dostatek stavebního dřeva na okrajích lesů a nebyli proto nuceni vstupovat do jejich centra. Broušené nástroje mohly sloužit naopak jako směnná komodita a tak indikovat přítomnost staršího obyvatelstva.

Sledovali jsme proto postupně kvantitativní výskyt tří kategorií kamenných nástrojů u jednotlivých staveb. Četnosti štípaných a broušených nástrojů i drtidel se vyznačují pravidelným statistickým rozložením, které do určité hranice odpovídá i očekávané normalitě rozložení (Obr. 7.0.1). Tyto hranice se mírně liší, pro štípanou industrii je to 12 kusů v komplexu domu, pro broušenou industrii 10 kusů a pro drtidla 6 kusů. Hodnoty, které přesahují tyto hranice, jsme jako extrémní sledovali v kontextu jednotlivých domů. Nejvyšší počty štípané industrie byly v domě 2278 z 5. fáze, celkem 33 kusů, pro broušenou industrii 41 kus v domě 2197 ze 4. fáze a celkem 31 kus v domě 912 z 21. fáze. Dva domy patří prvnímu typu trojdílných staveb, dům 2278, který patří ke druhému typu bez jižní části. Další čtyři domy s vyššími hodnotami kamenné industrie jsou 1. typu, dva 2. typu tři 3. typu (Obr. 7.0.2).

Domy se třemi díly a různě vypracovanou severní částí jsou řazeny k domům s vyšším statusem (Modderman 1986a, 385), čemuž by odpovídaly také vysoké počty jednotlivých druhů kamenných artefaktů, nalezené v těchto komplexech. V dalších domech, které jsou považovány za prestižní, se našel vyšší počet jen některých druhů artefaktů. Avšak u domu 41, který je jeden z největších ve fázi 13, se vyšší počty kamenných nástrojů nenašly. Je možné, že tento dům, protože zřejmě shořel, vykazuje jiné kvantitativní údaje archeologizovaných artefaktů. Otázkou zůstává výskyt extrémních hodnot u dalších domů stavebně jiného typu. Jedná se o domy třetího typu bez severního a jižního přístavku. V domě 739 ze 16. fáze je vyšší počet broušené industrie, v domech 580 (17. fáze) a 926 (15. fáze) je vyšší počet drtidel (8 a 7 kusů). Nadprůměrné počty v těchto komplexech nemusí indikovat vyšší společenskou roli staveb, ale jen vyšší intenzitu příslušných činností, které se zde odehrávaly. Nadprůměrný výskyt kamenných nástrojů v kontextu se zvláště dobře konstruovanými stavbami reprezentuje ve většině případů vyšší status jejich obyvatel a ve

společenské hierarchii sídliště i vyšší společenskou roli. Přitom tato společenská hierarchie nepřekračuje rozměr základní společenské jednotky, kterou zůstává jedna rodina.

8.0. Ideové dědictví

8.1. Antropomorfní a zoomorfní plastika na Předním východě

Realistické zobrazování lidských a zvířecích postav v neolitu navazuje na dlouhodobou tradici z předneolitických období. Zahnuje samostatnou antropomorfní a zoomorfní plastiku a plasticky provedené reliéfní zobrazení na nádobách. Samostatnou skupinu tvoří nádoby formované realisticky jako lidské nebo zvířecí tělo. Figurální plastika keramického neolitu na Předním východě se liší od předcházejícího období PPNB, ve kterém se nacházely často velké keramické figury lidí v celých souborech (Rollefson 1997). Později je plastika menší, individuálně provedená a velmi schematizovaná. Z období Wadi Rabah se uvádí amforovitá nádoba s odsazeným hrdlem a dvěma plastickými figurami na těle na lokalitě Ein el Jarba. Podobná nádoba pochází také z lokality Köşk Hüyük ve východní Anatolii. Figurální plastika připomínající yarmukienské pochází z lokality Tel Tsaf a Nahal Betzet II (Gopher-Gophna 1993, 334). Nejpočetnější nálezy neolitické plastiky jsou známy z lokality Sha'ar Hagolan v období kultury Yarmukien (Garfinkel – Miller 2002), ale i z dalších lokalit jako Munhata, Nahal Zehora aj. (Yeivin – Mozel 1977). Nalezlo se zde velké množství figurek, které mají zobrazena detailní gesta. Jedná se vesměs o ženské figurky, jimž jsou připisovány různé funkce jako projev rituálů fertility nebo jiných. Některé figurky jsou také mužské, mají ztvárněny oči do formy kávových zrnků, což je častá charakteristika předovýchodních plastik.

Zcela výjimečné v jižním Levantu je plastické vyobrazení dvou tančících (?) mužských postav z lokality 'Ein el-Jarba. Nachází se na bikonické nádobě (výška ca 20-25 cm) v protilehlé poloze (Garfinkel 1999, Pl. II). Postavy mají jakousi pokrývku hlavy nebo masku (?) a jsou zobrazeny se zdviženýma rukama, což bývá jinde označováno jako adorační gesto. Datovaná je do kultury Wadi Rabah (po roce 5700 BC). Snad jedinou, i když značně geograficky vzdálenou srovnatelnou kresbou, je rytá tančící figura na hrdle obličejové amfory lineární keramiky ze Stuttgart-Bad Cannstatt (Hendrich 2005, 195; obr. 339). Ve starší době naproti tomu jsou velmi častá plastická vyobrazení postav na nádobách krišské keramiky (Makkay – Starnini 2008, 471-483).

Na Tepe Sabi Abyad se našlo množství antropomorfních figurek představujících ženské postavy ale velmi schematizované. Antropomorfní plastika je dvojího druhu: jednak sedící zdobená, a stojící nezdobená (Collet 1996). Sedící mají tvar hruškovitých postav. Zachovaly se jen spodní části těla, hlavy byly asi z rituálních důvodů odlomené. Původně byly k tělu připevněny odděleně, o čemž svědčí stopy po nasazení. Byla vyrobena ze sušené hlíny. Zoomorfní plastika Tepe Sabi Abyad zobrazuje především krávy (Collet 1996). Byla vyráběna ze sušené hlíny. Zvířecí plastiky jsou velmi hrubě tvarovány a nesou stopy oddělení hlav (Verhoeven 1999, 41). V Anatolii není zoomorfní plastika příliš početná. podobně jako. V Egejidě na Nea Nikomedeia jsou známy i tři plastik žab vyrobené z broušených kamenů. Také z Balkánu Karpatské kotliny pocházejí jen ojediněle torza zvířecích figurek, např. na Donja Branjevina (Karmanski 1979, Tab. 42: 4). Ve Středomoří takováto plastika z neolitu chybí.

Také v anatolské oblasti se nacházejí četné figurky jak v chalkolitických vrstvách, tak i ve starších neolitických. Chalkolitická figurální plastika Güvercinkayası představuje ženské postavy s čočkovitými očima a vyčesaným účesem. Starší figurální plastika z Köşk Hüyüku je také realistická a představuje jak ženy někdy s typickým kuželovitým účesem (Lichter 2007, 201), tak muže s detaily oblečení. Plastika Hacilar I. vrstvy představuje rozdílné pojetí ženských figurek oproti předcházejícím vrstvám. Jedná se o stojící postavy, tělo je stylizováno do tvaru houslí. Naturalistické ženské plastiky v předcházející vrstvě navazovaly stylisticky na starší předlohy, ale projevuje se u nich větší schematizace tvarů. Nová je červená malba. Na Orman Fidanligi jsou časté menší ženské figurky ve stojící poloze s rukama před tělem (Schoop 2005, 278).

Častá je plastická reliéfní výzdoba na nádobách v jihovýchodní části centrální Anatolie z Köşk Hüyüku (Öztan 2007a; 2007b). Na amforovité nádobě s odsazeným hrdlem (výška 42 cm) je zobrazena scéna s lovcem a zvířaty (Öztan 2007a, Katalog 319), na jiné nádobě je scéna tří postav snad celé rodiny (Öztan 2007a, Kat. 320) a na další zlomek scény s tančící ženou (Öztan 2007a, Kat. 322). Podobná reliéfní výzdoba se nachází na keramice z blízké lokality Tepecik-Ciftlik (Bıçakcı, Erhan 2007; Bıçakcı, Erhan – Altınbilek-Algül, Ç. - Balcı, S. - Godon, M. 2007; II, 252). Tato keramika je datována do mladšího neolitu. V Güvercinkayası se našly plastiky provedené obličejem býků na velkých zásobnicích.

8.2. Antropomorfní a zoomorfní plastika v Egejidě a na Balkáně

V Egejidě je antropomorfní plastika na řeckých lokalitách i na Balkáně velmi častá, i když není rovnoměrně rozložena na všech lokalitách. Odhaduje se celkový počet figurální plastiky v jihovýchodní Evropě na desítky tisíc kusů (Hansen 2005, 195). Figurky jsou převážně z hlíny, později z mramoru. Představují ženské postavy, méně často mužské, nebo to nelze přesněji rozlišit. Ženské figurky zahrnují čtyři základní typy: hruškovité s jen naznačeným tělem, torsovitě bez nohou, sedící a stojící (Perlés 2001, 258), ale vyskytnou se výjimečně i jinak upravené, např. sedící na trůnu. Vyznačují se standardními gesty rukou, obličejem provedeným s velmi výraznými očima, někdy nosem, ale zřídka ústy. Hlava může mít protažený účes nebo naznačenou pokrývku hlavy. Za charakteristické se považuje pozice v záklonu, takže postava hledí jakoby vzhůru (Hansen 2005, 199), což je odlišuje od figurek paleolitických venuší, které hledí před sebe nebo dolů.

V horní vrstvě Otzaki magula se našla figurka stojící ženy (výška 11 cm, Miložčić v. Zumbusch, J. – Miložčić, V. 1971, 94, Tab. U 1), která je naturalisticky tvarovaná. Hlava byla odlomená. Stylisticky se liší od starší plastiky z přechodné na střední vrstvy, které jsou převážně hruškovitého tvaru. Navazuje spíše na sedící naturalistickou plastiku z nejspodnější vrstvy datované do Protoseskla. Také v následujícím vývoji do staršího Seskla se objevují naturalistické plastiky, což by spojovalo tuto fázi s malovanou keramikou a se starším přecházejícím vývojem (Miložčić v. Zumbusch, J. – Miložčić, V. 1971, 108). Mezitím v období Preseskla s impreso keramikou převládají silně schematizované formy antropomorfní ženské plastiky hruškovitého tvaru. Na Nea Nikomedeia se našla v nejspodnějším horizontu skupina pěti plastik v nejdelším domě, který je označen za svatyni (Rodden 1964). Tato tradice připomíná spíše situaci depotů figurek z levantského PPNB. V Archilleionu bylo získáno okolo dvou set zlomků antropomorfních plastik, ale jen několik kusů zoomorfních plastik, kterých je v poměru méně než 4 % a vyskytují se ojediněle během celého vývoje. Obličejové nádoby jsou známy od fáze IIIb do fáze IVb. Ženské figurky jsou stojící s protaženou hlavou čokovitými očima. Část z nich jsou figurky, které sedí nebo polosedí s rukama v různých výrazových gestech (Gimbutas 1989).

V jižní části Egejidy, na Peloponesu, je figurální plastika početně velmi málo zastoupena. Z jeskyně Franchthi pochází jen několik kusů. Figurky jsou hliněné, vyráběné patrně spolu s keramickými nádobami. Kamenných plastik je velmi málo. Funkčně představují nadpřirozené síly, ale také loutky. Sloužily jako přenos informací (Talalay 1993, 34). Jižní Egejida se v tomto směru přibližuje Adriatické oblasti Středomoří, kde figurální plastika je zcela ojedinělým jevem. Společnosti v obou oblastech byly zřejmě po této stránce podobné. Situace svědčí o podobných podmínkách šíření neolitu ve Středomoří, které mimo jiné mohly preferovat ideový odkaz staršího nezemědělského obyvatelstva.

Antropomorfní a zoomorfní plastika na Balkáně a v Karpatské kotlině nevytváří určité typy, spíše se liší tvarem i množstvím v jednotlivých regionech (Hansen S. 2007). Z Anza II pochází figurka sedící ženy se šikmo zakloněnou hlavou, která spojuje charakteristiky hruškovitých a anatolských figurek. V rámci Starčeva lze rozlišit tři typy figurální plastiky, z nichž první je naturalisticky provedená hlava, druhý je již schematizovaný a na třetí se projevují detaily těla, zejména ruce. Hlava je vždy válcovitá protáhlá s očima naznačenými čárkami. Jen u prvního typu se ještě projeví čoučkovitý tvar očí. Stylisticky plastiky směřují ke zjednodušenému provedení, role očí na počátku zdůrazněná poklesla (Srejovič 1968, 181, tab. I). Starčevská plastika je izolovaná od okolních oblastí, zdá se, že chybí hruškovité i sedící plastiky běžné v Presesklou a Sesklou v jižnějších oblastech Egejidy. Podobné torzo válcovité hlavy pochází také z Donja Branjevina, ale je nestratifikováno (Karmanski 1979, Tab.46: 2). Na starčevské amforovité nádobě z Dona Branjevina se vyskytuje plastická figurální dekorace, z níž se dochovaly fragmenty rukou. Může to být z antropomorfní nádoby na stěně (Karmanski 1979, Tab. 47: 1).

Krišská plastika je variabilnější. Většina starčevských figurek se ale zachovala v torzech, takže tvar těla není doložen. Plastika z Ecsegfalva 23 představuje pouze dvě torza válcovitých figurálních hlaviček s plasticky naznačeným nosem a čárkovitými očima. Častá jsou reliéfní zobrazení zvířat i lidí na stěnách velkých zásobnic zejména v krišské oblasti (Kalicz 1998, 261). Z lokalit Szarvas a Endröd pochází naopak množství tvarově i námětově bohatých nálezů, které zahrnují antropomorfní i zoomorfní figurky, plastické reliéfy na nádobách i různé podstavce a stolečky příbuzné kulturám z jižního Balkánu (Makkay-Starnini 2008, Vol.III).

8.3. Figurální plastika v Adriatické oblasti

Figurální plastika ve středomořské oblasti Impresso je zcela výjimečná. Několik figurek se našlo na lokalitě Favella (Calabria). Jednak torzo hruškovitého idolu, dále stojící plastiky a schematizované ženské postavy se založenýma rukama a naznačeným obličejem (Natali – Tiné 2002). Ještě schematizovanější torza pocházejí z lokality Ripabianca di Monterado (Marche), která mají naznačeny jen ženské atributy (Pignocchi – Silvestrini 2002). Z lokality Colle Santo Stefano (Abruzzo) je zoomorfní nádobka (Radi 2002). Kromě toho pochází zlomek nožky ze sídliště Rendina (Basilicata), který může být také ze stojící figury (Cipolloni 2002). V celé oblasti kardiální keramiky bylo zřejmě zobrazování lidských i zvířecích postav vědomě odmítáno (Hansen 2007, 366). Jedná se o srovnatelnou situaci jako na Peloponesu. Tradice zemědělských kultů se zde také neprosadila.

8.4. Dědictví předovýchodní ideologie ve Střední Evropě

Keramická plastika je dokladem znalosti zpracování pálené hlíny dlouho předtím, než začala být vyráběna keramika. Je obvyklé, že zvláštní nebo nová technologie je nejdříve použita k výjimečným účelům, kdy se výrobky vyznačují vyšší hodnotou a společenským významem (Lake 1998). Podobný jev se opakuje i později v pravěku například během ovládnutí kovové metalurgie. Výjimkou zůstávají dodnes vzácné kovy, jejichž výrobky si uchovaly výjimečnost danou materiálem, který nemohl nikdy zobecnit. Na počátku byla také pálená hlína jakýmsi vzácným materiálem, teprve později se stala běžným a jakoby méně prestižním materiálem. Figurky z pálené hlíny se proto začaly vyrábět mnohem dříve než užitkové nádoby.

Drobná figurální plastika doprovází neolitické kultury prakticky ve všech oblastech, pouze v oblasti impressa a kardiální keramiky v adriatickém Středomoří jsou její nálezy spíše výjimkou. Nejčastěji je vyráběna z pálené hlíny, ale také jen za sušené hlíny a v některých oblastech z kamenných surovin, např. mramoru. Zda byla vyráběna také z materiálů podléhajících zkáze, jako jsou dřevo, tkaniny aj., což lze předpokládat, není pochopitelně doloženo. Na Předním východě není prakticky známo její zhotovování z vápenného materiálu, jako byly nádoby bílého zboží. V omezené části Předního východu se vyskytuje jako nejstarší ještě v předneolitickém období monumentální kamenná plastika nebo reliéfní výzdoba kamenných stél. Je jak antropomorfní tak zoomorfní, ale v předneolitickém období téměř

9.1.2012

výlučně zoomorfní. Dnes je nejlépe doložená na Göbekli Tepe, ale také na řadě lokalit ve stejné oblasti horní Mezopotámie (Schmidt 2006).

První skupinou figurální plastiky jsou samostatné antropomorfní plastiky, které by ale měly být mladší, než zoomorfní plastiky, přestože se na některých lokalitách objevují již ve velmi raném stadiu (Mureybet 10 000-8000 BC). V akeramickém období PPNB, zejména v jeho středním a mladším stupni, se nacházejí relativně velké plastiky v celých souborech v Ghazal (Rollefson – Simmons - Kafafi 1992, 466). Druhou skupinu tvoří zoomorfní plastika, která je považována za starší a za doklad přežívajících předneolitických představ. Je možno rozlišovat zobrazení divokých zvířat, obvykle turů, a domácích nejčastěji ovcí (CANeW 2006). Často jsou ale figurky velmi nezřetelné, takže lze těžko tyto dvě skupiny od sebe odlišit (Tepe Sabi Abyad). Drobnou figurální plastiku doprovází v některých oblastech Předního východu reliéfní plastické zobrazování figur na stěnách nádob, jak bylo uvedeno výše. Nejlepší doklady jsou z Köşk Hüyükü. Nejznámější skupinu tvoří reliéfní výzdoba na stěnách uvnitř domů na Çatal Hüyükü.

Interpretace figurální plastiky kolísá mezi čtyřmi hlavními okruhy jejich společenského významu (Voigt 2000, 264). Nejčastější výklad je jako obrazy různých kultů. Tyto jsou vyráběny z různých materiálů, spíše ve složitější formě než jednoduché, mají dlouhou dobu používání a jsou velmi pečlivě uchovávány. Druhým výkladem je jako prostředky magie, vyrobené spíše z méně trvanlivých materiálů v jednoduché formě, protože se předpokládá krátkodobé použití a nejsou tak pečlivě uchovávány jako předešlé. Třetí skupinu tvoří předměty používané při iniciačních obřadech. Ty mohou být vyrobeny z podobných materiálů a mají podobnou formu jako předměty kultů. Liší se kratší dobou používání a průměrně pečlivým uchováváním. Poslední skupinu tvoří hračky, materiálem a tvarem podobné kultovním předmětům, dobou používání a uchováváním spíše magickým prostředkům (Ucko 1968, 444).

Neolitická plastika je prakticky jediný druh artefaktu, který se nachází téměř na každé neolitické lokalitě ve všech oblastech neolitizace Evropy postupující jakoby z Předního východu, snad s výjimkou Adriatické oblasti (Obr. 8.4). Formálně není příliš variabilní, ale přesto nevytváří ucelenější typologické okruhy (Pavlů 1998, 125). Byla nepochybně projevem lokální tvůrčí iniciativy, kterou spojoval jen všeobecně neolitický ideový rámec. Ideová

jednota velkého množství neolitických kultur na rozlehlém území od Předního východu až po centrální Evropu zůstává důležitým materiálním projevem možné identity různých společenských skupin. Hledání jiných druhů identity, například jazykové nebo etnické, v podobných projevech různých archeologických artefaktů je v neolitu zcela bezpředmětné. Formální bohatší figurální plastiky doprovázelo šíření domestikovaných druhů z Předního východu do Evropy (Hansen 2007, 366). Thesalské plastiky mají svoje předlohy v Anatolii, dále na Balkán a do Karpatské kotliny se projevují regionální rozdíly, které symbolizují společenskou stabilitu a případně i specifickou identitu jednotlivých skupin obyvatelstva. Plastiky nelze spojovat s kultem plodnosti jako dříve, ale spíše představují fenomén spojený se společensko-ekonomickým uspořádáním neolitizovaných regionů.

Konkrétní obsah obřadů, s nimiž byly spojeny nelze poznat, přestože jsou obrazové artefakty zdánlivě sdílnější, ale jedná se nejspíše o nejrůznější přechodové rituály (Hansen 2007, 369). Otázkou je však vztah podobných artefaktů k dané soudobé společnosti, protože zejména předměty kultu mohou odrážet mnohem starší představy, případně ještě předneolitické. Proto je také obtížné rozlišovat například v zoomorfni plastice divoká a domácí zvířata. Jejich zapojení do kultovní sféry nemusí korespondovat se skutečným postupem domestikace.

Ani výklad celé scény, kterou poskytují obličejové nádoby, není jednoznačný. Nádoby se liší velikostí, vedle malých je tato výzdoba aplikována na velkých pithosech, které dosahují výšky 80-90 cm. V egejské oblasti již dříve v předlineárním horizontu, na Balkáně a v Karpatské kotlině až později synchronně s lineární keramikou, nečastěji v horizontech kultury Vinča (Pavlů 1998). Podrobnosti scény jsou patrné na artefaktech nejlépe v Anatolii dále směrem do Evropy se ztrácejí, nebo byly možná i zkomoleny v důsledku nepochopení původního významu. Určitý klíč k pochopení informace z těchto artefaktů by mohly být nástěnné malby z Çatal Hüyük, ale ty se vyznačují velkou formální proměnlivostí a jsou časově omezeny. Ostatní obrazové artefakty se nacházejí na celém území neolitu Starého světa a ve velkém časovém rozpětí. Musí být proto počítány také k všeobecnému neolitickému základu, který byl podle potřeby napodobován na různých místech a v různých obdobích, aniž by dokládal přesnější kulturně genetické souvislosti.

8.5. Ideologie spojená s lineární keramikou

Figurální plastika na rozsáhlém území, které pokrývá výskyt lineární keramiky, není tak početná jako plastika na Balkáně nebo v Karpatské kotlině. Uvádí se počet okolo jednoho sta kusů včetně malých úlomků (Chapman 2005a, 209), které ale nemusí pocházet všechny ze samostatných plastik. To silně kontrastuje až s tisícovými počty figurálních plastik v Egejidě a na Balkáně. Ještě v Potisí se setkáváme s masovým výskytem figurek na jednotlivých lokalitách, jak ukazuje publikace nálezů z lokalit Szarvas, Endröd aj. (Makkay – Starnini 2008). Jedná se zde o nálezy z období křišské keramiky, ale ve stejném směru pokračuje vývoj v této oblasti i v průběhu alfoldské lineární keramiky. Paralelně v Transdanubii klesá počet figurální plastiky v okruhu lineární keramiky. Dále směrem severním a severozápadní je výskyt plastiky v rámci lineární keramiky již výrazně nižší, podobně jako v jižní Egejidě, i když neklesne tak dalece, jako v oblasti kardiální keramiky ve Středomoří.

Ještě v Karpatské kotlině, podobně jako v regionech dále na jihovýchod, můžeme sledovat určitou typologii plastik. V nejstarším období jsou to například kvadratické figurky, steatopygní figury s dlouhou hlavou a úzkou horní částí těla nebo trojúhelníkovité vzhůru hledící obličejové jiných plastik (Makkay- Starnini 2008), které pokračují i v pozdějším období alfoldské lineární keramiky a další neolitických skupin v Potisí. Lineární plastika u nás a v okolních oblastech je převážně drobotvará a především se nevyznačuje nějakými jednotnými formálními typy. Ale naopak se vykazuje řadu charakteristik, které ji odlišují od případných předloh v jihovýchodních oblastech. Jsou to především kulaté oči v obličejí, výzdoba na těle figurek a zejména velmi variabilní, ale skoro realistické zpodobnění účesů (Hansen 2007, 295). Postavy jsou stojící i sedící, některé lze vyložit jako postavy mužů. Vyznačují se detaily, které pomáhají rekonstruovat oblečení, jako jsou kalhoty (2005a).

Pro interpretaci nezbytné kontexty většinou chybí. Nejpodrobněji jsou známy okolnosti nálezů plastiky ze středolineární jámy z Dobšic (okr. Nymburk). Nalezla se na dně mělké sídlištní jámy překryta drtidlem (Břicháček – Rulf 1992, 154) v kontextu dalších nálezů ve výplni jámy, mezi nimiž se zdůrazňuje výskyt mazanice (Remišová Věšíňová 2008, 154). Plastika je natolik deformovaná, že nelze postihnout její tvar ani určit, zda se jedná o ženskou nebo mužskou postavu (Hansen 2007, 293). Kontexty lineárních plastik jsou vesměs sídlištní v běžných sídlištních souborech a okolnostech. Jedinou výjimkou je nález obličejové amfory

v hrobu z Kleinfahner, kde byly pohřbena žena s dítětem. Nádoba ležela 5 cm nad lebkou záměrně rozlámaná (Walter 1991). Rozlámání lineárních plastik je však jiné než v případech na jihovýchodě Evropy. Rozlámání je spíše neintencionální než rituální (Hansen 2007, 300).

Zdá se, že reprezentují nejrůznější formy kultu předků, ale nikoliv kultu zemřelých (Chapman 2005b, 272). Jsou výlučně nacházeny na sídlištních nikoliv v pohřebních kontextech.

Antropomorfní plastiku doplňují četné plastiky zvířat, případně nádoby ve tvaru zvířat, ale není doloženo zobrazování divokých zvířat. Pokud mohou nálezy figurální plastiky odrážet společenské uspořádání a ideologii neolitické společnosti v oblasti s lineární keramikou, je nutno ji považovat za zcela svébytný projev, prakticky vzdálený jihovýchodním předlohám. Neplatí tedy pro tuto oblast podobný projev společného přenášení domestikovaných článků neolitu a ideologie, jaký platí mezi Anatolií a Balkánem. Na druhé straně nejsou doloženy žádné případné předlohy ze starší doby, tj. z prostředí předcházejícího lokálního mezolitu. Jedině bychom mohli připustit, že tyto předlohy byly provedeny v nedochovaných druzích materiálu, jako je dřevo apod. Přitom se však připouští, že plastiky mohou reprezentovat určitou společenskou identitu (Hansen 2007, 368). Tato identita by však musela být značně individuální vzhledem k formální rozmanitosti případů.

Jediným prvkem, který spojuje prostor lineární keramiky s územími dále na jihovýchod až do Anatólie, jsou obličejové amfory (Pavlů 2003). Tyto nálezy přes určitou variabilitu provedení souhlasí navzájem v celé řadě zobrazených prvků a poskytují tak celkem ucelenou skupinu nálezů, které lze spojovat se jejich společnou funkcí. Tou je nepochybně používání v průběhu nějakých rituálů nejspíše v rámci domácího prostředí jedné rodiny v případě malých nádob, nebo celých skupin rodin v případě velkých nádob (Pavlů 1998). Tím se dostáváme k výkladu, který by souhlasil i s nejvíce opakovaným výkladem figurálních plastik jako součástí kultu předků nebo jiných přechodových rituálů. Rozměr těchto rituálů zůstával u nás zřejmě v rámci jedné rodiny, protože větší tvary amfor se vyskytují až v Transdanubii, nebo dále v prostředí kultury Vinča. V oblasti středoevropské lineární keramiky můžeme takto nepřímou potvrdit rodinu a v té souvislosti jeden dům, jako základní společenskou jednotku, od níž se odvíjela případná další společenská organizace sídlišť. V pokročilejších neolitických oblastech se již projeví širší společenské skupiny. Rozdíl může být ovšem dán i rozdílným podílem a organizací původního staršího obyvatelstva. Kvantitativní pokles výskytu plastik v oblasti s lineární keramikou může mít obdobnou příčinu jako ve Středomoří, totiž silnější

9.1.2012

ideový podíl starších nezemědělských představ. Na druhé straně ale jsou významné použité materiály zejména devo, které bylo nepochybně hojně využíváno a předměty se nedochovaly.

9.0. Vývoj neolitické společnosti ve střední Evropě (5600 – 4500 BC)

9.1. Modely neolitické společnosti

9.1.1. Kulturně-historický model středoevropského neolitu

Syntetické práce, sledující vznik a vývoj středoevropského neolitu, vycházely ve druhé polovině dvacátého století z představ, které spojovaly šíření neolitického způsobu života s migrací obyvatel z oblastí již dříve neolitizovaných. Koncepce operovaly s představou demické difuze, která postupovala v několika následných obdobích od Předního východu postupně do Anatólie, Egejidy a dále na sever do Karpatské kotliny na jedné straně a do Středomoří na druhé straně. V určité době potom někde v oblasti severní Transdanubie se starší kultura Starčevo, případně i za spolupůsobení počínající kultury Vinča, transformovaly postupně do kultury s nejstarší lineární keramikou. Ta se později dále šířila na severozápad i východ střední Evropy: „...*From centers in Transdanubia and lower Austria, the LBP began to expand into the loess territories of the central European uplands...*“ (Kaczanowska – Kozłowski 2003, 245).

Tyto základní téze byly ještě v osmdesátých letech podpořeny tehdejším stavem antropologického bádání (Vencl 1982, 650), které potvrdilo celkový trend posunu populací v diagonální evropské ose od jihovýchodu na severozápad. Postupné zdokonalování metod studia genetických základů evropských populací vedly již v sedmdesátých letech k formulaci modelu, který je dnes znám pod pojmem populační vlna (Ammerman – Cavalli-Sforza 1984). Model měl poskytnout především alternativu k ještě starším teoriím o domácím původu neolitu v Evropě, které vycházely ze strukturálního antropologického pojetí a byly spojeny v polovině minulého století také s nacionalismem (Ammerman 2003, 13). Z vnějšího pohledu se však současné paleogenetické bádání vyznačuje vlastní problematikou, která může ovlivňovat i teorie následně vypracované pro archeologii (Cavalli-Sforza 2003, 302-306).

9.1.2012

Ve většině kulturně historických koncepcí byla explicitně nebo i implicitně zahrnuta představa, že neolitické kultury jsou totožné s určitými populačními celky, které se spolu s charakteristickou keramikou pohybovaly na středoevropském území a byly nositeli neolitizace celé oblasti. Protože archeologické doklady staršího osídlení jsou velmi skromné, předpokládalo se, že tyto neolitické skupiny pronikaly do neosídlených prostorů, kde m.j. položily základy nové kulturní krajiny. Tyto teorie neolitizace měly svoji určitou vnitřní logiku, neodporovaly moderním představám o pravěké společnosti a vyhovovaly tehdejšímu pojetí lineárně progresivního vývoje, který zákonitě vyústil ve vzniku pozdějších historických celků v Evropě. V těchto teoriích byl implicitně obsažen předpoklad, že archeologie studuje dvě zcela odlišné populace. Jednu představují starší mezolitická společenství lovců a sběračů, druhou nová společenství zemědělců. Tyto populace byly kulturně více méně antagonistické a na území střední Evropy se nasetkaly (Vencl 2007, Příl. 16).

Kulturně historické pojetí vzniku a vývoje neolitické společnosti ve střední Evropě může být srovnáváno s geograficko kulturní koncepcí epipaleolitického vývoje v Levantě, který v období Natufienu směřoval ke konstituování tmnější neolitické společnosti. Dlouhodobě je propracováno v dílech lyonské školy (Aurenche aj. 1981) a lze je charakterizovat ve čtyřech krocích, jež spočívají: 1) v zjištění a geografickém určení pravěkých kultur v daném období, 2) v rozlišení podrobnějších kulturních skupin, 3) vypracování hierarchie těchto skupin na základě porovnání jejich obsahu, vedoucí ke stanovení evolučních center a 4) pozorování geografického pohybu těchto center v daném čase (Delage 2004, 105). Toto pojetí je předmětem diskuse a jeho historické jádro je teoreticky připisováno filosofickým tradicím doby evropského osvícenství. Evoluční a progresivistické chápání dějin zahrnovalo představy o jednoznačném směřování dějin k neustálému zlepšování podmínek lidského života, které je měřitelné v technologickém pokroku a intelektuálním i politickém dospívání.

Kritika takového pojetí dějin aplikovaného na archeologickou situaci spočívá v odmítání rekonstrukcí historického vývoje, který by byl dán postupným a lineárním směřováním do budoucnosti, jenž je předvídatelná. V důsledku toho jsou zpochybňovány interpretace uvedeného období v současné archeologické literatuře, které dokládají, že „...*traits (architecture, pottery, domesticated animals and plants, life in villages etc.) once invented and found valuable in reference to modern Western Civilization, will always be kept and*

passed from one generation to another..., and from one civilisation to another...,“ (Delage 2004, 106). Poznání a popis neolitické společnosti je proto málo efektivní jak prostředky etnografických pojmů z okruhu předstátní vesnické společnosti, tak soudobými pojmy, jako jsou obchod, kontakty, mobilita nebo hierarchie, které měly působit na vývoj jednotlivých kulturních celků. Přednost by mělo dostávat zkoumání společensko ekonomických podmínek skupinových identit vedoucí k rekonstrukci neolitických skupin, které se identifikují podle domovních nebo gendrových zvláštností, nebo podle místních a regionálních strategií vytváření společenských skupin (Asouti 2006, 106). V tomto směru hraje důležitou úlohu mobilizace a intenzifikace celé sítě vztahů mezi jednotlivými prvky neolitické společnosti. Časoprostorové změny společenských podmínek a místních projevů těchto změn se mohou stát základem rekonstrukce celé společenské organizace v neolitu, přestože zatím je k tomu možno použít jen několika málo výzkumů neolitických sídlišť.

V modelu interaktivních sfér akeramického neolitu (Obr. 5.6.c), který zobrazuje rozdělení levantského území na regionální sféry zemědělců, pastevců a lovců (Bar-Yosef 2002), se setkává kulturně historické pojetí se společensky definovaným rozdělením celého území. Ukazuje se, že zatím nelze zcela opustit archeologickou klasifikaci regionů založenou na morfologickém srovnávání různých druhů artefaktů ve prospěch čistě ekonomicko-sociální klasifikace, protože to archeologická metoda v prvním plánu neumožňuje. Na jedné straně nelze nalézt nějaké předlohy pro neolitickou společnost v soudobých antropologických modelech (Perlés 2001, 305). Na druhé straně vycházejí úvahy o uspořádání společnosti v neolitu ve srovnání s pozdější hierarchizovanou společností v podstatě z interpretace dostupných kulturně geografických klasifikací neolitické architektury a rituálů (Kuijt 2000b, 315). Podobné úvahy se musí nutně opírat o viditelné archeologické artefakty, což je dobře dokumentováno na obsáhlých výkladech dálkového obchodu nebo směny s obsidiánem, popřípadě jinými surovinami pro štípanou industrii. Platí to jak pro oblast Předního východu (Asouti 2006, 102-104), tak i pro Egejidu (Perlés 2001; Tangri 1989, Runnels 1989; Halstead 1999), tak i pro Karpatskou kotlinu (Mateiciucová – Malecka-Kukawka 2007; Whittle 1996).

9.1.2. Model a scénář pro Čechy v 6. tisíciletí BC

Předpokládáme, že původní složka obyvatelstva v Čechách nevyumizela na počátku šestého tisíciletí, jak se dříve soudilo, ale že pozdější neolitizace byla výsledkem dlouhodobých kontaktů staršího obyvatelstva s osídlením v krajích již neolitizovaných, např. v Karpatské kotlině. Antropologové rozlišují nejméně dva stupně podobných kontaktů. V prvním dochází jen k výměně v sociální sféře, ve druhém teprve ke změně systému (Verhart - Wansleben 1997, 66) z ekonomických motivů. Nejstarší lineární keramika by spadala až do tohoto druhého stadia. Datuje se v Čechách od konce první poloviny 6. tis. BC. První stadium by proběhlo předtím a je v Čechách zatím archeologicky nepostižitelné. V průběhu první poloviny 6.tis. BC by došlo k diferenciaci původní mezolitické společnosti, jejímž výsledkem by bylo ekonomicko-společensky diferencované sféry osídlení (Obr. 9.1.2).

Lovecko-sběračská společnost se udržela jen v regionech pro zemědělství nevhodných, což připouští i kulturně historický model (Vencl 1982, 654). Prvotní neolitické osídlení nepředstavuje plošné a nepřerušované zaujetí krajiny nového typu, ale velmi sporadické ostrůvkovité zaujímání optimálních poloh, což je patrné až do 3. tis. BC v polské nížině (Nowak 2009, 451-461). Hustota synchronních sídel z počátku nejstarší lineární keramiky byla podstatně menší, než ukazuje celková mapa neolitického osídlení. Poměrně rychlé obsazení hlavních, pro zemědělství vhodných oblastí bylo dříve považováno za doklad rychlé a masivní kolonizace. Nízká hustota počátečního osídlení může naopak odpovídat hustotě staršího obsazení krajiny. Předzemědělské osídlení bylo podstatně řidší, než osídlení usedlých obyvatel. Vzhledem k větší pohyblivosti lovců a sběračů však zaujímali větší prostory. Proto v horizontu jejich úplně nejstaršího usazení ve stálejších domech zůstalo původní velké území obsazeno jen z několika málo lokalit, ovládajících větší regiony.

Soudím, že složka domácího obyvatelstva byla na počátku zčásti transformována v novém zemědělském osídlení, zčásti se přesunula do oblastí zemědělsky méně výhodných. Hranice mezi mezolitem a neolitem netvořila ve vnitrozemí souvislou frontu, ale mozaiku různě osídlených regionů. Stalo se tak v důsledku rozdílné reakce různých skupin domácího obyvatelstva na kontakty s neolitizovaným osídlením sousedních oblastí na Moravě a v Karpatské kotlině. Z porovnání rozsahu lokalit nejstarší lineární keramiky a všech mezolitických lokalit (Vencl 2007, Příl. 16) je patrné geografické členění celého území Čech na skupiny lokalit, které můžeme interpretovat jako osídlení právě usedlých zemědělců, dříve mobilních lovců a sběračů a zřejmě i počínajících pastevců. První zaujali v polovině šestého

tisíciletí oblasti východních a severozápadních Čech a menší regiony ve středních a jihozápadních Čechách. Druhé představují pozůstatky předchozího obyvatelstva, které nepřistoupilo na usedlý způsob života a ponechalo si dosavadní způsoby obživy v oblastech pro nejstarší zemědělství málo výhodných. Třetí skupinu interpretujeme v severních a východních Čechách jako tu část původního obyvatelstva, která převzala z neolitického hospodaření jen chov domácích zvířat a přešla do jakési formy počínajícího pastevectví. Předobrazem může být formování samostatných společenství pastevců, které bylo na Předním východě dokončeno již v sedmém tisíciletí stejně jako zemědělských osad. V této oblasti jsou také známy lokality, na nichž v 8. tis. př. Kr. společně sídlily skupiny s různým způsobem obživy, například Ghazal (Rollefson 1997).

Tato situace poskytuje širší prostor pro interpretaci společensko ekonomického obrazu i v Čechách v šestém tisíciletí BC. Společensko ekonomická diferenciacce se projevila jako účinný způsob adaptace na klimatické změny koncem první poloviny šestého tisíciletí př. Kr. (srov. kapitolu 9.2.3). Soudím proto, že přijatelnější je scénář rozdrobeného a různorodého hospodaření různých skupin obyvatel v českých zemích než dosavadní představa kulturní a ekonomické jednoty. Spolužití společenských skupin s rozdílným hospodařením je dnes přijímáno v oblasti Předního východu od epipaleolitu až po počínající keramický neolit. V evropských regionech bude zřejmě také vhodným modelem, i když archeologicky stále ještě obtížně prokazatelným.

Během celého střeoevropského neolitu se podíl domácí složky populace a příchozích neolitiků neustále měnil. Nelze vyloučit příchod malých skupinek o velikosti jedné nebo několika rodin, které přicházely ze vzdálenějších území, ale v rámci standardní mobility oné doby, nikoliv jako kolonisté nebo vyslanci nového způsobu obživy. Tyto skupiny zvyšovaly genetický podíl cizí antropogenní složky v populaci. Demografické procesy se promítaly zprostředkovaně do vývoje výzdobných stylů lineární i pozdější vypíchané keramiky, které můžeme sledovat kvalitativně i kvantitativně. Zároveň ale nelze během celého neolitického vývoje, který trval řádově až 1400 let (5700/5500 BC - 4300 BC), vyloučit ani různé důvody, které by vedly naopak k posilování společenské váhy původního domácího obyvatelstva a obnovení jeho společenského vlivu (Pavlu – Květina 2008). Takovéto změny mohly být v pozadí různých zlomů ve vývoji střeoevropské společnosti, a to nejen na jeho samotném počátku.

Předpokládá se, že především ženy domácí populace doplňovaly demografické složení nově se konstituujícího neolitického osídlení, což dokládají analýzy mladolineárních pohřebišť (Price 2005, 211). Ženy jako významný činitel a součást společenských aktivit, k nimž výroba keramiky nesporně patří, nutně vnášely svoje kulturní vzory do neolitizované společnosti. Jedním z nich může být výzdoba keramiky, což se ale projevilo zřetelněji v praktickém provedení této výzdoby. Vzhledem k tomu, že neolitická symbolika navazovala na starší, a to v různých oblastech a v různých stadiích vývoje, je zatím obtížnější určit, která část symboliky ve výzdobě lineární keramiky byla předneolitická. Nádoby zdobené rozpadlým stylem považujeme proto za možný projev žen z původní populace, které ale již žily v neolitizovaných skupinách, což se mohlo projevovat během celého vývoje, nejen na jeho sklonku.

Za pravděpodobnější považujeme, že původní složka obyvatelstva a nově vzniklá společenství s rozdílným systémem obživy se v celém průběhu neolitu projevovaly s různou intenzitou. Během celého vývoje kultury s lineární keramikou, byl společenský vliv původních lovců nebo pastevců v novém systému nižší, ale na jeho konci se v průběhu šareckého stupně naopak projevil tento vliv výrazněji. Následující kulturní změna spojená se vznikem kultury s vypíchanou keramikou přinesla již nové stylistické pojetí keramické výzdoby, ve kterém mizí bohatě strukturovatelný ornament lineární keramiky. V jistém smyslu to však lze považovat za návrat ke staršímu isochrestickému pojetí ornamentu (Pavlů – Květina 2008 ; Květina - Končelová 2011). Platí to také o změnách v osídlení. Příkladem může být dnes již klasicky známý nález neolitického domu ve Stvolínkách (Zápotocká 1999), původně považovaný za doklad mladší kolonizace v oblasti, která nebyla neolitizována dříve. Jestliže předpokládáme, že v této oblasti se po celou dobu pohybovaly skupiny lovců nebo spíše již pastevců, může být dům ze Stvolínek vysvětlen jako první doklad o archeologicky viditelném usazení takovéto skupiny. Z tohoto pohledu souhlasí i typ jednoduché malé stavby, který by odpovídal výše uvedeným předpokladům.

9.2. Hierarchie obydlí

9.2.1. Velké domy

Na sídlišťích lineární keramiky se setkáváme pravidelně s velkými domy, které se vyznačují nápadně pravidelnou a pevnou konstrukcí ve všech třech dílech domu. V holandské oblasti jsou označovány jako typ 1a (Modderman 1986) a předpokládá se, že takový dům existoval jako jediný v každé fázi sídliště. Vzhledem k tomu je těmto domům připisována zvláštní funkce, kterou zdůrazňuje jejich zřejmě záměrné spalování (Van de Velde 2007, 238).

Postavení velkých domů bylo mimořádné především ze společenského hlediska každého společenství, které na dané lokalitě sídlilo, což jsme již zmínili v kapitole 4.4.

Výjimkou mezi běžnými stavbami v Bylanech jsou rovněž obzvláště pravidelně a pevně postavené domy, které se vyskytují v několika fázích. Jedná se o domy 2197, 306, 41, 96 a 912. Ukázalo se, že jsou datovány do fází, kde existovalo celkově nejméně šest staveb ve starším období intervalech I-II, anebo nejméně dvanáct staveb v mladších obdobích (Pavlů 2000, 254). Na základě jejich zcela výjimečné konstrukce, které se opakuje jak v Bylanech, tak i na sídlišťích v Holandsku, lze soudit, že jejich společenská role přesahovala užitkovou roli běžných staveb. Mohou představovat obydlí nějaké vůdčí rodiny v dobách, kdy počet současně žijících obyvatel sídliště překročil určitou hranici, jež přesáhla možnosti individuální samosprávy. Naopak bylo nutno vytvořit samosprávu kolektivní, která ale neměla dědičný charakter a v době zmenšeného počtu domů opět zanikla.

V Bylanech se takové domy objevují v momentech, kdy počet současně žijících rodin přesáhl určitý počet rodin. Lze proto spojovat tyto domy s vůdčí společensko-organizační rolí, kdy existující společenská samospráva v momentě většího počtu obyvatel nestačila řešit případné společenské problémy. Jedině dům 41 nese stopy spálení, a to jak v kůlových jamkách, tak i v přilehlých jamách. Dům 912 se vyznačuje ohradou připojenou k půdorysu na severovýchodní straně, která je zřejmě nejstarším projevem nějakého společného ustájení stáda. Podobný jev se opakuje až mnohem později u některých domů na sídlišťích z období pozdní vypíchané keramiky, ale v jiném kontextu.

U všech velkých domů, které jsou v Bylanech doloženy (Pavlů 2000), můžeme pozorovat zvláštní úpravu jižní stěny. Především vnitřní trojice jsou velmi blízko sebe, jakoby první trojice nepatřila konstrukci střechy, ale jen konstrukci čelní stěny. U domů 41 a 912 jsou

boční kůly mírně předsunuty. U domu 306 je jižní stěna vyklenutá, zatímco u domu 96 mírně vydutá. Dům 2197, který je z této skupiny nejstarší, má jakousi otevřenou předsíň. Je nutno poznamenat, že podobné uspořádání jižní stěny se vyskytuje někdy také u jiných staveb. Mohlo by se jednat o nějakou okázalou konstrukci, která zdůrazňuje roli domu (Coudart 1998, 104). Takovým způsobem mohla být vyznačena role velkých domů obývaných rodinou, která v určité omezené době hrála významnou společenskou úlohu.

9.2.2. Hierarchie trojdílných domů

Většině sídlišť s lineární keramikou dokládá existenci domů trojího druhu. Domy jen se střední částí, domy s připojenou severní nebo zadní částí a domy s připojenou další jižní nebo přední částí. Chybí doklady přestaveb, takže tyto architektonické typy byly zřejmě stavěny již od počátku s daným záměrem rozdělení zastřešeného prostoru. Byl definován pojem generace domů (Van de Velde 2007, 226), který vedl k interpretaci sídlištní chronologie především na holandských sídlištích na rozdíl od keramických fází, s nimiž nemusí zcela souhlasit. Tento pojem je uváděn do souvislosti s rozdílnou životností různě velkých staveb a v jeho principu ležely příčiny společenské nikoliv funkční (Van de Velde 2007, 227).

Funkce jednotlivých částí byla souhrnně vysvětlena zejména v práci A. Coudart (1998), jak jsme již uvedli také v kapitole 4.3. Přední část je považována za prostor dostupný pro veřejnost, střední prostor jako místo domácích prací a přijímání návštěv a zadní prostor je označen za nejchráněnější intimní prostor, včetně místa na spaní (Coudart 1998, 104-105). Jako neopodstatněný byl odmítnut výklad P. J. R. Moddermana pro zadní část jako stáje. Na jižní straně se předpokládá vchod do domu, severní strana je obvykle velmi pevně konstruována. Středová část domu je stavěna se snahou co nejvíce otevřít vnitřní prostor pro předpokládané činnosti, což se projevuje ve zvláštních konfiguracích vnitřních stavebních trojic kůlů.

Rozdílná velikost a variabilita trojdílného členění neolitických domů bývá spojována ponejvíce s množstvím obyvatel. Počet by měl korelovat s velikostí střední části, případně ještě i s velikostí zadní části domu. Pro Bylany byly rozlišeny dva módy velikosti střední části (Modderman 1986), které se podařilo potvrdit také zdvojením relativního počtu odpovídajících artefaktů v okolí domu. Záměrnost architektury různého typu, o čemž svědčí jednotná konstrukce všech tří typů beze známek přístavby, vede k úvaze o rozdílné

společenské struktury obyvatel tří typů domů. Touto otázkou se zatím v literatuře nikdo nezabýval, přestože korelace mezi typem domu a hospodářskými daty jsou známa (srov. kapitulu 5.5). Pochází z lokality Cuiry-lès –Chaudardes. Zde je doloženo, že u velkých domů převažují nálezy chovaných zvířat, zatímco u malých domů nálezy divokých zvířat (Ilett – Hachem 2000, 182).

Zvýšený status obyvatel, který se spojuje s provedením severní části, je dobře patrný na sídlišti Cuiry-lès-Chaudardes. Celé sídliště je tam rozděleno na určité čtvrtě, jež se odlišují výskytem zvířecích kostí lovených a chovaných zvířat. Lovená zvířata se nacházejí u menších domů, chovaná u větších. Domy se severní částí se výrazně dělí na domy s jedním, dvojitým nebo trojitým prostorem podle umístění podpěrných trojic. U domů jen s jednoduchým prostorem se vyskytují lovená zvířata, u domů se dvěma a třemi prostory, tedy výrazně větší severní částí, převažují chovaná zvířata (Hachem 1995, 246). Zemědělství jako prestižnější forma obživy v té době se tak projevuje jednoznačně ve formě, tvaru a vnitřním uspořádání domů. Zatím by se jednalo o jedinečný případ i společenského významu domů s jednou nebo dvěma částmi, pokud by je bylo možno spojit s lovci nebo pastevcí.

Tato lokalita je zatím výjimečná mezi ostatními neolitickými sídlišti, protože jak nálezy zvířecích kostí, tak půdorysy staveb různého typu, jsou zde navíc rozmístěny v samostatných sektorech sídliště (srov. výše kap. 4.4.). Malé domy lze proto spojit s lovem divokých prasat, velké domy s chovem hovězího dobytka. Ostatní domy vykazují převahu nálezů ovcí, což by svědčilo o počínajícím pastevectví jejich obyvatel. Na dalších dosud známých sídlištích zatím podobné prostorové rozčlenění staveb ani nálezů není doloženo. Domy různých typů se vyskytují chronologicky vedle sebe a prostorově nepravidelně rozloženy bez známek nějakého vnitřního uspořádání sídliště. Na jednom sídlišti v Holandsku počet typů domů klesá, nejvyšší je počet trojdílných domů a nejmenší počet jednodílných (Van de Velde 2007, 15-3). Relativní počet keramiky je v průměru podobný, jen u typů 1b a 1c je dvojnásobný než u ostatních (Van de Velde 2007, 15-8). Na základě různých typů domů lze soudit, že máme doklad paralelní existence smíšené společnosti se vzájemně oddělenými způsoby hospodaření koexistujícími na jednom sídlišti. V našich podmínkách zatím není nálezová situace tak jednoznačná, nelze ovšem vyloučit, že podobná koexistence se mohla vyskytovat v rozměru malých sousedících regionů.

9.2.3. Neolitické domy a vývoj populace

Vývoj populace v mírném evropském pásmu byl sledován na základě souhrnných dat o velikosti zastavěné plochy dosud archeologicky odkrytých domů a jejich korelace s poměrně detailně rekonstruovaným vývojem průměrných teplot a srážek ve dvacetiletých intervalech (Dubouloz 2008) v období 5600-5100 BC, nazývané také jako malá doba ledová. V jejím rámci jsou rozlišeny čtyři etapy: 5600 BC-chladné a vlhké; po 5500 BC-teplejší; do 5400 BC- vlhčí; 5400-5100 BC opět chladné a vlhké klima. Potom znovu po změně v letech 5100-4500 BC suché a teplé klima. Klimatické podmínky v době rozšíření nejstaršího zemědělství v Evropě nebyly tudíž tak příznivé, jak se dosud předpokládalo. Důsledky adaptace na tyto nepříznivé podmínky spatřuje autor v robustnosti staveb, umístění sídlišť na tocích vyššího řádu, vysokém podílu chovu hovězího dobytka a postupném praktikování ozimých osevů. Za těchto podmínek se mohla lineární keramika úspěšně rozšiřovat ve druhé polovině šestého tisíciletí před Kr. (Dubouloz 2008, 229).

V souvislosti s touto klimatologickou korelací s osídlením nejstaršího usedlého obyvatelstva lze rozlišit tři etapy vývoje v rámci lineární keramiky, které předcházely později po roce 5000 BC vzniku skupin s vypíchanou keramikou. Tyto tři etapy představují vznik a rozšíření lineární keramiky kolem roku 5600 BC, její další šíření kolem 5300 BC i závěrečnou reorganizaci osídlení a jeho další šíření po roce 5100 BC. V tomto modelu je lineární keramika stále považována za ekonomicko-společensky jednotné společenství reprezentující uzavřenou neolitickou kulturu, jejíž nositelé různým způsobem obsazují oblast mírného evropského pásma. Přihlédneme-li však k výše uvedeným možného spolužití oddělených společností v jednom prostoru nebo dokonce na jedné lokalitě, dostává celý populační vývoj evropského neolitu zcela nové rozměry.

Publikovanou křivku rekonstruovaného demografického vývoje střeoevropského neolitu (Dubouloz 2008, obr.9) jsme korelovali s odhadovaným počtem rodin, které obývali odkryté domy na sídlišti v Bylanech (Obr. 9.2.3.). Celkový počet byl ve starších fázích v průměru menší než v mladších fázích. Navíc kolísal nepravidelně v rekonstruovaných intervalech časového vývoje sídelního areálu. Intervaly byly vypracovány podle synchronních změn v kvalitě některých druhů artefaktů (srov. kap. 4.5). Na konci III. intervalu je fáze 12 doložena jen jedinou dvoudílnou stavbou, která reprezentuje významný pokles v počtu obyvatel. Patrně došlo k odchodu části obyvatel mimo bylanský areál. Podle zde uváděné interpretace by měla

patřit chovatelům ovcí. V nepočtených nálezech zvířecích kostí je ovce doložena jen v izolované jámě 554 z této fáze. Následující fáze 13 ukazuje zcela jinou konfiguraci domů, jakoby nově založené osady (Soudský – Pavlů 1972). Tento posun svědčí o změně v osídlení, která možná přesáhla význam regionu a která by mohla souviset s evropskými změnami právě okolo roku 5300 BC, které se projeví dalším posunem lineárního osídlení na západ. Podíl jednotlivých společenství se také v té době změnil. Fáze 13 představuje nejméně sedm trojdílných domů, které by ukazovaly na čistě zemědělské společenství chovatelů hovězího dobytka. Tato analogická interpretace bylanských domů je sice málo průkazná, přesto naznačuje nové možnosti výkladu polyformních společenství na neolitických sídlištích.

9.3. Hierarchie zemřelých

9.3.1. Prestižní výbava v hrobech

Za prestižní výbavu pohřbů s lineární keramikou jsou považovány především kopytovité klíny a spondylové šperky. V neposlední řadě hraje přitom skutečnost, že tyto předměty jsou spojeny s obstaráváním materiálu ze vzdálených zdrojů. Na jedné třetině západoevropských pohřebišť se vyskytují společně v mužských hrobech, na zbývajících dvou třetinách odděleně v hrobech různého pohlaví. Kopytovité klíny převažují v hrobech mužů dospělého věku, ale i v hrobech starších mužů a výjimečně v dětských hrobech. Podle toho je jejich společenská role vysvětlována jako výraz prestiže neaktivnější skupiny a seniorů, nebo u dětí v závislosti na dědičném principu (Müller 1996, 96). Rozdílné trendy se projevují v prostorovém uspořádání mužských, ženských a dětských pohřbů na pohřebišti ve Vedrovicích. Soustředování starších mužů i žen pohřbených ve střední části pohřebiště je vysvětlováno jejich specifickou společenskou identitou (Květina 2004, 389). Muži z této skupiny mohli patřit k některému z předpokládaných vůdců typu náčelníka, velké osoby nebo stařešiny. K poloze na pohřebišti lze připočítat také rituální charakteristiku, kterou je nasměrování hlavy k SZ (Květina 2004, 387). Na vedrovickém pohřebišti se vyskytl rovněž bohatě vybavený dětský pohřeb, který by svědčil o existenci náčelnické funkce odvozené dědičně.

9.4. Společenská hierarchie v neolitu

Názory na uspořádání neolitické společnosti se liší u jednotlivých autorů především podle toho, jakou váhu a význam kladou na jednotlivé artefaktní součásti neolitických nálezových souborů. Na pozadí svých zkušeností s etnickou společností na Nové Guineji podrobně diskutuje tuto otázku A. Coudart (1998, 109-113). Podle podobnosti sídel

charakterizovala neolitickou společnost jako matrilineární a nejspíše matrilokální.

Předpokládá, že se neolitici usazovali v prakticky nedotčené krajině a že se tudíž nedostávali do styku s místními lovci. Matrilokalita je potom důsledkem nepodstatného podílu lovu na neolitické obživě. Teprve v postlineárním období, kdy se podíl lovu znovu zvyšoval, mohl se měnit společenský systém v patrilokální (Coudart 1998, 109). Problémem zůstává, nakolik je možno tuto soudobou etnografickou analogi použít pro výklad neolitické společnosti. Soudím, že její vypovídací hodnota je v tomto směru velmi omezená.

Pokud ovšem přijmeme výrazný podíl lovecko-sběračského obyvatelstva na regionální neolitizaci, nebo dokonce soužití různých skupin na jednom sídlišti, potom je tento argument málo pravděpodobný. Naproti tomu Van de Velde, který se dlouhodobě zabýval stejnými otázkami (Van de Velde 1979; 1990; 2007), dospěl na základě rozboru staveb a keramické výzdoby k závěru, že neolitická společnost byla sice matrilineární ale patrilokální, případně virilokální, m.j. také v souladu s předpokladatelnou exogamií. Tento závěr by měl být doložen v poslední době i paleogenetickými analýzami (Van de Velde 2007, 237).

Situace neolitické společnosti je obšírně pojednávána různými autory z hlediska postavení jednotlivců a jejich podílu na společenském uspořádání. Již výše jsme uvedli názor I. Kuijta, který pro společnost předovýchodního keramického neolitu dochází k názoru o velmi různorodém uspořádání uvnitř společenství, která měla za sebou tisíciletý vývoj v době akeramického neolitu. Přípouští, že se v těchto společnostech prolínalo rovnostářské i hierarchické uspořádání. Vedlo ho k tomu srovnání s historickými i současnými etnickými společnostmi, v nichž se takové prvky prakticky ve všech případech, kdy je obživa společností založena na zemědělství malého rozsahu nebo zahradničení, různým způsobem kombinují (Kuijt 2000b, 313).

Uspořádání pohřbů na známých pohřebištích svědčí nepochybně o nerovnosti dané přirozenými rozdíly věku a pohlaví, jak se shoduje většina autorů. Pohřby jsou různým způsobem vybavené milodary a někdy se také soustřeďují do oddělených částí pohřebních areálů. Tyto rozdíly však nebyvají zcela pravidelné, alespoň podle našeho pojetí. Výjimečné se nám mohou jevit, například některé bohatě vybavené pohřby dětí nebo starších žen. Takové případy mohou dokládat vyšší status jednotlivců, kterého dosáhli z jiných důvodů bez ohledu na věk nebo pohlaví. Jako důvody je možno předpokládat určitou dědičnost

vyššího statutu nebo vyšší prestiž danou věkem. Nebyly to však důvody, které by těmto jednotlivcům zaručovaly nějaké vůdčí postavení, jež se předpokládá až v pozdějším vývoji.

Nejčastěji se uvažuje o vůdčí postavě ve společenství typu „big man“ ze současných etnických společností. Ekonomickým základem takové vůdčí osobnosti ve společnosti by byl přechod od naturální směny identických druhů zboží ke směně kvantitativní, kdy směňované zboží není vzájemně identické. Úlohu přitom hraje prestiž osoby na straně nabídky. Směna tohoto druhu vlastně zakládá potenciální vznik bohatství, i když vzájemné hodnocení směňovaného zboží může být relativní. V rámci neolitické společnosti je řada projevů společenské nerovnosti i na sídlištích, kam lze počítat velikost domů nebo existenci jižních sekcí domů jako zásobních prostorů. Vedle toho v neolitické společnosti, kde chybí především kvantitativní podmínky vzniku bohatství, neodpovídá situaci, kdy se etabluje postava vůdce typu „big man“. Lze předpokládat, že také v rámci neolitické společnosti existovaly osobnosti s vyšším postavením oproti ostatním, ale nikoliv ještě výlučnou vůdčí pozicí (Coudart 1998, 112). Tomu by dobře odpovídala i výše uvedená situace na pohřebišti ve Vedrovicích, kde je centrální okrsek s pohřby starších osob i dětí lépe vybavených, popřípadě i s rituálními detaily.

Na bylanském sídlišti lze sledovat rozdíly v délce a uspořádání domů. Původní hypotézu, že délka domů i podle předpokládaného počtu rodiných krbů je úměrná počtu obyvatel (Soudský 1966, 36), bylo nutno definitivně opustit již po analýze z roku 1986 (Modderman 1986). Ukázalo se, že obytná střední část se vyskytuje opakovaně jen ve dvou modech, jednoduchém a zdvojeném. Oba jsou celkem jednotné jak konstrukčně tak velikostí okolo 12 m. Vedle toho stojí hypotéza, že délka domů spolu se starobylostí obytné části je úměrná společenskému postavení jejich obyvatel (Coudart 1998, 110). Doposud se autoři shodují v původní typologii domů podle P. J. R. Moddermana, který je rozdělil na tři třídy s několika podřídami. Hlavním kriteriem je přítomnost jednotlivých částí. K nim patří hlavní středová část, kterou obsahují všechny tři typy. První typ je charakterizován jak jižní částí, tak i severní částí. Mezi nimi stojí druhý typ se severní částí, ale bez jižní.

Také ve výkladu funkce jednotlivých částí neolitického domu se autoři více méně shodují, přestože jižní část bývá předmětem diskuse a pokusně interpretována i jiným způsobem. Někteří autoři navrhuji jižní část otevřenou (Stäuble 2005, 194), nebo naopak v případě

zhuštěných konstrukčních kůlů jako patrovou (Soudský 1966, 29; Coudart 1998).

V interpretaci společenské role jednotlivých částí panuje také shoda (viz výše, kapitola C4). Ve všech evropských oblastech s lineární keramikou, které byly rozlišeny na čtyři části (Coudart 1998, 14), je princip strukturování lineárních domů zachováván. Platí to i o domech z nejstaršího období lineární keramiky, které se vyznačují ještě určitými konstrukčními detaily (Stäuble 2005). Jejich vnitřní uspořádání se s pozdějšími půdorysy v podstatě také shoduje. K diferenciaci dochází teprve v mladoneolitickém období, kdy se konstrukční typy mění a půdorysně dům dostává různé tvary od čtyřúhelníkovitého, před trapezovitý až k oválnému. Vnitřní prostor se uvolňuje od přebytečných konstrukčních kůlů, což svědčí jednak o snaze co nejlépe obytný prostor využít a jednak o nových způsobech konstrukce střechy.

10.0. Shrnutí

Základem neolitické společnosti zůstává jeden dům (*house*) nebo jedno domovní hospodářství (*household*), který je obýván jednou nebo dvěma rodinami. V Bylanech je to potvrzeno jednoduchými a zdvojenými středovými částmi domů. Domy se mohou seskupovat do hospodářského celku jakéhosi dvora (*yard*) nebo do celých skupin, které vytvářejí na sídlišti jednotlivé obytné čtvrti (*ward*), podle Van de Velde (2007, 238). Shoda panuje v tom, že uspořádání neolitických sídlišť je dáno principy společenského uspořádání, a to bez ohledu na to, jestli známe formy a detaily tohoto uspořádání. Dvorcové rozložení staveb se předpokládá v oblasti sídlišť na Aldenhovenské plošině (Lüning 2005c), kde je tento model základem podrobné sídlení chronologie (Stehli 1988). Teoretické členění domů na jednom sídlišti je představeno na holandské lokalitě Geeleen JKV. Zde se chronologie opírá jen zčásti o keramiku, vedle toho především o vývojovou typologii vnitřní konstrukce centrálních částí domů (Van de Velde 2007). V Bylanech podobné vyšší seskupování domů nebylo pozorováno. Chronologie je zde založena výhradně na analýze keramiky. Předpokládaná genealogie domů, jak jsme ukázali výše na základě doplňkového ornamentu (kapitola D), nedovoluje vytvořit pro následné domy nějaký dlouhodobě vymezený prostor.

Nepředpokládáme existenci jedné vůdčí osobnosti, alespoň pro to nenacházíme indicie ani na sídlišťích, ani na pohřebišťích. Pravděpodobnější je představa několika osob, mužů i žen, které se z různých příčin vyznačovaly vyšším statutem v rámci několika domů spolupracujících v jedné osadě (srov. výše). Velké domy s mimořádnou konstrukcí, které v Bylanech

pozorujeme jen ve fázích s nadprůměrným počtem domů, mohly představovat krátkodobě sídlo vedoucí rodiny organizující vyšší počet spolupracujících obyvatel. V tomto domě se potom mohly odehrávat i různé společné činnosti a ceremonie, které se jindy odehrávaly mimo domy nebo vůbec nebyly organizovány. Z toho usuzujeme, že během vývoje ve větším sídelním areálu, jako jsou Bylany, se v době lineární keramiky, nevytvořily žádné stabilní společenské struktury, které by dlouhodobě přebíraly nějaké společenské funkce nad úrovní jednotlivých domů a rodin. Tak se vracíme zpátky k představě relativní společenské samostatnosti a nezávislosti základních rodinných jednotek. Po stránce hospodářské tyto primární společenské jednotky samozřejmě v nezbytné míře spolupracovaly, zřejmě na základě pokrevního příbuzenství, skutečného nebo mytického.

Pokud existovalo společenské uspořádání ještě vyšší úrovně, usuzuje se někdy podle konfigurace sídlišť v celém regionu. Uvádějí se nejčastěji dva krajní případy takového sestavení různých sídlišť. První můžeme označit jako řadové, kde je řada sídlišť různé velikosti i významu seřazena podél jednoho vodního toku v jakési šňůře (Modderman, 1986b). Rozmístění sídlišť může být husté, zpravidla 1 km od sebe, nebo řídké okolo 5 km od sebe (Coudart 1998, 25). Vodní tok, podél kterého jsou sídliště rozmístěna, tvoří přirozenou komunikační osu mezi jednotlivými lokalitami. Druhé uspořádání lze popsat jako síťové, kdy jsou sídliště rozmístěna v určitém regionu v celé síti napříč přirozenou sítí vodních toků. Taková síť může být i základem zkoumání mnohostranných společenských vztahů (Classen 2005, 122). V obou případech se jedná o hierarchii velkých i malých sídlišť, případně izolovaných samot, která jsou ale chronologicky různorodá (srov. výše). Ve druhém modelu se uvažuje o určité ekonomicko – společenské hierarchii, která je vázána na nějaké centralizované činnosti, obvykle získávání a distribuci určité významné suroviny nebo zboží. Proti tomu se objevuje model dvojice mateřských a dceřiných sídlišť (Petrasch 2003, 512). V případě velkých sídlišť by mohl mít paralelu i v regionu Kutnohorska, kde se vyskytují dvě takové dvojice (Pavlů – Rulf 1996). To by mohlo korespondovat s představou vždy dvou exogamních skupin obyvatel spřízněných genetickým příbuzenstvím (*moiety*). Podobně interpretuje Van de Velde situaci dvou částí osídlení na lokalitě Geelen-JKV (Van de Velde 2007, 237).

Vznik mateřských a dceřiných sídlišť je připisován již do doby prvotní kolonizace (Petrasch 2005), ovšem za předpokladu staršího modelu jednotné kolonizační vlny. Ta měla zajistit v krátké době osídlení celého středoevropského území lineární keramikou (Friedrich 2005). Vztah ke staršímu obyvatelstvu by se mohl projevit jednak v teritoriálním rozložení sídlišť s nejstarší lineární keramikou, jednak v určitých formách spolupráce nebo vymezení hranic kompetencí v rámci různých strategií obživy (Friedrich 2005, 102). K tomu je nutno připočítat různý stupeň mobility jednotlivých společenství, ale především různý stupeň jejich koexistence a integrace. Předpokládáme, že původní skupiny, které se nepřipojily k usedlému zemědělství, se jakoby stáhly do oblastí vyhovujících jejich dosavadnímu životnímu stylu i zároveň nevyhovujících zemědělcům, jako jsou například jižní Čechy, ale i jiné regiony. Nelze vyloučit formu koexistence spojené s úzkou spoluprací v prostoru jedné lokality. Tam by potom rozdílné skupiny vytvořily samostatné sídlení obvody, odlišitelné například jen rozdílným složením zvířecích kostí, ale se stejnou keramikou, jako například Cuiry-les-Chaudardes. Jestli však došlo ještě k těsnější integraci rodin žijících se převahou zemědělstvím, pastevectvím nebo lovem, a to v rámci jedné lokality na úrovni domů, můžeme jen spekulovat. Výklad tří typů domů s lineární keramikou v tom smyslu, že první typ třídílného domu by představoval zemědělce, druhý typ dvoudílného domu pastevece a jednodílný dům třetího typu lovce a sběrače, může být zatím jen součástí takovýchto spekulací do budoucna.

Exkurz: Chronologie neolitu na Předním východě

Časový rámeček současné předovýchodní archeologie neolitu operuje ve dvou velkých chronologických systémech. První vychází ze standardu konference v Lyonu, která se konala v roce 1980 (Cauvin - Sanlaville 1981), je znám pod zkratkou **ASPRO** (*Atlas des sites du Proche Orient*), druhý byl představen na konferenci v Istanbulu v roce 2001 (Gérard – Thissen 2002) a je dostupný také na internetu pod zkratkou **CANeW** (*Central Anatolian Neolithic e-Workshop*). Oba vycházejí z neustále se prohlubující analýzy stovek dnes dostupných radiokarbonových dat a vzájemně jsou korelovány. Dodržují princip původního členění Dame K. Kenyon na akeramický neolit A a B a keramický neolit, jak bylo založeno na výzkumu v Jerichu (1956, 1960).

ASPRO

První systém ASPRO (Atlas de sites du Proche-Orient) definuje deset historicko-kulturních period (PER 0-9) zhruba v době od roku 14000 BP do počátku dynastického období v Mesopotámii okolo roku 5800 BP. Jeho první verze byla představena ještě v nekalibrovaných datech (Aurenche aj. 1981; Hours aj. 1994), ale dnes je používán ve verzi kalibrovaných dat, která byla publikována o více než deset let později (Evin 1995). Kalibrovaná posloupnost sahá od roku 14000 BC do počátku dynastického období 4500 BC. Spolu s kalibrací byl řešen nejen celkový posun dat o zhruba dva tisíce let, ale také otázka délky trvání jednotlivých period, které se ukázaly být ve starší části posloupnosti delší, než se původně předpokládalo (Evin 1995, 13). V kulturních pojmech zahrnuje 2. perioda dobu PPNA (*Pre Pottery Neolithic A*) a periody 3-4 dobu PPNB (*Pre Pottery Neolithic B*). Počínaje 5. periodou začíná keramický neolit v absolutní stupnici po roce 7000 BC. Neolit v hospodářsko-společenském smyslu se datuje k roku 8000 BC v polovině 3. periody (Kozłowski – Aurenche 2005, 15). Různí autoři se odlišují podle konkrétních dat z různých lokalit v detailech předělů jednotlivých period a také ve zdůrazňování významu těchto předělů.

Systém period je založen především na bohatých nálezech z oblasti severní a jižní Levanty, ale je aplikován v mírně upravených variantách i na oblast Mesopotámie a Anatólie. V jednotlivých částech rozsáhlého území, které zasahuje do několika politických státních celků, probíhaly zejména od padesátých let minulého století archeologické výzkumy s různou četností a intenzitou. To se odrazilo v určité nejednotnosti základního členění hlavních neolitických období, jak se projevuje v celkových přehledech z posledních let (Obr. Exkurz 1). Výzkumy v celé oblasti přinášejí velmi dobře stratifikované nálezy, což se promítá do artefakturně podrobně dokumentované relativní chronologie většiny lokalit. Nárůst nových informací, zdá se, naopak komplikuje jednotný obraz syntetizující chronologie celého území. Morfologicko typologické srovnávání je často obtížné a radiokarbonová data ne vždy přispívají k objasnění celkové situace.

Na stručných tabulkových přehledech můžeme sledovat hlavní znaky jednotlivých období (Cauvin-Sanlaville 1981, 563; Aurenche aj. 2004, 306). Vedle toho jedna z posledních encyklopedických prací (Kozłowski – Aurenche 2005) přinesla velmi podrobnou

morfologickou typologii všech kategorií artefaktů spolu s jejich geografickým rozšířením i klasifikací jejich významu pro vytvoření definovaných kulturně historických celků. Přesto je původně zamýšlené kulturní členění na PPNA-PPNB-PN dnes vnímáno spíše jen jako chronologická konstrukce. Uvedená encyklopedická práce postupně představuje jednotlivé druhy artefaktů, počínaje kamennou industrií a neolitickými domy konče, a pokouší se stanovit jejich hodnotu pro regionální nebo nadregionální vytváření určitých potenciálně kulturně identifikovaných celků. Tento pokus v práci, která má nepochybně svoji heuristickou hodnotu, našel již svoje kritiky (Asouti 2006, 97). Definovat větší kulturní celky na základě artefakturní podobnosti v dobách před sámarrskou keramikou není v celé oblasti příliš úspěšný. To se potvrzuje i na příkladu podobného pokusu s nejstarším černým leštěným zbožím (Balossi-Restelli 2006).

Porovnání šesti systémů levantské chronologie ukazuje, že v celém průběhu neolitu jsou významná tři předělová období. První na přelomu PPNA a PPNB, který by měl být charakterizován změnou okrouhlých domů na čtyřúhelníkové, využíváním kapadockého obsidiánu spolu s východoanatolským ve druhém období, změnami v typologii hrotů a nástupem sekerek s plošně retušovaným tělem aj. Druhým přelomovým obdobím byl konec PPNB okolo roku 7000 BC, který je charakterizován velkými změnami v intenzitě a struktuře osídlení včetně posunů osídlení do pouštních oblastí. Na všech lokalitách se toto období projevuje stejným až katastrofickým předělem, někde ještě pokračuje v období PPNC. Diskutuje se o možném hiátu osídlení nebo kontinuitě (Akkermans - Schwartz 2009, 111). Třetím velkým přelomem je nástup velkých keramických celků po roce 6000 BC, které jsou poprvé označovány jako neolitické kultury. Ukazuje se nadregionální význam změny v domácí produkci keramiky, která se z výroby domácích předmětů ve starším období mění ve výrobu a distribuci masového zboží. Proto jsou dnes kultury Samarra nebo Halaf považovány spíše za okruhy tohoto nového způsobu produkce a distribuce keramického zboží, než za kulturně historické celky (Akkermans – Schwartz 2009, 103).

Již od počátku byl celý chronologický systém konfrontován s přírodovědnými, především klimatologickými daty (Leroi-Gouhan, A. 1981; Van Zeist 1981). Přes všeobecně panující skepsi k přímé korelaci klimatických výkyvů a viditelných předělů ve vývoji archeologických artefaktů se zdá, že v některých případech takové souvislosti můžeme pozorovat. Vzhledem k tomu, že osídlení zaujímal různé biotopy lišící se lokálním klimatem, je nutno tyto korelace,

9.1.2012

odvozované z velmi zobecněných paleoklimatických dat, přijímat jen s určitou opatrností.

První dva předěly, konec PPNA a konec PPNB, by spadaly do závěru vlhkého a teplého období podle pylových analýz (Leroi-Gouhran, A. 1981, 109). Období nástupu masové výroby malovaného zboží by podle synchronizace těchto jevů začínalo po velkém výkyvu suchého a chladného klimatu okolo roku 6200 BC. Tomuto klimatologickému jevu je přikládán velký význam ve vývoji na přelomu evropského mesolitu a neolitu (Gronenborn 2005). Nemusel se ovšem projevit zcela rovnocenným způsobem v oblastech Předního východu.

Společenské příčiny vývojových zlomů nejsou těmito korelacemi s vývojem přírodních podmínek zcela vyloučeny, obojí se mohlo vzájemně doplňovat. Z pohledu účastníků takových procesů byly klimatické předěly zřejmě nepozorovatelné. Z hlediska vývoje předovýchodního neolitu a jeho ohlasu na vývoj v Evropě byl zřejmě nejvýznamnější konec PPNB na počátku sedmého tisíciletí, který zasáhl tamější společnost zásadním způsobem. Projevilo se to nejen zásadním předělem v osidlování dosud kvetoucích lokalit a změnou celé struktury regionální uspořádání sídel, ale také rostoucím významem pastevectví. Spíše než důsledek klimatických změn a společenské krize, je tato změna dnes považována za: “... *slow indigenous transformation of Neolithic society...*” (Akkermans – Schwartz 2009, 112), jejímž důsledkem byl nárůst malých archeologicky špatně rozpoznatelných tábořišť.

CANeW

Ve druhém systému (The Central Anatolian Neolithic) je definováno pět period pro oblast Centrální Anatólie (ECA: Early Central Anatolian) s přesahem do okolních oblastí. Je založen na radiokarbonových datech ze střední Anatólie a jejích jednotlivých částí: východní (*Cappadokia*), jižní (*Konya Pl*) a jihozápadní (*Lake District*). Tam se soustřeďuje řada soliterních lokalit s podrobnou sídelní stratigrafií. Systém byl představen ve dvou verzích. První koreluje archeologický vývoj s daty především geomorfologickými a klimatologickými (Kuzucuoğlu 2002), ve druhém se bere do úvahy řada archeologických hledisek (Özbaşaran-Buitenhuis 2002; Asouti 2006). Liší se především posunem délky trvání ECA I a ECA II, shodují se až od konce ECA III (Exkurz 2). Vypracování systému CANeW je výsledkem dlouhé diskuse o charakteru neolitického vývoje ve střední Anatólii a jeho vztahu k vývoji

9.1.2012

v Levantě. Řešení tohoto problému je však podmiňováno pokrokem ve výzkumu dalších lokalit a jejich publikace (Metthews 2002, 97).

Oblasti dále na jihovýchod od střední Anatólie jsou buďto porovnávány s levantskou chronologií, jako je tomu na horním Eufratu, nebo jsou zde vytvářeny samostatné kulturně-historické celky, jako je tomu na horním Eufratu a dále na východ v pohoří Zagros (Coqueugnot 2004). Tradice tohoto pojmenování vychází za společného epipaleolitického základu, který tvoří industrie kultury Zarzien (Kozłowski – Aurenche 2005, 88). Předpokládá se, že tyto kulturní skupiny tvoří kontinuitu vývoje štípané kamenné industrie s odpovídajícími typologickými změnami po celou dobu akeramického neolitu v Levantě.

Chronologie oblastí v západní a severozápadní Anatólii jsou shodně spojovány s vývojem ve střední Anatólii, přestože akeramický neolit zde není bezpečněji doložen. Akeramický neolit ještě dále na západ, již na evropském kontinentu, byl v poslední době po dlouhé diskusi definitivně odmítnut (Lichter 2005, 293). Neolitický vývoj zde začíná postupně až v keramickém období, a to přesněji až po velkém klimatickém jevu po roce 6200 BC. Stupňovitě se objevuje v jednotlivých oblastech v celkovém trendu od západu v Makedonii, na východ do Thrákie a od jihu v Egejidě až na sever do Karpatské kotliny. Systém CANeW uvádí uspořádané tabulkové přehledy dat podle lokalit a jejich stratigrafie. Radiokarbonová data byla kontrolována také dendrochronologicky (Kuniholm 1996).

Kromě chronologických tabulek obsahuje systém také přehledné tabulky vývoje základních druhů artefaktů. Vývoj domů je uspořádán od kruhových půdorysů k velkoprostorovým čtyřúhelníkovitým půdorysům. Pravoúhlé domy se vyvíjely v několika typech. Tabulka figurálních plastik zahrnuje ve starším období do roku 8000 BC monumentální skulpturu, drobnou plastiku spíše divokých zvířat a ojediněle i drobnou lidskou plastiku. V mladším období se vedle ženské plastiky vyskytuje zvířecí plastika zobrazující domestikované druhy. Na tabulkách hrotů zbraní lze sledovat vývoj od asymetrických tvarů až po obdélníkové tvary typu Çayönü. Následuje ještě tabulka nádob, která soustřeďuje nádoby z různých materiálů kamene, bílé zboží a nejstarší pálenou keramiku. Samostatná tabulka nakonec sleduje vývoj drobné kamenné industrie počínaje perlami a sekerkami konče. Protože jsou lokality seřazeny vzestupně podle vlastní chronologie, vzniká dojem plynulého sekvenčního vývoje. Tabulky

9.1.2012

proto skutečný obraz do jisté míry schematizují, protože artefakty nejsou na jednotlivých lokalitách kvantifikovány, ani není zaznamenán paralelní vývoj různých typů.

Systém CANeW je podrobně sledován na pozadí klimatologických, především palynologických (Woldring 2002), a geomorfologických dat ve vývoji přírodního prostředí v centrální Anatolii. Autoři systému však přijímají jen jednu zásadní změnu k roku 8000 BC, kterou zobrazují jak spolu s daty, tak i s vývojem typických artefaktů. Tuto hranici tvoří přechodné období od mladšího dryasu (10000-8000 BC) k období klimatického optima v holocénu po roce 8000 BC. Zdá se, že se tato hranice promítá výrazně do vývoje základních druhů artefaktů, jako jsou domy, nádoby a zbraně i plastika. Zčásti se ale nové typy artefaktů objevují již dříve v průběhu časového úseku 8500-8000 BC, což by bylo období současné se starším středním PPNB v Levantě (perioda 3a). Systém zahrnuje také pozitivní testování vlivu suchého a chladného výkyvu k roku 6200 BC: „...*We conclude that the 8200 cal yr BP aridity event triggered the spread of early farmers, by different routes, out of west Asia and the Near east into Greece and Bulgaria.*“ (Welninger aj. 2006).

Systém CANeW disponuje velmi propracovanou geomorfologií střední Anatólie (Kuzucuoğlu 2002), která hodnotí změny osídlení podle vývoje základních životních zdrojů. Jsou to vzduch, voda a půda, které se mění podle geologických a geomorfologických podmínek a na jejichž pozadí lze sledovat umístění zkoumaných lokalit. Řada lokalit se nachází v místech vhodných pro zemědělství, jako jsou aluviální pánve (Çatal Höyük, lokality v oblasti Lake District), nebo čtvrtohorní deprese (Tepecik). Poněkud odlišné podmínky měly lokality v Kapadokii, které se nacházejí na vulkanické rovině (Kuzucuoğlu 2002, 51-52). Avšak zhodnocení vlivu dostupnosti vody a vhodných půdních podmínek na charakter osídlení a jeho proměny je zatím z pohledu archeologů teprve v počátcích.

TAY

Vedle chronologických systémů vychází v Turecku tištěný databázový systém TAY (Turkiye Arkeolojik Yerlesmeleri), ve kterém jsou přehledně publikovány informace ke všem lokalitám. Každá je popsána v jednoduchém formátu včetně mapky umístění a charakteristických nálezů. Popis je umístěn na kartonovém listu a celá databáze je umístěna

9.1.2012

v pořadači. Každoročně potom vycházejí doplňky. Jeho význam je zásadně heuristický, nevýhodou zůstává, že systém není digitalizovaný.

Literatura

Akkermans, P.M.M.G. –Schwartz, G. 2009⁵: The Archeology of Syria. Cambridge: Univ. Press.

Akkermans, P.M.M.G. 2004: Hunter-Gartherer Continuity: The Trasformation from the Epipalaeolithic to The Neolithic Syria. In: Aurenche, O. – Le Miére, M. – Sanlaville, P. (eds.), From the River to the Sea, 281-293. BARi 1263: Maison de l’Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux.

Ammerman, A.J. 2003: Looking Back. In: Ammerman, A. J. – Biagi, P. (eds.), The Widening Harvest. The Neolithic Transition in Europe: Looking Back, Looking Forward, 3-23. Boston: Archaeological Institution of America.

Ammerman, A.J. – Cavalli-Sforza, L. L. 1984: The Neolithic Transition and the Genetics of Populations in Europe. Princeton.

Asouti, E. 2006: Beyond the Pre-Pottery Neolithic B interaction sphere. Journal of World Prehistory 20, 87-126.

Aurenche, O. – Cauvin, J. – Cauvin, M.-C. – Copeland, L. Hours, F. – Sanlaville, P. 1981: Chronologie et organisation de l’espace dans le Proche Orient de 12000 a 5600 avant J.C. In: Cauvin, J. – Sanlaville, P. (eds.), Préhistoire du Levant, 571-603. Confrence Lyon 1980. Paris: CNRS.

Aurenche, O. – Le Miére, M. – Sanlaville, P. (eds.) 2004: From the River to the Sea, 281-293. BARi 1263: Maison de l’Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux.

9.1.2012

Balossi-Restelli, F. 2006: The Development of „Cultural Regions“ in the Neolithic of the Near East. The „Dark Faced Burnished Ware Horizont“. Oxford. BARI 1482.

Bar-Yosef, O. 1986: The Walls of Jericho: An Alternative Interpretation. *Current Anthropology* 27, 157-162.

Bar-Yosef, O. 2001: Lithics and the social geographical configurations identifying Neolithic tribes in the Levant. In: I. Caneva - C. Lemorini – D. Zampetti – P. Biagi (eds.), *Beyond tools. Redefining PPN Lithic assemblages of the Levant*, 437-448. Berlin: Ex oriente.

Bar-Yosef, O. 2002: The Natufian culture and the early Neolithic: social and economic trends in Southwest Asia. In: Bellwood, P. - C. Renfrew (eds.), *Examining the farming/language dispersal hypothesis*, 113-126. Cambridge: McDonald Institute.

Belfer-Cohen, A. – Bar-Yosef, O. 2000: Early Sedentism in the Near East: A Bumpy Ride to Village Life. In: Kuijt, I. (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity, and Differentiation*, 19-37. New York aj.: Kluwer/Plenum.

Bernbeck, R. – Müller, J. 1996: Prestige und Prestigegüter aus kulturanthropologischer und archäologischer Sicht. In: Müller, J. - Bernbeck, R. (Hrsb), *Presige – Prestigegüter – Sozialstrukturen. Beispiele aus dem europäischen und vorderasiatischen Neolithikum*, 1-27. Bonn: Holo (Archäologische Berichte 6).

Berndek, R. – Pollock, S. 2003: The Biography of an Early Halaf village: Fıstıklı Höyük 1999-2000. *Istanbul Mitteilungen* 53, 9-77.

Bıçakcı, E. 2007: Tepecik-Çiftlik. In: Lichter, C. (ed.), *Vor 12.000 Jahren in Anatolien. Die ältesten Monumente der Menschheit*, 135-138. Karlsruhe: Badische Museum.

Bıçakcı, Erhan – Altınbilek-Algül, Ç. - Balcı, S. - Godon, M. 2007. Tepecik – Çiftlik. In: Özdoğan, Mehmet - Başlegen, Nezih, *Türkiye neolitik dönem. Yeni kazılar - yeni bulgular*. I. Text, II. Plates. Istanbul: Arkeoloji ve sanat.

9.1.2012

Biehl, P. F. 2003: Studies zum Symbolgut des Neolithikums und der Kupferzeit in Südosteuropa. Bonn: Habelt.

Binder, D. 2000: Stones making sense: what obsidian could tell about the origin of the Central Anatolian Neolithic. In: Gérard, F. – Thissen, L. 2002: The Neolithic of Central Anatolia, 79-90. Istanbul: Ege Yayınları.

Bottema, S. – Van Twist, W. 1981: Palynological evidence for the climatic history of the Near East, 50,000-6,000 BP. In: Cauvin, J. – Sanlaville, P. (eds.), *Préhistoire du Levant*, 111-132. Conference Lyon 1980. Paris: CNRS.

Břicháček, P. – Rulf, J. 1992: Objekt kultury s lineární keramikou z Dobšic n.C. (okr. Nymburk) a mikroregion dolní Cidliny v neolitu. *Archeologické rozhledy* 44, 153-169.

Budja, M. 2004: The transition to farming and the „revolution“ of symbols in the Balkans. From ornament to entopic and external symbolic storage. *Documenta Praehistorica* 31, 59-81.

Byrd, B.F. 2005: Early Village Life at Beidha, Jordan: Neolithic spatial organisation and vernacular architecture. The excavations of Mrs Diana Kirkbride. Oxford: Univ. Press.

CANeW (The Central Anatolian Neolithic e-Workshop): <http://www.canew.org> (2009)

Cavalli-Sforza, L.L. 2003: Returning to the Neolithic Transition in Europe. In: Ammerman, A. J. – Biagi, P. (eds.), *The Widening Harvest. The Neolithic Transition in Europe: Looking Back, Looking Forward*, 297-313. Boston: Archaeological Institution of America.

Cipolloni, M. 2002: Rendina. In: Fugazola Delpino, M.A. – Pessina, A. – Tiné, V. (eds.), *Le ceramiche impresse nel neolitico Antico. Italia e Mediterraneo*, 667- 676. Roma

9.1.2012

Classen, E. 2005: Siedlungsstrukture der Bandkeramik im Rheinland. In: Lüning, J. – Frirdrich, Ch.- Zimmermann, A. (eds.), Die Bandkeramik im 21. Jahrhundert. Rahden/Westf.: M. Leidorf.

Collet, P. 1996: Figurines. In: Verhoeven, Marc – Akkermans Peter M.M.G.(eds.) 2000: Tell Sabi Abyad II. The Pre-pottery Neolithic B Settlement. Report on the National Museum of Antiquities Leiden in the Balikh Valley, Syria, 403-414. Istanbul: Nederlands Inst.

Coqueugnot, E. 2004: Les industries lithiques des néolithique ancien entre moyen Euphrate et Jezireh orientale, réflexions sur deux voies évolutives. In: Aurenche, O. – Le Miére, M. – Sanlaville, P. (eds.), From the River to the Sea, 297-308. BARi 1263: Maison de l’Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux.

Coudart, A. 1998: Architecture et société néolithique. L’unité et la variance de la maison danubienne. Paris: Maison des sciences de l’Homme.

Cauvin, J. – Sanlaville, P. 1981: Préhistoire du Levant. Chronologie et organisation jusqu’au VIe millénaire. Paris: CNRS.

Chapman, J. 2000a: Fragmentation in Archaeology. People, places and broken objects in the prehistory of south-east Europe. London-N.Y.:Routledge.

Chapman, J. 2000b: Pit-digging and structured deposition in the Neolithic and Copper age. Preceedings of the Prehistoric Society 66, 61-87.

Cutting, M. V. 2005: The Neolithic and Early Chalcolithic Farmers of Central and Southwest Anatolia. Household, community and the changing use of space. BARi 1435, Oxford: Archaeopress.

Deetz, J. 1965: The Dynamics of Stylistical Change in Arikare Ceramics. Illinios Studies in Anthropology. Urbana.

9.1.2012

Delage, Ch. 2004: Beyond Past Cultural Geography: Example of the Levantine Late Palaeolithic. In: C. Delage (ed.), *The Last Hunters-Gatherer Societies in the Near East*, 95-117. Oxford: John and Erica Hedges. BARi 1320.

Domboróczki, L. 1996: The Excavation at Füzesabony-Gubakút. In: Kertész, Robert – Makkay, János (eds.), *From the Mesolithic to the Neolithic. Proceedings of the International Archaeological Conference held in the Damjanich Museum of Szolnok*.

Erim-Özdoğan, A.– Yalman, N. 2004: Clay vessels and Pottery: Comments on Çayönü pre-pottery and pottery Neolithic Finds. *TÜBA-AR VII*, 67-92.

Esin, U. – Harmankaya, S. 1999: Aşıklı. In: Özdoğan, M.– Başlegen, N. (eds.), *Neolithic in Turkey. The cradle of civilisation. New discoveries*, 115-132. Istanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Evin, J. 1995: Possibilité et nécessité de la calibration des datations C-14 de la l'archéologie du Proche-Orient. *Paléorient* 1/1, 5-16.

Flannery, K. V. 1972: The origin of the village as a settlement type in Mesoamerica and the Near East. In: P. Ucko – R. Tringham and G. W. Dimbleby (eds.), *Man, Settlement and Urbanism*. London: Duckworth.

Friedrich, Ch. 2005: Struktur und Dynamik der bandkeramischen Landnahme. In: J. Lüning (ed.), *Die Bandkeramiker. Erste Steinzeitbauern in Deutschland*, 81-109. Rahden/Westf.: M. Leidorf.

Garfinkel, Y. 1999: *Neolithic and Chalcolithic Pottery of the Southern Levant*. Jerusalem: Inst. of Archeology (Qedem 39).

Garfinkel, Y. – Miller, M. A. 2002: *Sha'ar Hagolan. I. Neolithic Art in Context*. Oxford.

Gérard, F. – Thissen, L. 2002: *The Neolithic of Central Anatolia*. Istanbul: Ege Yayınları.

9.1.2012

Gläser, R. 1991: Bemerkungen zur absoluten Datierung des Beginns der westlichen Linienbandkeramik. *Banatica* 11, 53-64.

Gopher, A. – Gophna, R. 1993: Cultures of the Eight and Seventh Millennia BP in the Southern Levant: A Review for the 1990s. *Journal of World Prehistory* 7-3, 297-353.

Gronenborn, D. 2003: Der „Jäger/Krieger“ aus Schwanfeld. Einige Aspekte der politisch-sozialen Geschichte des mitteleuropäischen Altneolithikum. *Archäologische Perspektiven. Analysen und Interpretationen im Wandel. Lünig Festschrift*, 35-48. (*Studia Honoraria* 20).

Gronenborn, D. (ed.) 2005: Klimaveränderung und Kulturwandel in Neolithischen Gesellschaften Mitteleuropas, 6700-2200 v. Chr. Mz: RGZentralmuseums.

Hachem, L. 1994: Structuration spatiale d'un village du rubanée récent, Cuiry-les-Chaudardes (Aisne). Analyse d'une catégorie de rejets domestiques: la faune. In: Auxiette, S. – Hachem, L. – Robert, B. (dir.), *Espaces physiques espaces sociaux dans l'analyse interne des sites du Néolithique à l'Age du Fer*, 245-261. 119e congrès CTHS. Amiens.

Hachem, L. 1995: La faune rubanée de Cuiry-les-Chaudardes (Aisne-France); essai sur la place de l'animal dans la première société néolithique du Bassin parisien. Vol.1: texte. Manuscript: Thèse de Préhistoire-Ethnologie-Anthropologie, nouveau Doctorat. Paris: Université de Paris I.

Hachman, R. 1989: Die Befestigungen des akeramischen Jericho. In: Bökönyi, S. (ed.), *Neolithic of southeastern Europe and its Near Eastern connections*, 65-84. Budapest: Institute of Archaeology. *Varia Archaeologica Hungarica* II.

Halstead, P. 1999: Neighbours from Hell? The Households in Neolithic Greece. In: Halstead, P. (ed.), *Neolithic Society in Greece*. Sheffield: Acad. Press.

9.1.2012

Hansen, Swend 2007: Bilder vom Menschen der \steinzeit. Untersuchungen zur anthropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und Kuépferzeit in Sudosteuroopa. I.Text (539 str.), II.Tafeln (532 Taf.). Mz: Philips von Zabern.

Hendrich, E. 2005: Es tönt ein Lied...aus der Steinzeit. In: J. Lüning (ed.), Die Bandkeramiker. Erste Steinzeitbauern in Deutschland, 186-195. Rahden/Westf.: M. Leidorf.

Hill, J. N. 1970: Broken K Pueblo. Prehistoric Social Organizatiion in the American Southwest. Anthropological Papers 18. Tucson: Univ. Of Arizona Press.

Höckmann, O. 1968: Die menschengestaltige Figuralplastik der Südosteuropäischen Jungsteinzeit und Steikupferzeit. Hildesheim: August Lax.

Hours, F. - Aurenche, O. – Cauvin, J. – Cauvin, M.-C. – Copeland – Sanlaille, P. 1994: Atlas de sites du Proche-Orient. Traveaux de l Maison de l'Orient 24, 2 vol. Lyon: Maison de l'Orient.

Ingold, T. 2007⁷: The Perception of the Environment. Essays in livelihood, dwelling and skill. London: Routledge.

Kaczanowska, M. – Kozłowski, J. K. 2003: Origins of the Linear Pottery Complex and the Neolithic Transition in Central Europe. In: Ammerman, A. J. – Biagi, P. (eds.), The Widening Harvest. The Neolithic Transition in Europe: Looking Back, Looking Forward, 227-248. Boston: Archaeological Institution of America.

Kalicz, N. 1998: Das Frühneolithikum im Karpatenbecken. 1. Die Starčevo- Körös- und Criş-Kultur als Teil des südosteuropäischen Frühneolithikum. In: Preuss, J. (ed.) Das Neolithikum in Mitteleuropa. Kulturen - Wirtschaft - Umwelt vom 6. bis 3. Jahrtausend v.u.Z. Band 1-2, 257-262. Weissbach: Beier & Beran.

Karmanski, S. 1979: Donja Branjevina. Odžaci: Narodni Universitet.

Kenyon, K.M. 1956: Excavations at Jericho 1956. Palestine Exploration Quaterly 88, 67-82.

9.1.2012

Kenyon, K.M. 1960: Excavations at Jericho 1957-57. *Palestine Exploration Quaterly* 92, 88-108.

Končelová, M. 2005: Struktura osídlení lidu s lineární keramikou ve východních Čechách. *Archeologické rozhledy* 57, 651-706.

Kozłowski, S.K. - Aurenche, O. 2005: *Territoires, Boundaries and Cultures in the Neolithic Near East*. Oxford/Lyon: Archaeopress

Krahn, Ch. 2003: Überlegungen zur Interaktionsystem der bandkeramischen Siedlungen auf der Aldenhovener Platte. *Lüning Festschrift*, 5..-544. (*Studia Honoraria* 20).

Květina, P. 2004: Mocní muži a sociální identita jednotlivců – prostorová analýza pohřebiště LnK ve Vedrovicích. *Archeoloické rozhledy* 56, 383-392.

Kuijt, I. 2000a: Keeping the Peace: Ritual, Skull Caching, and Community Integration in the Levantine Neolithic. In: Kuijt, I. (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity, and Differentiation*, 137-163. New York aj.: Kluwer/Plenum.

Kuijt, I. 2000b: Near Eastern Neolithic Research: Directions and Trends. In: Kuijt, I. (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity, and Differentiation*, 311-322. New York aj.: Kluwer/Plenum.

Kuniholm, P. I. 1996: Aegean dendrochronology project: 1995-1996 results. *Arkeometri sonuçları toplantısı XII*, 163-171.

Kuzucuoğlu, C. 2002: The environmental frame in Central Anatolia from the 9th to the 6th millenia cal BC. In: Gérard, F. – Thissen, L., *The Neolithic of Central Anatolia*, 33-58. Istanbul: Ege Yayınları.

Lake, M. 1998: Digging for Memes: The Role of Material Objects in cultural Evolution. In: C. Renfrew – Ch. Scarre (eds.), *Cognition and Material Culture: the Archaeology of Symbolic Storage*, 77-88. Camb.: Mc Donald.

9.1.2012

Lenneis, E. 2004: Architecture and Settlement Structure of the Early Linear Pottery Culture in East Central Europe. In: Lukes, A. – Zvelebil, M. , LBK Dialogues. Studies in the formation of the Linear Pottery Culture, 151- 157. Oxford (BARi 1304).

Leroi-Gouhran, A. 1981: Le Levant a la fin du Pleistocène et a l'Holocène d'après la palynologie. In: Cauvin, J. – Sanlaville, P. (eds.), Préhistoire du Levant, 107-110. Conference Lyon 1980. Paris: CNRS.

Lichter, C. 2005: Concluding remarks. In: Lichter, C. (ed.), How did farming reach Europe? Byzas 2, 291-293.

Lichter, C. 2007: Vor 12.000 Jahren in Anatolien. Die ältesten Monumente der Menschheit. Karlsruhe: Badisches Landesmuseum.

Longacre, W. A. 1970: Archaeology as Anthropology: A Case Study. Anthropological Papers 17. Tucson: University of Arizona Press.

Leroi-Gourhan, A. 1964: Le Gest et la Parole. Paris: Albin Michel.

Lüning, J. 2005a: Die „Idole“ – Kleinplastische Kunst der Bandkeramik, In: J. Lüning (ed.), Die Bandkeramiker. Erste Steinzeitbauern in Deutschland, 272-284. Rahden/Westf.: M. Leidorf.

Lüning, J. 2005b: Die macht der Ahnen und ihrer Abbilder. In: J. Lüning (ed.), Die Bandkeramiker. Erste Steinzeitbauern in Deutschland, 206-212. Rahden/Westf.: M. Leidorf.

Lüning, J. 2005c: Bandkeramische Hofplätze und absolute Chronologie der Bandkeramik. In: Lüning, J. – Frirdrich, Ch.- Zimmermann, A. (eds.), Die Bandkeramik im 21. Jahrhundert, 49-74. Rahden/Westf.: M. Leidorf.

9.1.2012

MacEachern, A. S. 1992: Ethnicity and Ceramic Variatin around Mayo Plata, Northern Cameroon. In: J. Sterner – N. David (eds.), *An African Commitment: Papers in Honour of Peter Lewis Shinnie*, 211-230. Calgary: Univ. Press.

Makkay, J. – Starnini, E. 2008: *The Excavations of Early Neolithic sites of the Körös culture in the Körös valley, Hungary: The final report. Vol. II: The pottery assemblages, Vol. III. The small finds.* Budapest: Makay János.

Malinowski, B. 1922: *Argonauts of the Western Pacific.* London: Routledge.

Mateiciucová, I. 2004: *Mesolithic Traditions and the Origin of the Linear Pottery Culture (LBK).* In: Lukes, A. – Zvelebil, M. (eds), *LBK Dialogues. Studies in the formation of the Linear Pottery Culture*, 91-108.. BARi 1304. Oxford.

Mateiciucová, I.– Malecka-Kukawka, J. 2007: *Worked Stone: Obsidian and Flint.* In: In: A. Whittle, *The Early Neolithic on the Great Hungarian Pl. Investigations of the Körös culture site of Ecsegfalva 3, County Békés*, 677-726. Budapest: Arch. Inst. (*Varia Archaeologica Hungarica* 21).

Matthews, R. 2002: *Homogeneity versus diversity: dynamics of the Central Anatolian Neolithic.* In: Gérard, F. – Thissen, L. , *The Neolithic of Central Anatolia*, 91- 97. Istanbul: Ege Yayınları.

Milojčić v. Zumbusch, J. – Milojčić, V. 1971: *Die deutschen Ausgrabungen auf der Otzaki-Magula I. Das frühe Neolithikum.* Bonn: Habelt (BAM 10-11).

Minichreiter, K. 2001: *The architecture of early and middle Neolithic settlements of the Starčevo culture in Northern Croatia.* *Documenta praehistorica* 28, 199-214.

Modderman, P. J. R. 1986a: *On the typology of the houseplans and their European setting.* *Památky archeologické* 77, 383 – 394.

9.1.2012

Modderman, P. J. R. 1986b: Die neolithische Besiedlung bei Hienheim I, Ldkr. s. Kelheim. *Analecta Preahistorica Leidensia* 19.

Modderman, P.J. R. 1988: The Linear Pottery Culture: Diversity in Uniformity. *Berichten van de Rijksdienst* 38, 63-139.

Müller, J. 1996: Konsequenz: Die Beschreibung von Hierarchien wenig strukturierter prähistorischer Gesellschaften. In: Müller, J. – Bernbeck, R. (Hrsg.), *Prestige – Prestigegüter – Sozialstrukturen*, 115-118. Bonn: HoloS.

Müller, J. – Herrera, A. – Knossalla, N. 1996: Spondylus und Dechsel – zwei gegensätzliche Hinweise auf Prestige in der Linearbandkeramik? In: Müller, J. – Bernbeck, R. (Hrsg.), *Prestige – Prestigegüter – Sozialstrukturen*, 81-96. Bonn: HoloS.

Munchaev, R. M. – Merpert, N. J. 1981: Earliest agricultural settlements of northern Mesopotamia. The investigations of Soviet Expedition in Iraq. Moskva: Nauka.

Natali, E. – Tiné, S. 2002: Guadone. In: Fugazola Delpino, M.A. – Pessina, A. – Tiné, V. (eds.), *Le ceramiche impresse nel neolitico Antico. Italia e Mediterraneo*, 569-578. Roma

O'Brien, M. J. – Lyman, R. L. – Schiffer, M. B. (eds.) 2005: *Archaeology as a Process. Processualism and its Progeny*. Salt Lake City: Univ Press.

Orrelle, E. – Gopher, A. 2000: The Pottery Neolithic Period: Questions about Pottery Decoration, Symbolism, and Meaning. In: I. Kuijt, (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity, and Differentiation*. New York aj. : Kluwer/Plenum.

Özbaşaran, M. – Buitenhuis, H. 2002: Proposal for a regional terminology for Central Anatolia. In: Gérard, F. – Thissen, L., *The Neolithic of Central Anatolia*, 67-77. Istanbul: Ege Yayınları.

9.1.2012

Özdoğan M. - Özdoğan A. 1998: Buildings of Cult and the Cult of Buildings. In: Arsebuk, G. – Mellink, M.J. – Schirmer, W. (eds.): Light on Top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel, 581-593. Istanbul.

Özdoğan, A. 1999: Çayönü. In: Özdoğan, M. - Başlegen N., Neolithic in Turkey, 35-63. The Cradle of Civilization. Istanbul: archeoloji ve Sanat.

Öztan, A. 2007: Köşk Hüyük. In: Lichter, C. (ed.), Vor 12.000 Jahren in Anatolien. Die ältesten Monumente der Menschheit, 129-134. Karlsruhe: Badische Museum.

Pavlů, I. 1961: Organizace neolitické zemědělské společnosti ve světle archeologických pramenů. Praha: FF UK (nepublikovaný manuscript).

Pavlů, I. 1998: Kultureller Kontext der neolithischen Gefäßgefäße im Donaubecken. Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7, 111-131.

Pavlů, I. 2000: Bylany. Life on the Neolithic Site. Praha: ARUP.

Pavlů, I. 2002: Vývoj neolitického osídlení v mikroregionu Bylan. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín, 251-258. Nitra: ARÚ.

Pavlů, I. 2003: Neolithic Traditions: Anatolia and the Linear band Ceramic Culture. In: Özdoğan, M. – Hauptmann, H. – Başlegen, N. (eds.), Köyden Kente. From Village to Cities, 141- 146. Istanbul: Arkeoloji ve sanat.

Pavlů, I. 2010: Lineární keramika v předovýchodních i evropských souvislostech. Pravěk NŘ 18, 1-137.

Pavlů, I. (in press): The Changing Role of LBK Decoration and Cultural Evolution In: M. Zvelebil - A. Lukes (eds.), LBK Dialogue Continues: View from Frontiers (Conference EAA ZADAR 2007).

9.1.2012

Pavlu, I. - Rulf, J. 1996: Nejstarší zemědělci na Kutnohorsku a Čáslavsku. *Archeologické rozhledy* 48, 643-673.

Pavlu, I. – Zápotocká, M. 1979: Současný stav a úkoly studia neolitu v Čechách. *Památky archeologické* LXX, 281-318.

Perlés, C. 2001: *The Early Neolithic in Greece*. Cambridge: Univ. Press.

Petrasch, J. 2003: Zentrale Orte in der Bandkeramik. *Archäologische Perspektiven. Analysen und Interpretationen im Wandel*. Lüning Festschrift, 505-514. (*Studia Honoraria* 20).

Pignocchi, G. – Silvestrini, M. 2002: Ripabianca di Monterado. In: Fugazola Delpino, M.A. – Pessina, A. – Tiné, V. (eds.), *Le ceramiche imprese nel neolitico Antico. Italia e Mediterraneo*, 469-478. Roma

Price, T. D. – Bentley, R. A. 2005: Human Mobility in the Linearbandkeramik: An Archaeometric Approach. In: J. Lüning (ed.), *Die Bandkeramiker. Erste Steinzeitbauern in Deutschland*, 203-216. Rahden/Westf.: M. Leidorf.

Radi, G. 2002: Colle Santo Stefano. In: Fugazola Delpino, M.A. – Pessina, A. – Tiné, V. (eds.), *Le ceramiche imprese nel neolitico Antico. Italia e Mediterraneo*, 510-523. Roma

Raub-Bukowska, A. 2007: Mineralogical examination of the Pottery (Linear Band Pottery Culture) from Southern Poland. *Sprawozdania archeologiczne* 59, 63-113.

Remišová Věšínová, K. 2008: K problematice interpretace antropomorfní plastiky neolitu. *Praehistorica* 28, 145-175. Praha: UK.

Rice, P.M. 1987: *Pottery Analysis. A sourcebook*. Chicago-London: Univ. Press.

9.1.2012

Rollefson, G. O. 1997: Changes in architecture and social organisation at ' Ghazal. In: H.G.K. Gebel- Z. Zafafi – and G.O. Rollefson (eds.), *The Prehistory of Jordan. II. Perspectives from 1997*. Berlin: Ex Oriente.

Rollefson, G. O. 2000: Ritual and Social Structure at Neolithic ' Ghazal. In: Kuijt, I. (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity, and Differentiation*, 163-190. New York aj.: Kluwer/Plenum.

Rollefson, G. O. 2001: The Neolithic Period. In: Mac Donald, B. – Adams, R. – Bienkowski, P., *The Archaeology of Jordan*. Sheffield: Acad. Press.

Rollefson, G. O. – Köhler, I.-Rollefson 1989: The Collapse of early Neolithic Settlements in the Soutern Levant. In: Herskovitz, I. (ed.), *People nand Culture in Change* , 73.89. BARi 508.

Rollefson, G.O. – Simmons, A. H. – Kafafi, Z. 1992: Neolithic Cultures at ' Ghazal, Jordan. *Journal of Field Archaeology* 19-4, 443-470.

Röhler-Ertl, O. 1978: *Die neolithische Revolution im Vorderen Orient*. München/Wien.

Rulf, J. 1997: *Die Elbe-Privinzt der Linearbandkeramik*. Památky archeologické – Supplementum 9.

Runnels, C. 1989: Trade Model in the Study of Agricultural Origins and Dispersals. *Journal of Mediterranean Archaeology* 2/1, 149-156.

Schweizer, A. 2005: Die Neolithisierung der Wetterau (Hessen) aus archäopalynologischer Sicht. In: Lüning, J. – Frirdrich, Ch.- Zimmermann, A. (eds.), *Die Bandkeramik im 21. Jahrhundert*, 289-298. Rahden/Westf.: M. Leidorf.

Schoop.U.-D. 2005: The late escape of the Neolithic from the Central Anatolian Pl. *Byzas* 2, 41-58.

9.1.2012

Sicker-Akman, M. 2001: Die Rund Hütte als Ursprung zur Entwicklung erster Hütten zum Geregelten Rechteckbau. In: Boehizer, R.M. – Maran, J. (eds.), *Archäologie zwischen Ägean und Evropa*, 389-394. Rahden/Westf.

Simmons, A. H. 2000: *Villages on the Edge: Regional Settlement Change and the End of the Levantine Pre-Pottery Neolithic*. In: Kuijt, I. (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity, and Differentiation*, 211-233. New York aj.: Kluwer/Plenum.

Schmidt, K. 2006²: *Sie bauten die erste Tempel. Das rätselhafte Heiligtum der Steinzeitjäger. Die archäologische Entdeckung am Göbekli Tepe*. München: C.H.Beck.

Schweizer, A. 2005: Die Neolithisierung der Wetterau (Hessen) aus archäopalynologischer Sicht. In: J. Lüning (ed.), *Die Bandkeramiker. Erste Steinzeitbauern in Deutschland*, 289-298. Rahden/Westf.: M. Leidorf.

Soudský, B. - Pavlů, I. 1972: *The Linear Pottery Culture Settlement Patterns of Central Europe*. In: Ucko, P.J. - Tringham, R. - Dimbley, O.W. (eds.), *Settlement and Urbanism*, 317-328. Duckworth, London.

Srejovič, D. 1968: *Neolitska plastika centralnobalkanskog područja*. In: L. Trifunović (ed.), *Neolit centralnog Balkána. Les regions centrales des Balkans a l'époque néolithique*, 177-240. Beograd: Narodni

Stäuble, H. 2005: *Häuser und absolute Datierung der Ältesten Bandkeramik*. Bonn: Habelt (Upa 117).

Soudský, B. 1966: *Bylany, osada nejstarších zemědělců zmladší doby. kamenné*. Praha: Academia.

Stehli, P. 1988: *Zeitliche Gliederung der Verzierten Keramik*. In: Boelicke, U. – D. v. Brandt – J. Lüning – P. Stehli – A. Zimmermann, *Der bandkeramische Siedlungsplatz Langweiler 8, Gemeinde Aldenhoven, Kr. Düren*, 441-482. Köln (Rheinische Ausgrabungen 28).

9.1.2012

Talalay, Lauren E. 1993: Deities, Dolls, and Device. Neolithic Figurines from Franchthi Cave, Greece. Bloomington and Indianapolis (Indiana Univ. Press).

Tangri, D. 1989: On Trade and Assimilation in European Agricultural Origins. *Journal of Mediterranean Archaeology* 2/1, 139-148.

TAY: (Turkiyee Arkeolojik Yerlesmeleri): www.tayproject.org

Treuil, R. 1983: Le néolithique et le bronze ancien égéens. Les problèmes stratigraphiques et chronologique, les techniques, les hommes. Paris: Boccard.

Ucko, P. J. 1968: Anthropomorphic Figurines. London: Andrew Szmidla.

Valla, F. R. 1991: Les Natufiens de Mallaha et l'espace. In: Bar-Yosef, O. – Valla, F. R. (eds.), *The Natufian Culture in the Levant*, 11122. Ann Arbor.

Van de Velde 1979: On Bandkeramik Social Structure. An Analysis of Pot Decoration and Hut Distribution from the Central European Neolithic Communities of Elsloo and Hienheim. *Analecta Praehistorica Leidensia* 12.

Van De Velde, P. 1990: Bandkeramik social inequality – a case study. *Germania* 68, 19 - 38.

Vencl, S. 1982: K otázce zániku sběračsko-loveckých kultur. Problematika vztahů mesolitu vůči neolitu a postmesolitických kořistníků vůči mladším pravěkým kulturám. *Archeologické rozhledy* 34, 648-694.

Verhart, L. B. M. – Wansleben, M. 1997: Waste and prestige; The Mesolithic-Neolithic transition in the Netherlands from a social perspective. *Analecta Prehistoria Leidensia* ,65-73.

9.1.2012

Verhoeven, M. 1999: *An archaeological Ethnography of a Neolithic Community. Space, Place and Social Relations in the Burnt Village at Tell Sabi Abyad, Syria*. Istanbul: Nederlands Inst.

Verhoven, M. - Kranendonk, P. 1996: *The Excavations – Stratigraphy and Architecture*, In: P. M. M. G. Akkermans (ed.), *Tell Sabi Abyad – The Late Neolithic Settlement*, 25-118. Istanbul: Nederlands Instituut.

Voigt, M. M. 2000: *Catal Hoyuk in Context: Ritual at Early Neolithic Sites in Central and Eastern Turkey*. In: Kuijt, I. (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity, and Differentiation*, 253-294. New York aj.: Kluwer/Plenum.

Walter, D. 1991: *Ein linienbandkeramisches Grab mit Gesichtsflasche aus Kleinfahner*. *Ausgrabungen und Funde* 36, 199-203.

Weninnger, B. – Alram-Stern, E. – Bauer, E. – Clare, Lee – Danzeglocke, U. – Jöris, O. – Kubatzki, C. – Rollefson, G. – Todorova, H. 2005: *Die Neolithisierung von Südosteuropa als Folge des Abrupten Klimawandels um 8200 cal BP*. In: Gronenborn, D. (ed.), *Klimaveränderung und Kulturwandel in Neolithischen Gesellschaften Mitteleuropas, 6700-2200 v. Chr.*, 75-117. Mz: RGZentralmuseums.

Weninnger, B. – Alram-Stern, E. – Bauer, E. – Clare, Lee – Danzeglocke, U. – Jöris, O. – Kubatzki, C. – Rollefson, G. – Todorova, H. – van Andel, T. 2006: *Climate forcing due to the 8200 cal yr BP event observed at Early Neolithic sites in the eastern Mediterranean*. *Quaternary Research* 66-3, 401-42.

Whittle, A. 1996: *Europe in the Neolithic. The creation of new worlds*. Cambridge: Univ. Press.

Whitley, David S. 1993: *Prehistory and Post-positivist Science. A Prolegomena to Cognitive Archaeology*. In: Schiffer, M. B. (ed.), *Archaeological Method and Theory* 4, 57-100.

9.1.2012

Woldring, H. 2002: The Early-Holocene vegetation of Central Anatolia and the impact of farming. In: Cappers, R. T. J. – Bottema, S. (eds.), *The dawn of farming in the Near East*, 39-48.

Yeivin, E. – Mozel, I. 1977: A fossile directeur figurine of the Pottery Neolithic A. *Tel-Aviv* 4, 194-200.

Zápotocká, M. 1999: Stvolínky u České Lípy. První dům kultury s vypíchanou keramikou v Čechách. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university* 4, 61-71.

Zimmermann, A. 1995: Austauschsysteme von Silexartefakten in der Bandkeramik Mitteleuropas. Bonn (UPA 26).

Summary

This work explores the socio-economic organisation of Neolithic pottery cultures, from the earliest Linear Pottery to the late Stroked Pottery of Bohemia, in the context of South-Eastern Europe and the Near East. The first chapter outlines a chronology of the Near Eastern regions, based on the latest information about their absolute dating. This chronology provides a sufficiently reliable framework for further comparison of Neolithic communities which are far apart from each other in time and space, but can nevertheless be assumed to have certain common genetic features. The next chapter sums up the current state of interpretations of social phenomena in the Near East. These interpretations vary greatly, influenced as they are by the influx of new data and, above all, by differences in the theoretical and methodological viewpoints of their authors. Their usefulness for our purposes is therefore questionable and they must be assessed and applied critically.

The following chapters present in categories of Neolithic artefacts which are relevant to the study of social relations. The most important ones are ground plans of houses (thousands of which are known today); pottery and its ornamentation; and stone tools. The decoration of Neolithic pottery plays a significant role, because its content is easily interpretable in terms of

9.1.2012

the sociology of pottery. The next chapter gives an overview of Neolithic figural sculptures, which are a visual evidence of the ideological concepts of the period. The final chapter is an attempt to provide a holistic interpretation of the development of Neolithic society as documented by the social meaning and role of Neolithic artefacts.

The basic unit of Neolithic society is still a house or a household, inhabited by one or two families as confirmed by the fact that central areas of houses in Bylany are either single or double. According to Van de Velde, houses can be grouped into yards or wards, which are larger economic units within a settlement. It is generally agreed that the layout of Neolithic settlements is determined by the principles of a social order, whether or not the form and details of the order are known to us. The yard organisation is believed to have existed in the settlements of Aldenhoven Plateau, where this model serves as a basis for a detailed chronology of the settlement. The theoretical division of houses is demonstrated on the example of the Geelen JKV site in the Netherlands. Here, the chronology relies less on pottery and more on developmental typology of the inner architecture of the central areas in houses. In Bylany, no such grouping into higher units has been observed, which is why its chronology is based exclusively on pottery analysis. The assumed genealogy of houses, as demonstrated above on supplementary decoration, does not allow for delineating any long-term housing space.

The existence of a single leading person cannot be assumed as it is unsupported by any evidence from the settlements and burial sites. It is more likely that there were more individuals, both men and women, who had, for different reasons, a higher social status in a settlement formed by a cooperating group of houses. In Bylany, large houses with special architecture, which have only been observed in stages with an exceptionally high number of houses, could have served as a short-term residence of the leading family who organised the cooperation of many inhabitants. This house might have hosted various social events and ceremonies that otherwise took place outdoors or did not take place at all. This leads us to the conclusion that throughout the development of a larger settlement area, such as Bylany in Linear Pottery era, no long-term and stable social structures were created to perform functions on a level higher than that of houses and families. That brings us back to the idea of a relative social self-sufficiency and independence of basic family units. Of course, these primary social

9.1.2012

units engaged in necessary economic cooperation, probably based on blood relations, which were either real or mythical.

The existence of an even higher level of social organisation is sometimes inferred from the configuration of settlements within an entire region. There are two extreme variants of such a configuration. The first one is a row, where settlements of varying size and importance form a string along a watercourse. This string can be dense, with settlements usually 1 kilometre apart, or sparse, with settlements approximately 5 kilometres apart. The watercourse serves as a natural communication route. The other one is a network, where settlements are distributed throughout the entire region across the natural network of watercourses. This network can, among other things, provide a basis for exploring multilateral social relations. In both variants, there is a hierarchy of large settlements, small settlements and solitary houses, although these are chronologically diverse. The network model gives rise to the idea of a socio-economic hierarchy which is bound to a centralised activity – usually mining and distributing an important raw material or goods. In addition to these configurations, there is also the model of parent-child settlement couples, which can be applied to the large settlements of the Kutná Hora region, where two such couples exist (Pavlů – Rulf 1996). This might correspond with the idea of two exogamous groups of inhabitants related by moiety. Van de Velde interprets the situation of two parts of the Geelen-JKV site in a similar way.

The creation of parent settlements and child settlements can be dated back to the time of the first colonisation, provided that we stick to the older model of a single colonisation wave populating the entire Central Europe with the Linear Pottery culture during a short time. The relation to original inhabitants might be mirrored, on the one hand, in the territorial distribution of the oldest Linear Pottery settlements, and, on the other hand, in the ways of cooperation and limits of competences in various subsistence strategies. It is also necessary to take into account the varying degree of mobility of individual communities and, above all, the varying degree of their coexistence and integration. It can be assumed that the original inhabitants, who rejected settled farming, retreated to regions that were suitable for their own lifestyle and unsuitable for the farmers, e.g. southern Bohemia. However, it is impossible to rule out coexistence and close cooperation within a single site. If that were the case, several distinct groups would have created their own autonomous neighbourhoods, distinguishable only by the type of animal bones, for example, but using the same kind of pottery, like in

9.1.2012

Cuiry-lès-Chaudardes. It is uncertain whether the farming, herding and hunting families were even more closely integrated on the level of houses within a settlement, but the hypothesis is useful

The overall situation of the Neolithic in Central Europe, represented by the earliest Linear Pottery around 5600 BC and its continuations until around 4000 BC, can no longer be pictured as a compact population of a single society where the organisation and subsistence strategy was homogeneous. A more detailed knowledge of its archaeological content shows clearly, despite the seeming uniformity of pottery, that it consisted of a mosaic of small communities with differences in both economy and social organisation for almost two millennia. These genetically diverse communities inhabited geographic spaces of varying sizes, from regions to micro-regions to single settlements. Even their relations were necessarily diverse, from mutual independence to various degrees of cooperation to local hostility, competition and enmity. This polymorphous way of using natural resources ensured a successful long-term survival even in the times when the results of the emerging farming economy were uncertain and unreliable in some groups.

Abstract

V první kapitole podáváme přehled chronologie v oblastech Předního východu, a to na základě posledních údajů o jejich absolutním datování. Tato chronologie poskytuje dnes dostatečně spolehlivý rámec pro další srovnávání neolitických společností, které jsou sice geograficky i časově vzdálené, ale o kterých lze předpokládat, že mají jisté geneticky společné rysy. V následující kapitole se zabýváme dosavadní interpretací společenských jevů na Předním východě. Tyto výklady podléhají značným změnám, jež jsou ovlivněny nárůstem nových dat, ale především různými teoretickými i metodickými postoji jednotlivých autorů. Jejich použitelnost pro naše vlastní téma proto značně kolísá a je nutno proto kriticky je hodnotit a používat.

V následujících kapitolách pojednáme hlavní kategorie neolitických artefaktů, které mohou posloužit ke studiu společenských poměrů. Jsou to především půdorysy domů, jichž je dnes známo několik tisíc, keramika a její ornament a nakonec kamenné nástroje. Výzdoba neolitické keramiky hraje v tomto studiu významnou úlohu, protože její obsah je dobře

interpretovatelný jako keramická sociologie. Následující kapitola je založena na přehledu figurální neolitické plastiky, jenž vizuálně dokládá ideologické představy neolitu. V závěrečné kapitole jsme se pokusili o souhrnný výklad vývoje neolitické společnosti, jak jej můžeme dokumentovat na základě společenského významu a role neolitických artefaktů.

Celkový obraz střeoevropského neolitu, který na počátku zaujala nejstarší lineární keramika v polovině šestého tisíciletí BC, s pokračujícími keramickými celky až do konce pátého tisíciletí BC, si dnes nemůžeme představovat jako kompaktní osídlení jednoho společenského celku s homogenní organizací a způsobem obživy. Podrobnější poznání archeologického obsahu jednoznačně naznačuje, že přes zdánlivou keramickou jednotu, se po celou dobu téměř dvou tisíciletí jednalo o mozaiku malých společenství s rozdílnou ekonomikou i společenskou organizací. Tato geneticky různorodá společenství zaujímala různě velké vymezené geografické prostory, od regionů, přes mikroregiony až po soužití v jednom sídelním areálu. Jejich vztahy se nutně měnily od vzájemné nezávislosti, přes různý stupeň kooperace až po lokální nevráživost a nepřátelskou konkurenci. Tento způsob polyformního způsobu využívání přírodních zdrojů zajišťoval dlouhodobě úspěšné přežívání i v dobách nejistých a proměnlivých výsledků počínajícího zemědělského hospodaření některých skupin.

Seznam obrázků a tabulek - List of Figures and Tables

Obr. 4.3. Dělení lineárního domu na tři části a jejich společenský význam. - Division of a linear house into three parts, and their social meaning.

Obr. 4.5. Kvalita (skill) artefaktů (A-štípaná industrie, B-mlýny, C-broušená industrie, D-domy). - Artefact skills (A – chipped stone industry, B – mills, C – ground stone industry, D – houses).

Tab. 4.6. Koeficienty kvality domů. - Coefficients of house quality.

9.1.2012

Obr. 5.5. Cuiry-les-Chaudardes. Interpretace sektorů sídliště (1-lovci, 2- pastevci, 3- zemědělci). - Cuiry-lès-Chaudardes. Interpretation of settlement sectors (1 – hunters, 2 – herders, 3 – farmers).

Obr. 5.6.a Model centrálních a satelitních sídlišť. - Centre-satellite settlement model.

Obr. 5.6.b Model mateřských a dceřiných sídlišť na Kutnohorsku. - Parent-child settlement model in the Kutná Hora region.

Obr. 5.6.c Model regionálního osídlení v Levantě. - Regional settlement model in the Levant.

Obr. 5.6.d Model interakce v hraničních územích. - Model of interactions in border areas.

Obr. 6.1. Schéma sociologie lineárního ornamentu. - Sociological scheme of linear decoration.

Obr. 6.5.1. Doplnkové ornamenty v 1. a 2. Intervalu. - Supplementary decoration in the 1st and 2nd intervals.

Obr. 6.5.2. Doplnkové ornamenty ve 3. Intervalu. - Supplementary decoration in the 3rd interval.

Obr. 6.5.3.a. Doplnkové ornamenty ve 4. Intervalu (první část). - Supplementary decoration in the 4th interval (First part).

Obr. 6.5.3.b. Doplnkové ornamenty ve 4. Intervalu (druhá část). - Supplementary decoration in the 4th interval (second part).

Obr. 6.5.3.c Doplnkové ornamenty ve 4. intervalu (třetí část). - Supplementary decoration in the 4th interval (third part).

Obr. 6.5.4.a Doplnkové ornamenty v 5. Intervalu (první část). - Supplementary decoration in the 5th interval (first part).

Obr. 6.5.4.b Doplnkové ornamenty v 5. intervalu (druhá část). - Supplementary decoration in the 5th interval (second part).

Obr. 6.5.5.a Doplnkové ornamenty v 6. intervalu (první část). - Supplementary decoration in the 6th interval (first part).

Obr. 6.5.5.b Doplnkové ornamenty v 6. intervalu (second part). - Supplementary decoration in the 6th interval.

Obr. 6.6.2. Vývoj doplnkových motivů v čáslavsko-kutnohorském regionu během klasické lineární keramiky. – The development of the supplementary decoration during the Classical Linear Pottery period in Čáslav-Kutná Hora region.

Obr. 7.0.1. Statistika kamenných nástrojů u domů. - Statistics of stone tools around houses.

Tab. 7.0.2. Tabulka kamenných nástrojů v domech. - Stone tools in houses.

9.1.2012

Obr. 8.4. Obličejové nádoby z Anatólie a Evropy. - Face pots from Anatolia and Europe.

Obr. 9.1.2. Společenský model Čech v době nejstarší lineární keramiky a mezolitu. - Social model of Bohemia in the stage of earliest Linear Pottery and the Mesolithic.

Obr. 9.2.3. Korelace počtu rodin v Bylanech, demografického vývoje v Evropě a klimatických změn. - Correlation of the number of families in Bylany, the demographic development in Europe, and the changes of climate.

Obr. Exkurz -1. Chronologické schéma v Levantě. - Chronological scheme of the Levant.

Obr. Exkurz -2. Chronologické schéma v Anatólii. - Chronological scheme of Anatolia.

9.1.2012

Rejstřík

Rejstřík

- aglomerovaná zástavba, 25
Ain el-Kerkh, 21
Ain Ghazal, 17, 18, 19, 20
Ain Ain Jammam, 19
Ain Mallaha, 21
akeramický neolit, 13
al-Dubb, 14
analýza makrozbytků, 40
antropologie, 9
Anza, 64
architektura, 12
Aşıklı Höyük, 17, 24, 25, 26, 27
ASPRO, 9, 10, 84, 85
Azraq Shinshan, 19
Balkán, 11
Beidha, 16, 20, 23, 92
big man, 36, 81
Broken K Pueblo, 45
Bylany, 25, 29, 30, 31, 33, 39, 40, 50, 54,
56, 57, 76, 79, 82, 83, 114, 2, 3, 6, 42,
43, 77, 83, 100, 103, 106, 107, 114
CANew, 9, 10, 66, 84, 87, 88, 89, 92
Carter Ranch Pueblo, 45
Çatal Höyük, 24, 25, 26, 27, 89
Çatal Höyüku, 15
Çayönü, 14, 15, 17, 88, 93, 100
Centrální sídliště, 42, 43
ceremoniální centra, 44
Colle Santo Stefano, 65, 101
Cuiry-lès-Chaudardes, 20, 84, 94, 95, 41,
44, 77, 108, 113
demografický vývoj, 79, 114
distribuce obsidiánu, 17
Dobšice, 69, 92
domy, 16, 17, 21, 22, 27, 29, 34, 41, 61,
76, 77, 78, 82
Donja Branjevina, 62, 65, 96
doplňkové prvky, 47
dovednost. viz zručnost
drtiče, 59
drtidla, 34, 59, 61
důlky, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 57
dvojitá W, 53
dvojitý oblouček, 52
dvorec, 38, 40, 42
Ecsegfalva, 65, 98
Egejidě, 11
Ein el-Jarba, 62
Endröd, 65, 68
etnografie, 9
Favella, 65
figurální plastika, 19, 61, 65, 68
formálních, 27, 29
Frimmersdorfu, 38
funkční členění, 14
genealogiespolečnosti, 47
genetická informace, 57
genetických vztahů, 52, 57
Girlandy, 49
Göbekli Tepe, 15, 66, 103
Güvercinkayası, 24, 63
Hacilar, 26
Haláfská kultura, 11
hrobová keramika, 58
chov zvířat, 38
Impresso, 65

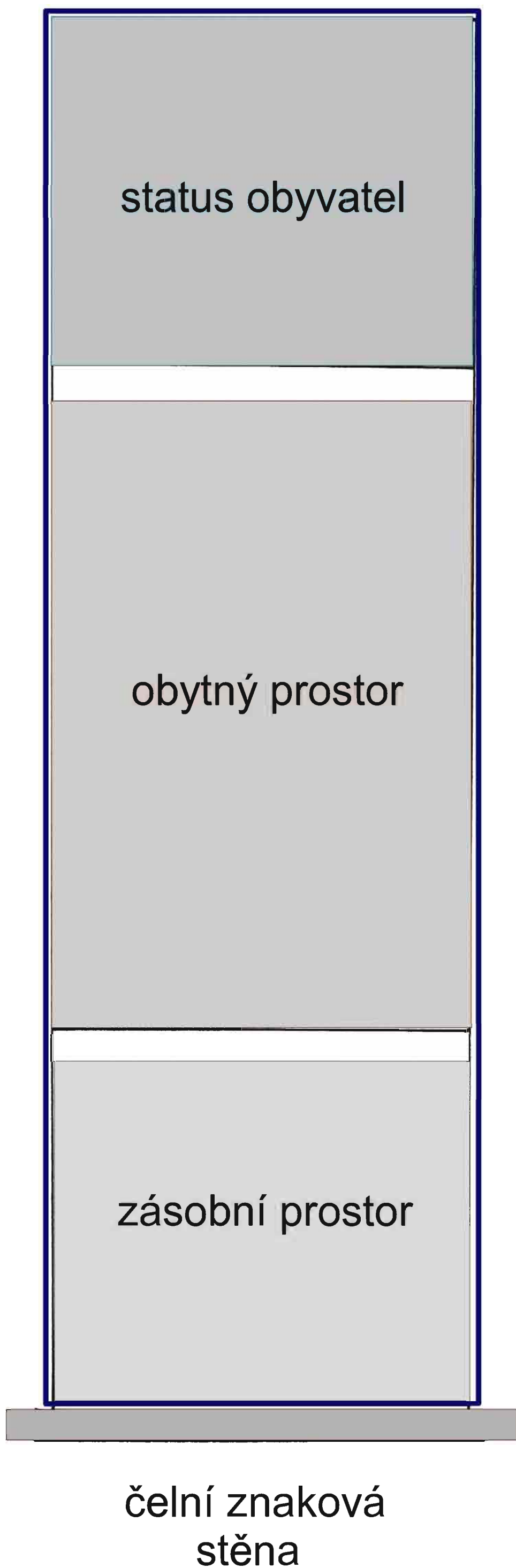

individuální zručnost, 32
 intenzivním zahradnictví, 40
 interaktivní zóny, 44
 interval, 30, 50, 51, 52, 57, 114
 jednoduchých V, 52, 53
 Jericho, 14
 jižním průčelí, 30
 kamenné nádoby, 21
 kamenné nástroje, 8, 18, 59, 109
 kategorie znaků, 28
 keramická sociologie, 44
 klasifikace, 10
 Kleinfahner, 69, 104
 klikatka, 48
 klimatická změna, 11
 klíny, 59, 79
 koeficient kvality, 33
 koeficienty statiky, 29
 Köln-Lindenthal, 38
 Köşk Hüyük, 62, 100
 krajiny nového typu, 73
 kruhové stavby, 15
 Křesetice, 43
 kultovních domů, 15
 kurvilinearitu, 47
 La Hoguette, 59
 Langweileru, 40
 linearita, 47
 lineární keramika, 10, 13, 16, 20, 25, 27,
 30, 33, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 46, 47, 48,
 49, 50, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 68,
 69, 73, 75, 78, 82, 83, 114
 linky pod okrajem, 47
 lovce a sběrače, 36, 84
 lovecko-sběračská společenství, 16
 lovená zvířata, 42, 77
 malé domy, 26, 78
 malovaná keramika 11
 masové výroby, 11, 54, 87
 matrilinéární, 80
 matrilokální, 80
 Medicine Crow, 45
 Menneville, 44
 Mersin, 23
 metabazit, 59
 Miskovice, 42
 Močovice, 43
 model dvorců, 41
 modelová konstrukce 32
 mřížky, 55
 Munhata, 21, 62
 Mureybetien, 13
 Nahal Betzet, 62
 Nahal Zehora, 21, 62
 Natufien, 21
 Natufienu, 14
 Nea Nikomedeia, 62
 neolitizace Evropy, 38
 nomádké pastevectví, 19
 obličejové amfory, 58, 62, 69
 obloučky, 50, 51, 55, 56, 57
 obrazové předlohy, 46
 obytný prostor, 26, 30, 82
 obytných staveb, 18
 oddělené pohřbívání, 17
 ohrady, 17
 Orman Fidanligi, 63
 ornamenty, 46, 47, 49, 57, 114
 Otzaki, 64, 98
 pastevcí, 16, 20, 22, 36, 78, 109, 113

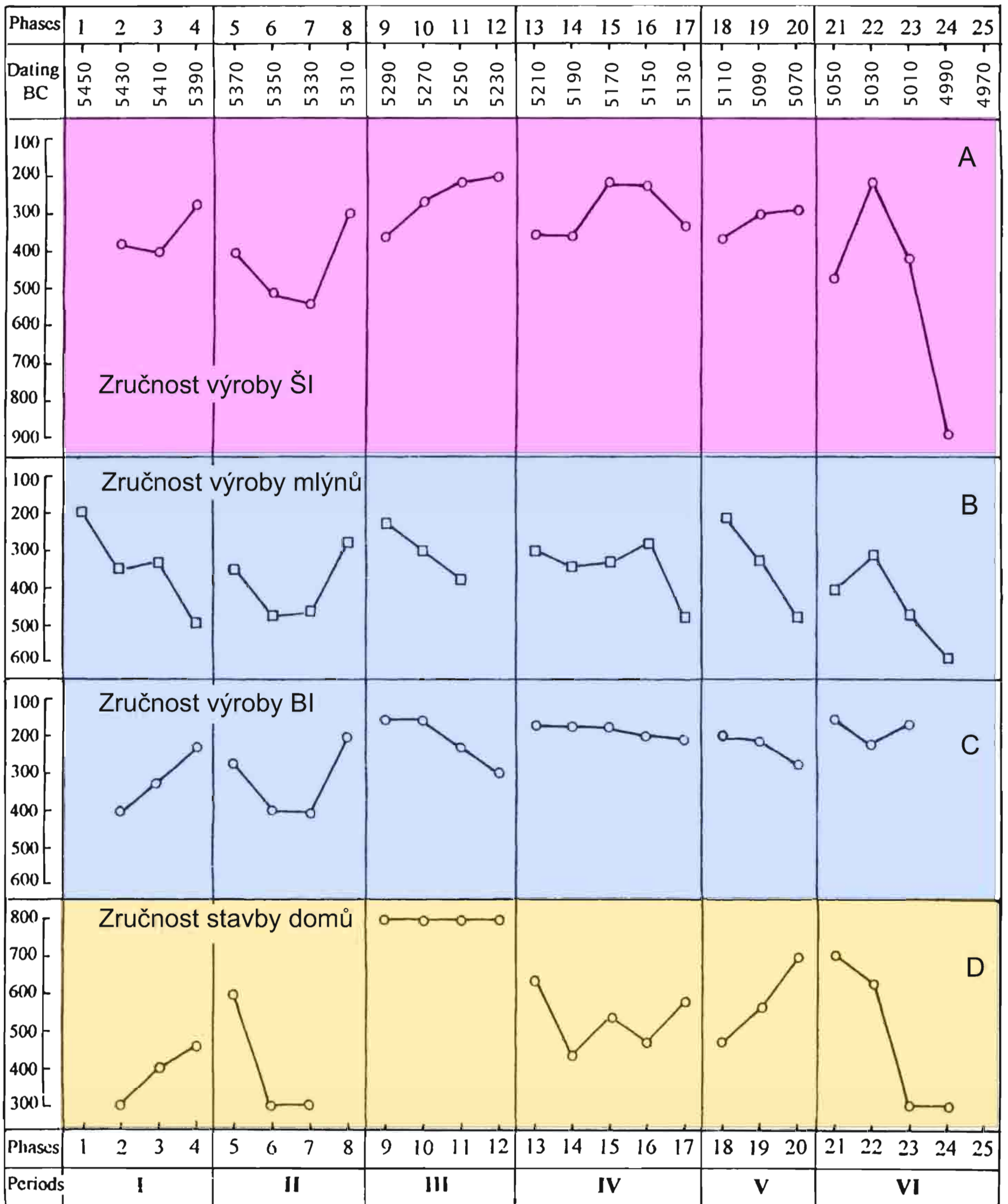
pece, 22, 26, 31
 pečetidla, 22
 personifikací artefaktů, 9
 pěstování obilí, 38
pisé technika, 21
 plastika, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 88, 89, 103
 podlaží, 21, 30
 podunajská oblast, 48
 pohřby dětí, 81
 porýnská oblast, 48
 posvátná centra, 44
 pravouhlé stavby, 38
 prestiž, 9
 profánní, 15
 Předkeramický neolit, 13
 rektilinearitu, 47
 Rendina, 65, 92
 Ripabianca di Monterado, 65, 101
 rohlíčky, 56
 role, 8
 Sabi Abyad, 22
 Sabi Abyad, 62, 66, 92, 104
 sakrální, 15
 satelitní sídliště, 42
 scénář počátků, 38
 sekerky, 59
 sekundární pohřbívání, 17, 18
 Severní část, 31
 sezónní tábořiště, 12
 Schwanfeld, 40
 situační analýza, 27, 24, 28
 skladovací prostory, 25
 socio-funkce, 47
 specifický styl, 48
 spirála, 48, 55
 společenská role, 21, 30
 společenské domy, 14
 společenské změny, 13
 společenskou funkci, 13
 společenská hodnota, 13
 Starčevo, 70, 96, 98
 status, 12
 střední část, 29, 30, 77, 80
 Stuttgart-Bad Cannstatt, 62
 Stvolínky, 75
 stylistické znaky, 27, 29
 Sultanien, 13
 svatyně, 18
 symbolická hodnota, 7
 Szarvas, 65, 68
 štípaná industrie, 14, 60, 113
 techno-funkce, 47
 technologické“ etapy, 46
 Tel Tsaf, 62
 Tell Hassuna, 23
 teorie interakce, 45
 Tepecik-Ciftlik, 63
 tholosy, 22
 tradici, 21, 57, 61
 trojdílné členění, 30
 úsečky, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57
 Vedrovice, 39, 60, 80, 81, 96
 velké domy, 36, 75, 83
 Vinča, 67, 69, 70
 vlastnost artefaktů, 28
 vlnovka, 48, 55
 výbava pohřbů, 79
 vynalezení výzdoby, 46
 vypíchaná keramika, 58

vývojové trendy, 29
význam, 9, 10, 19, 23, 28, 29, 30, 31, 39,
46, 49, 51, 52, 58, 59, 79, 80, 86, 87, 89,
113
Wadi Rabah, 20, 21, 62
Yarim tepe, 23
Yarmukien, 19, 20, 21, 62
Yarmukienu, 11
základní motiv, 47
zemědělci, 12, 20, 22, 100, 109, 113
znak, 28, 29, 48, 49
znaková analýza, 45
zvířecí kosti, 22, 39, 42, 77, 78, 79, 84

Obr. 4.3. Dělení lineárního domu na tři části a jejich společenský význam. - Division of a linear house into three parts, and their social meaning.

Obr. 4.5. Kvalita (skill) artefaktů (A-štípaná industrie, B-mlýny, C-broušená industrie, D-domy). - Artefact skills (A – chipped stone industry, B – mills, C – ground stone industry, D – houses).

DŮM	FÁZE	KOEFIČIENT	TROJICE	STŘED
			Q22	DOMU
2200	1	0		0
2277	1	0	0	0
2199	2	0	0	0
2209	2	2	2	1
2223	2	4	2	1
2225	3	4	2	1
2227	3	2	2	1
2244	3	6	3	1
2197	4	8	2	1
2224	4	0	0	1
2290	4	2	3	1
2295	4	4	0	1
2297	4	0	0	0
2198	5	8	2	1
2278	5	0	0	1
2202	6	0	0	0
2226	6	0	0	1
2294	6	2	0	1
2299	6	0	0	0
2201	7	0	0	1
2210	7	2	2	0
569	8	0	4	1
3199	8	0	0	0
302	9	0	0	1
604	9	0	0	0
680	9	8	2	2
306	10	8	2	2
405	10	8	4	2
525	10	8	2	1
703	10	8	4	2
741	10	0	3	1
9004	10	0	0	0
224	11	8	3	1
312	11	0	0	0
620	11	0	3	1
9001	11	0	0	0
9002	11	0	0	0
88	12	8	2	2
19	13	0	1	1
41	13	8	1	2
132	13	8	3	2
211	13	8	3	1
427	13	8	4	1

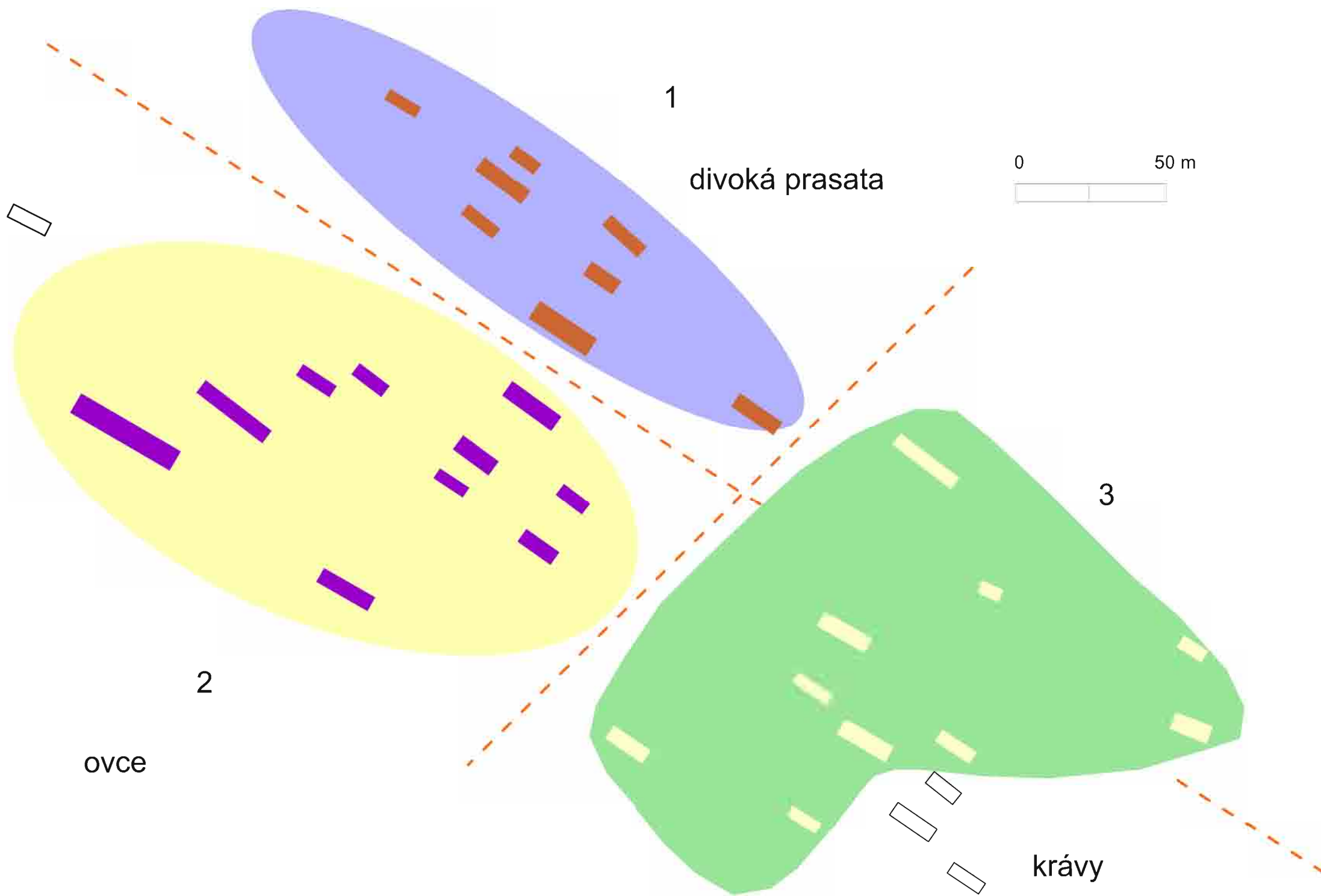
DŮM	FÁZE	KOEFIČIENT	TROJICE	STŘED
			Q22	DOMU
368	15	8	4	0
433	15	8	3	2
581	15	4	2	1
926	15	0	0	1
1116	15	4	2	1
2192	15	4	2	2
245	16	4	3	1
372	16	4	0	1
571	16	8	2	2
621	16	0	0	0
739	16	0	0	1
272	17	8	4	1
580	17	0	0	1
677	17	8	3	1
740	17	2	2	1
877	17	8	2	2
263	18	4	3	1
369	18	8	2	0
610	18	2	0	0
982	18	0	0	0
96	19	8	4	1
162	19	8	3	1
361	19	2	0	1
434	19	4	4	1
619	19	4	2	2
702	19	8	3	2
959	19	0	3	1
1161	19	0	4	1
1240	19	0	4	1
1246	19	8	4	2
79	20	0	0	0
147	20	8	2	1
366	20	0	0	0
682	20	8	3	1
1227	20	0	2	0
9003	20	0	0	0
16	21	8	4	1
81	21	4	3	1
133	21	0	0	1
190	21	0	0	1
679	21	8	3	2
912	21	8	3	2
965	21	0	0	0
1111	21	8	3	2

DŮM	FÁZE	KOEFICIENT	TROJICE	STŘED
			Q22	DOMU
678	13	8	3	2
999	13	4	4	1
85	14	2	0	1
165	14	8	4	2
313	14	0	0	0
362	14	8	2	1
426	14	2	2	1
558	14	0	0	0
567	14	0	0	0
681	14	4	3	1
1195	14	0	0	0
2196	14	0	0	0
2292	14	2	3	1
149	15	8	3	1
174	15	8	3	2
225	15	0	0	0

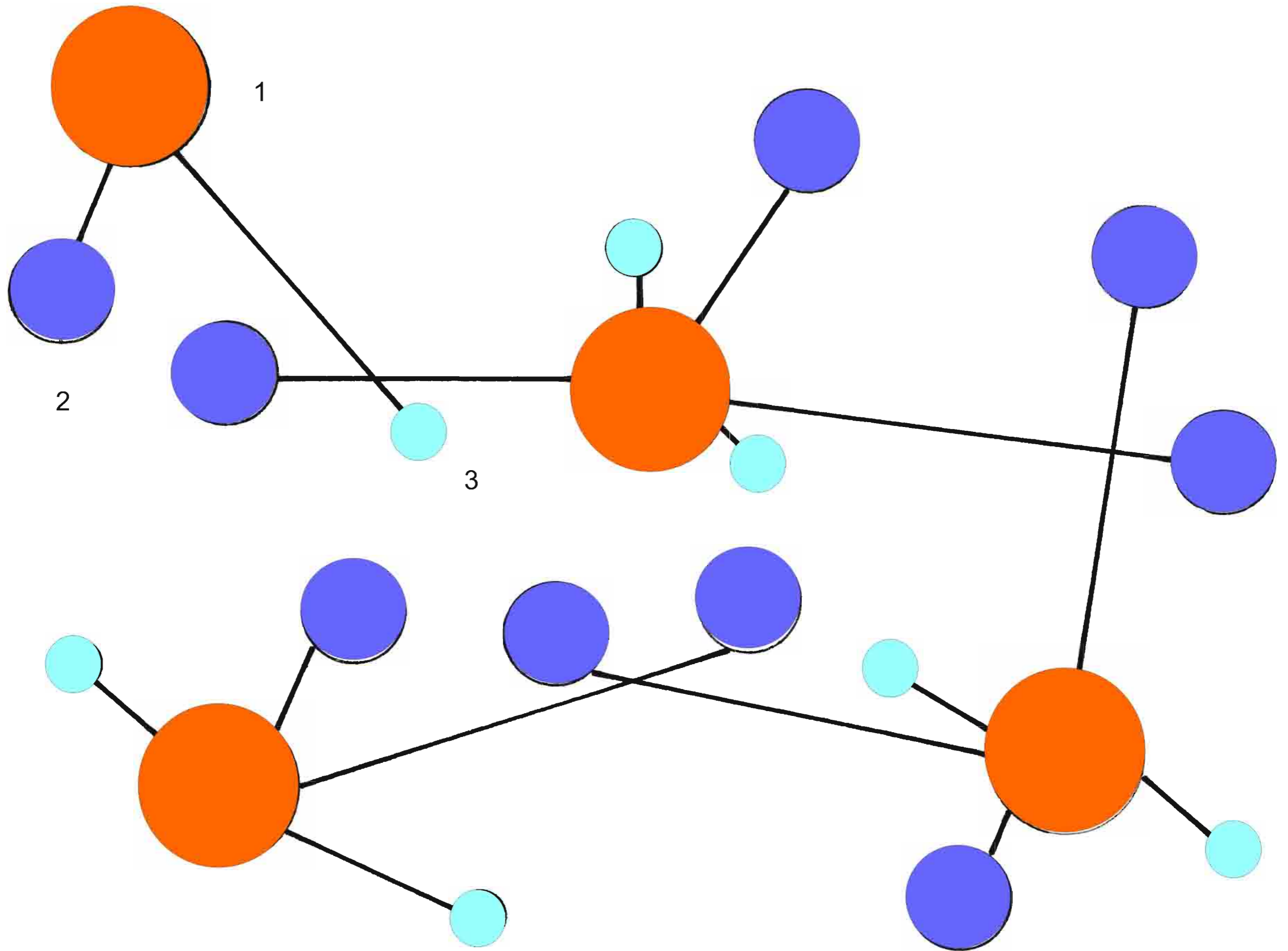
DŮM	FÁZE	KOEFICIENT	TROJICE	STŘED
			Q22	DOMU
65	22	8	1	1
166	22	8	3	2
903	22	8	3	2
910	22	0	0	2
933	22	0	0	0
1144	22	0	0	0
1226	22	2	4	1
80	23	0	0	0
688	23	4	4	2
1100	23	4	4	1
1129	23	4	4	1
1192	23	2	4	1
1236	23	2	3	1
1289	23	0	3	1
278	24	0	0	1
277	25	2	3	1

Tab. 4.6. Koeficienty kvality domů. - Coefficients of house quality.

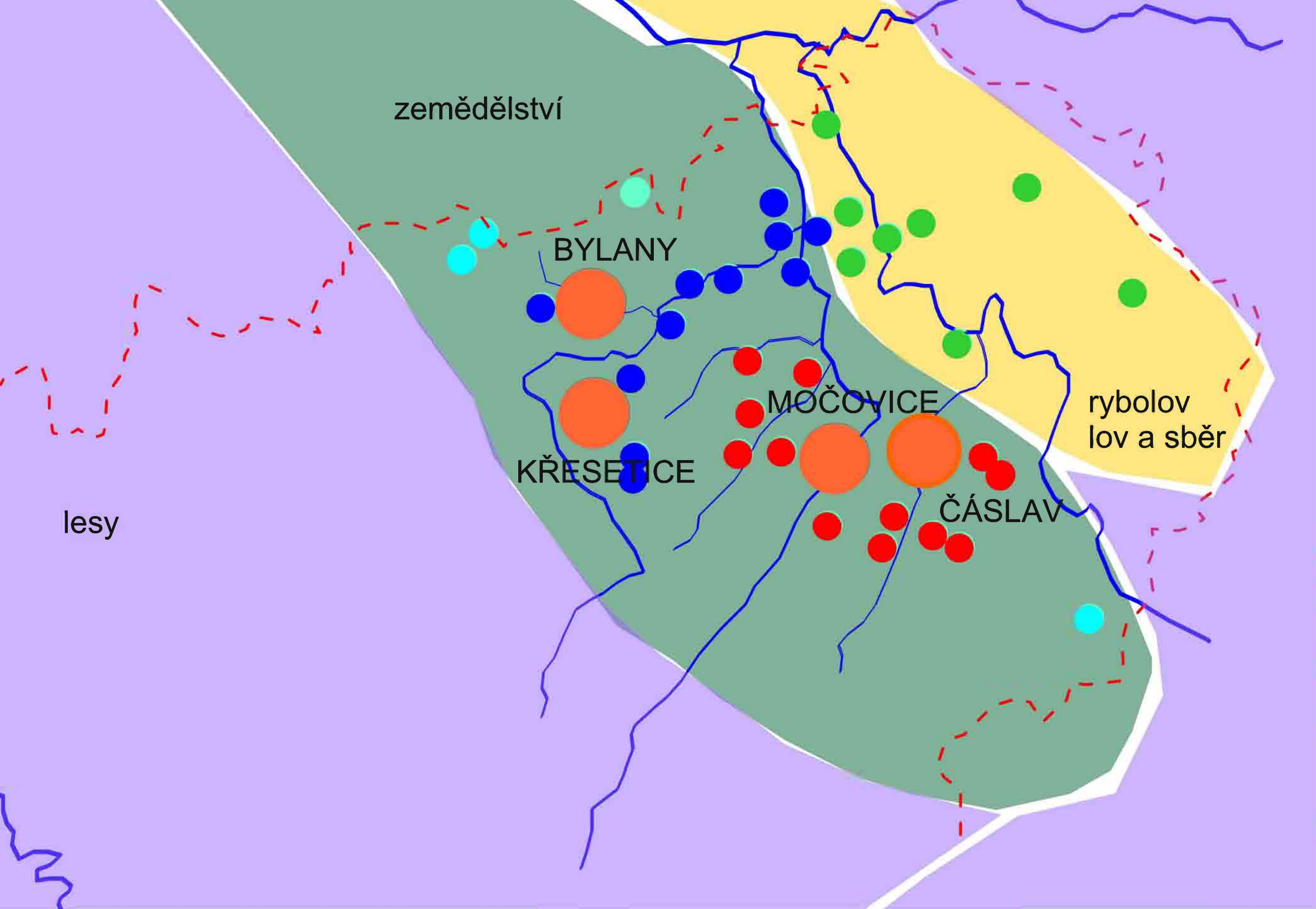

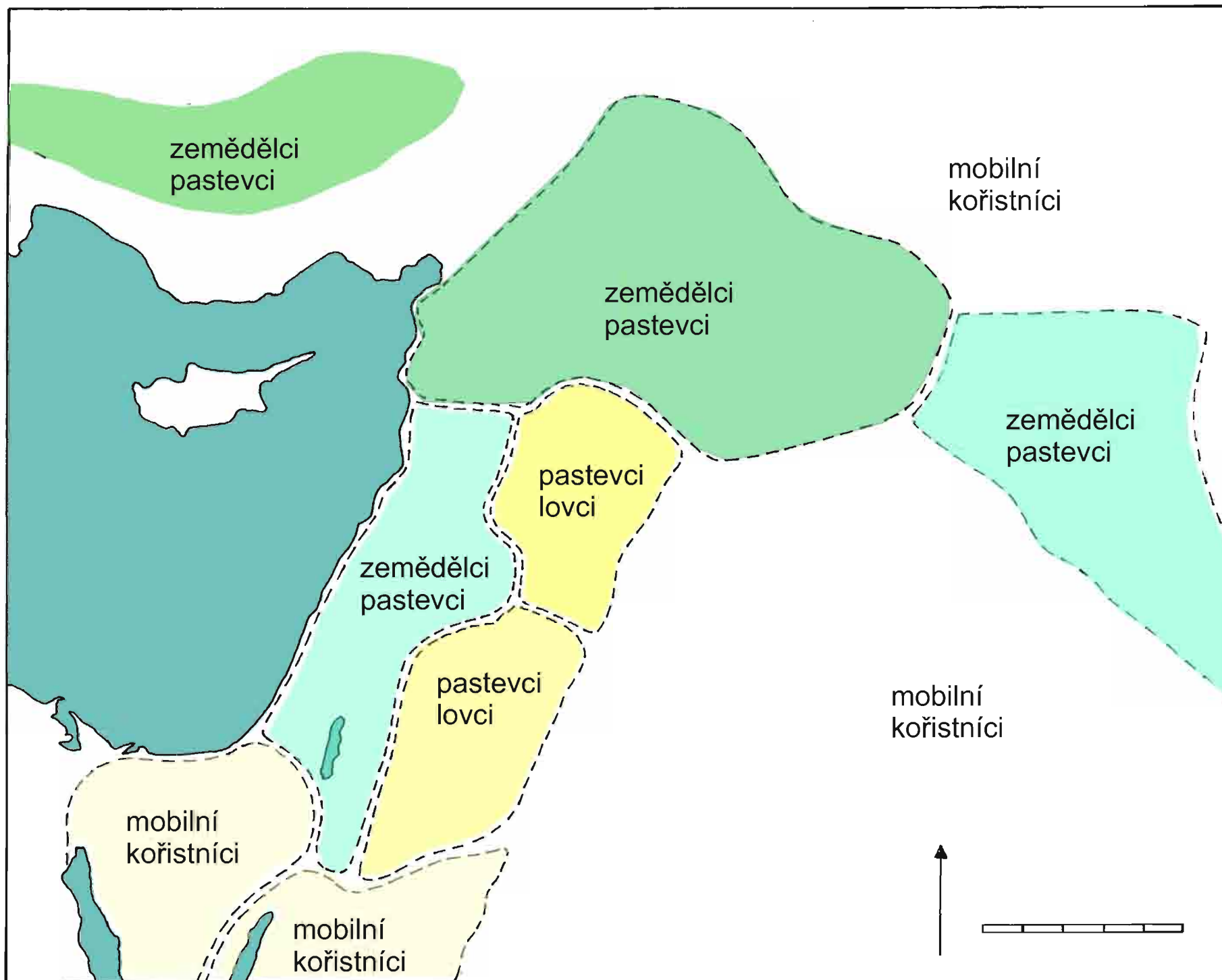
Obr. 5.5. Cuiry-les-Chaudardes. Interpretace sektorů sídliště (1-lovci, 2- pastevci, 3- zemědělci). - Cuiry-lès-Chaudardes. Interpretation of settlement sectors (1 – hunters, 2 – herders, 3 – farmers).

Obr. 5.6.a Model centrálných a satelitných sídišť. - Centre-satellite settlement model.

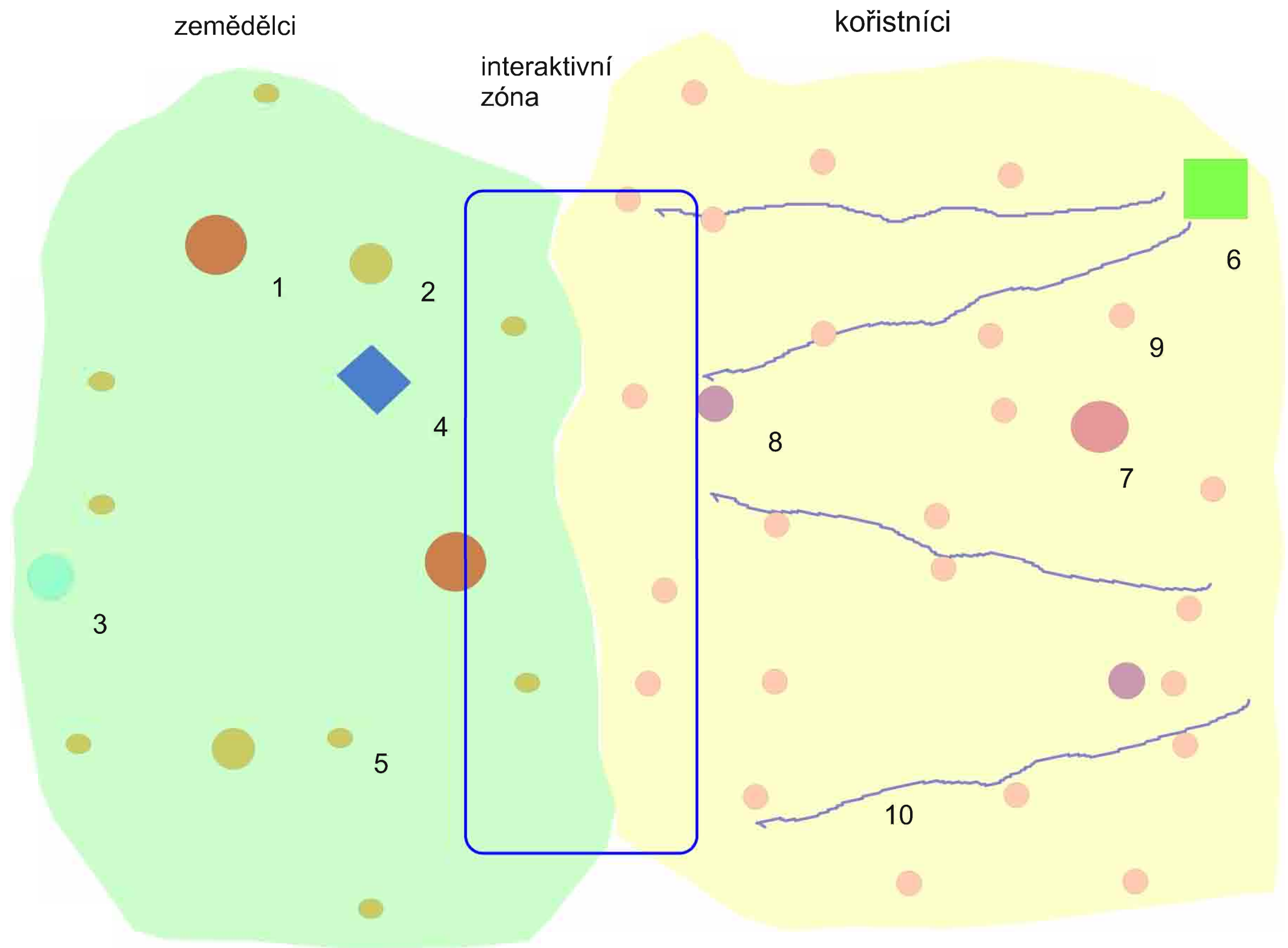

Obr. 5.6.b Model mateřských a dceřiných sídlišť na Kutnohorsku. - Parent-child settlement model in the Kutná Hora region.

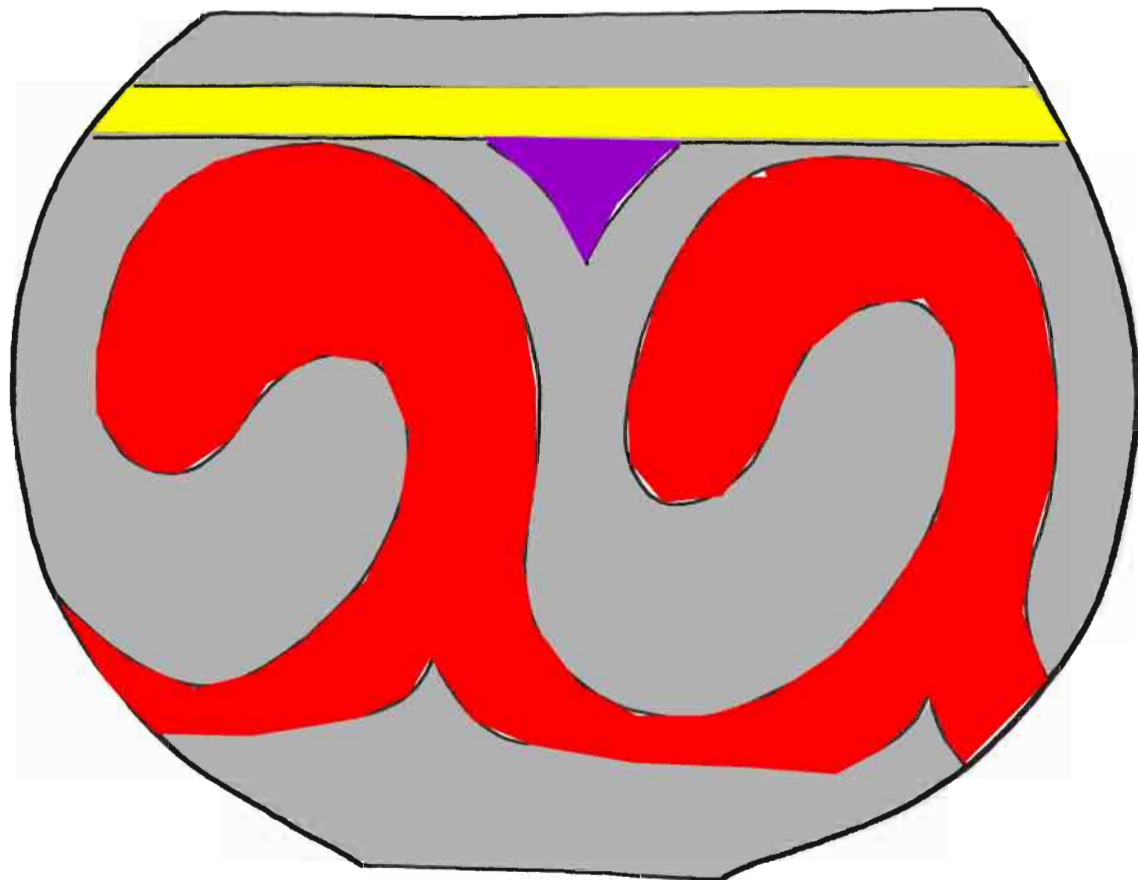
Obr. 5.6.c Model regionálního osídlení v Levantě. - Regional settlement model in the Levant.

(Podle Bar Yosef 2002.)

Obr. 5.6.d Model interakce v hraničních územích. - Model of interactions in border areas.

(1-velké sídliště, 2- malé sídliště, 3-posvátné místo, 4-ceremoniální centrum, 5-osada, 6-těžební místo, 7-celoroční sídlo, 8-sezónní sídlo, 9-tábor, 10-trasy přechodů (podle Bar-Yosef 2001).

1

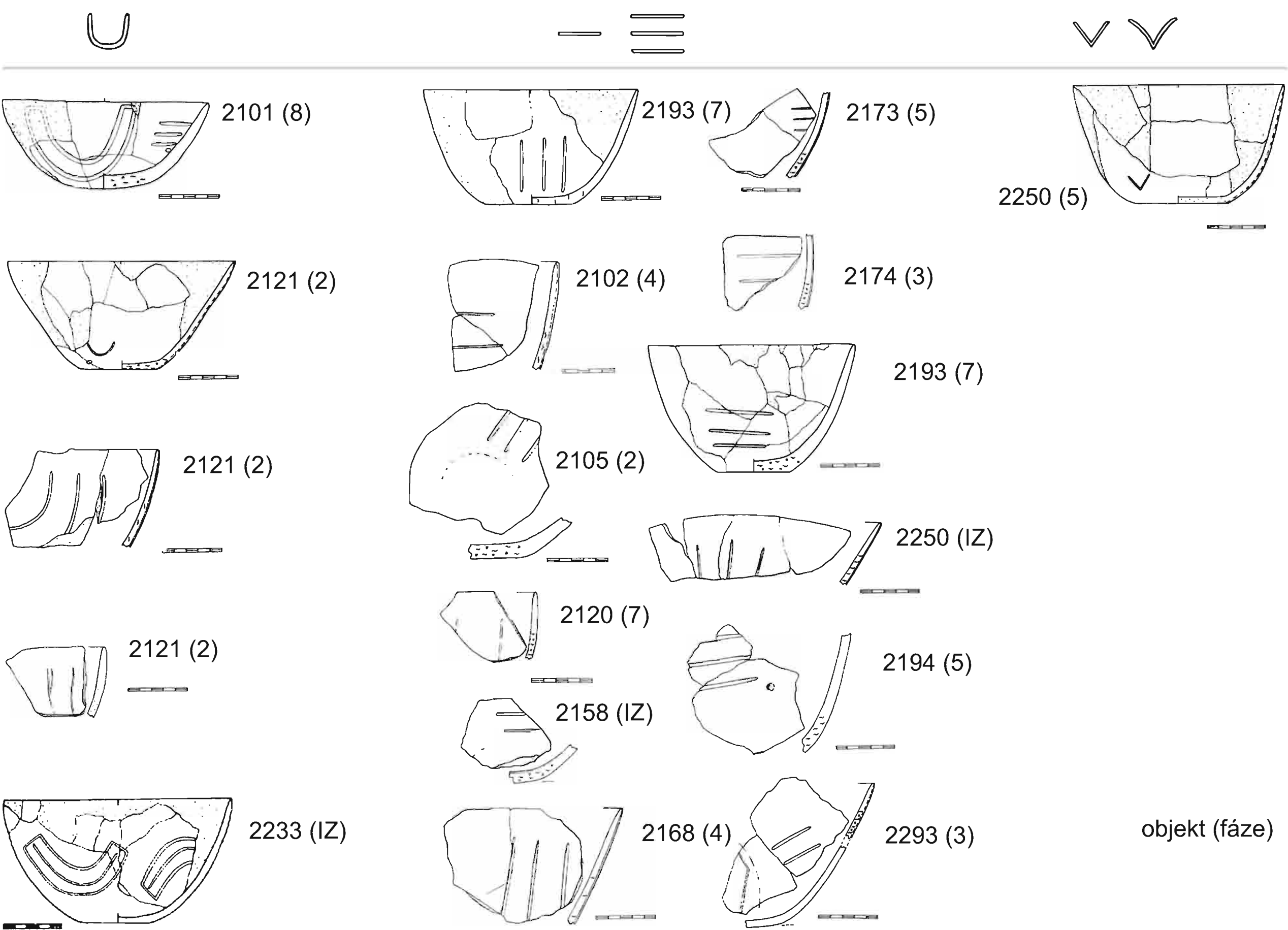
2

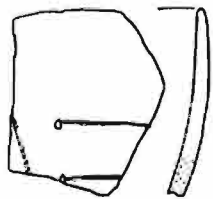
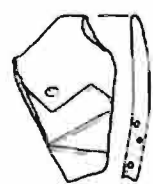

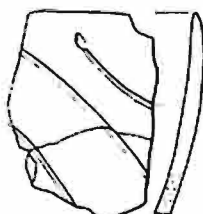
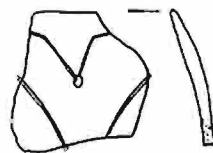

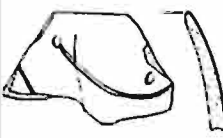
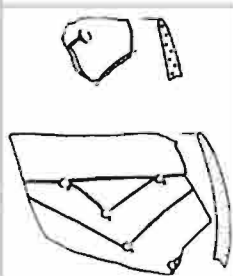

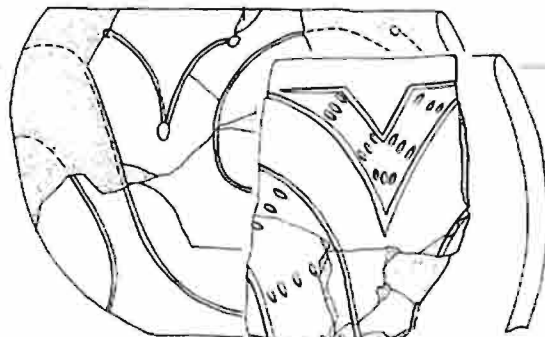

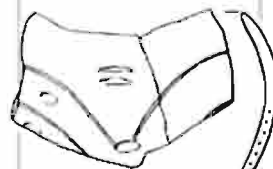
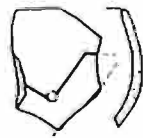
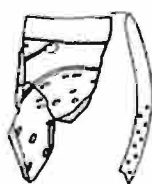
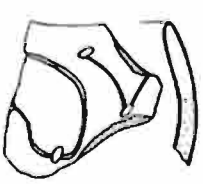

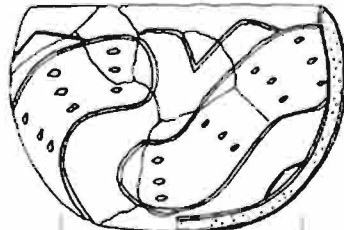

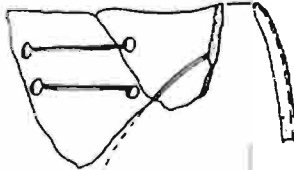

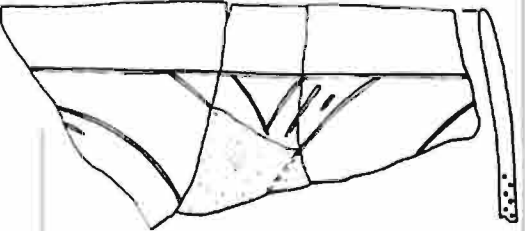

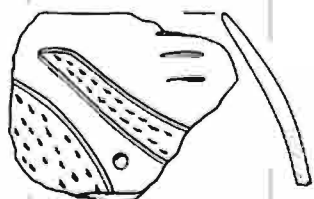
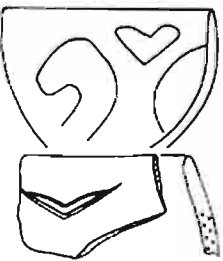
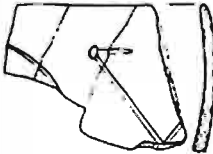
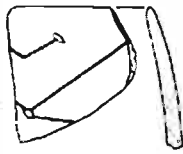
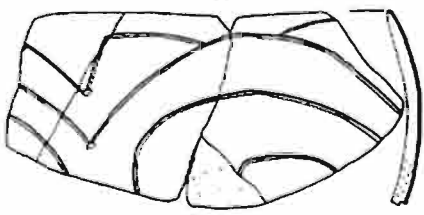
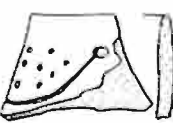
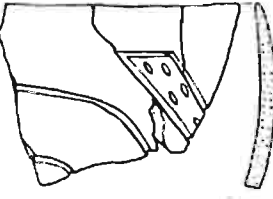
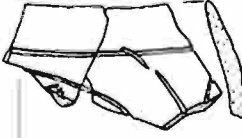

3

Obr. 6.1. Schéma znakové analýzy lineárního ornamentu. - Scheme of element analysis of linear decoration.

Obr. 6.5.1. Doplnkové ornamenty v 1. a 2. Intervalu. - Supplementary decoration in the 1st and 2nd intervals.

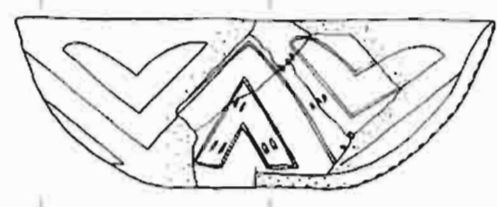

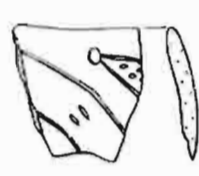
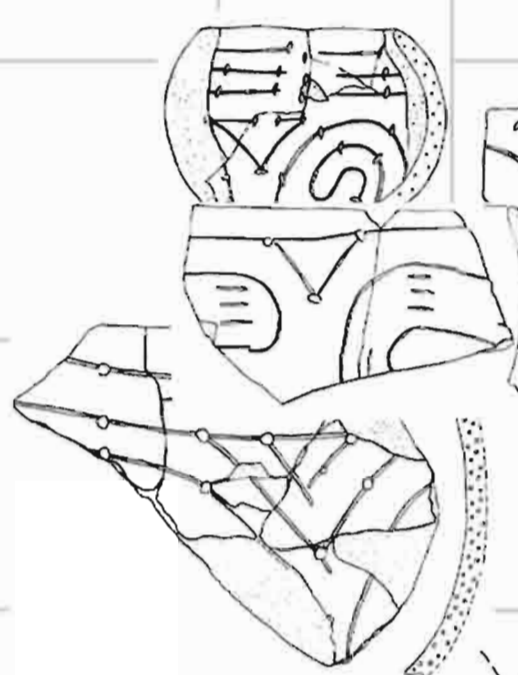

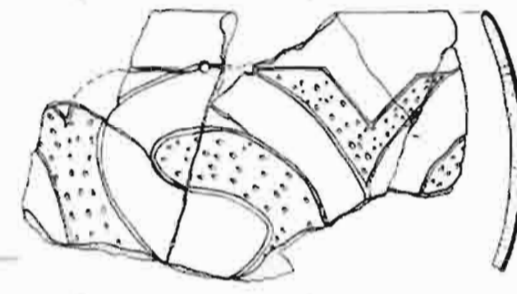

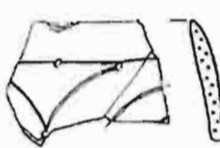

dům		 A	 B	 C	 D	 E	 F	 G	 H
604									
306									
703									
405									
741									
9004									
312									
620									
9002									
									

Obr. 6.5.2. Doplnkové ornamenty ve 3. Intervalu. - Supplementary decoration in the 3rd interval.

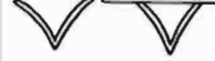
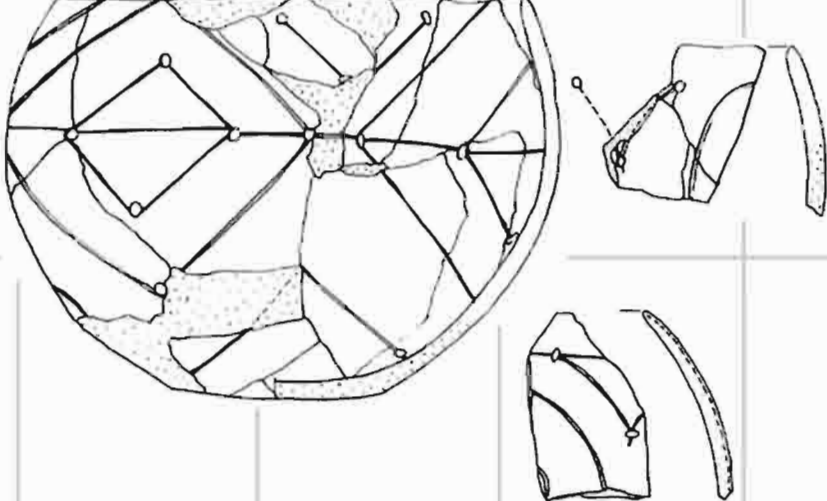

dům	○	○ A	— B	U C	V D	V E	V F	V G	~ H
41									
132									
211									
427									
678									
999									
19									

Obr. 6.5.3.a. Doplnkové ornamenty ve 4. Intervalu (první část). - Supplementary decoration in the 4th interval (First part).

dům								
	A	B	C	D	E	F	G	H
165								
313								
426								
558								
174								
225								
368								
581								
926								
2192								

Obr. 6.5.3.b. Doplnkové ornamenty ve 4. Intervalu (druhá část). - Supplementary decoration in the 4th interval (second part).

dům	 	A	B	C	D	E	F	G	H									
739																		
580																		
677																		
740																		
877																		

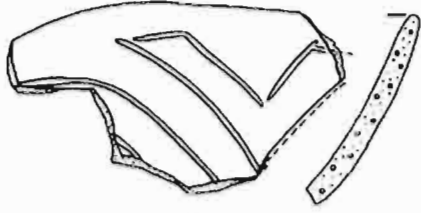

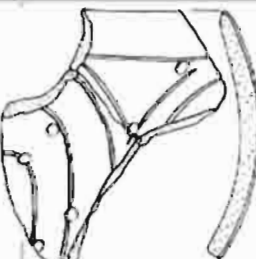
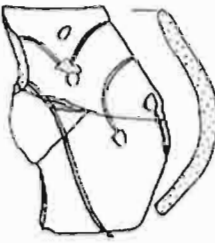

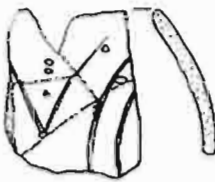

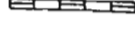
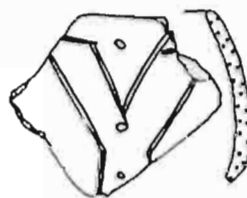
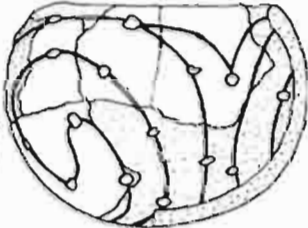

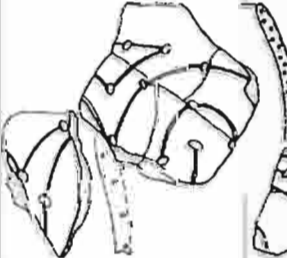
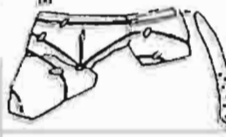
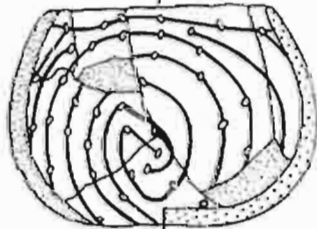

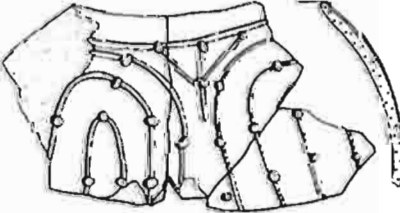

Obr. 6.5.3.c Doplnkové ornamenty ve 4. intervalu (třetí část). - Supplementary decoration in the 4th interval (third part).

dům	○	○ A	—	≡ B	U C	V D	V E	V F	V G	~ H
263										
369										
610										
982										
96										
162										
361										
434										
619										

Obr. 6.5.4.a Doplnkové ornamenty v 5. Intervalu (první část). - Supplementary decoration in the 5th interval (first part).

								
959								
1161								
1246								
79								
682?								
147								
1227								

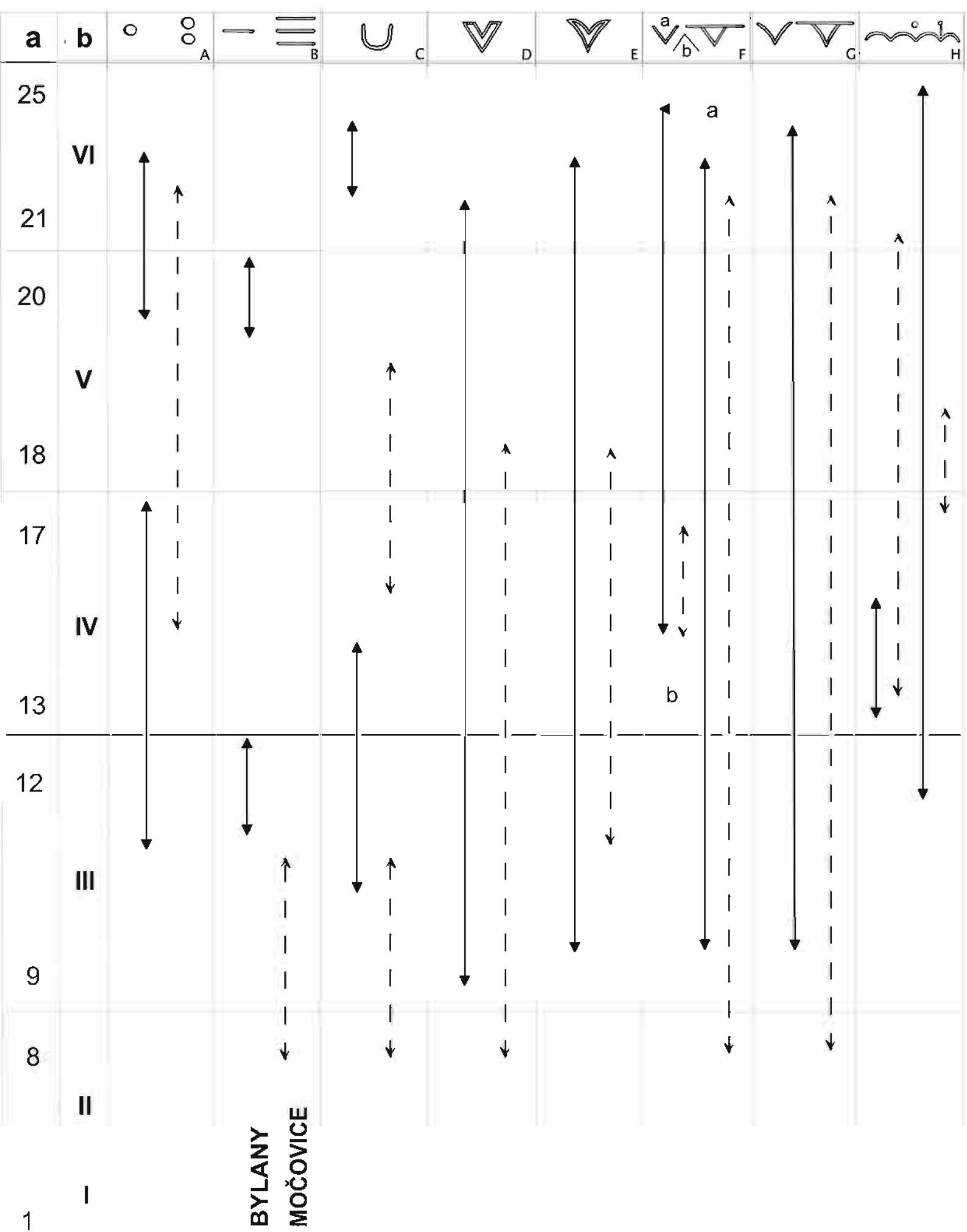
Obr. 6.5.4.b Doplnkové ornamenty v 5. intervalu (druhá část). - Supplementary decoration in the 5th interval (second part).

dům		 A		 B	 C	 D	 E	 F	 G	 H
16										
81										
190										
912										
965										
1111										
65										
166										
903										
910										

Obr. 6.5.5.a Doplňkové ornamenty v 6. intervalu (první část). - Supplementary decoration in the 6th interval (first part).

dům	○	○ ○ A	— — — B	U C	V D	V E	V F	V G	H	
933										
1129										
1192										
277										

Obr. 6.5.5.b Doplnkové ornamenty v 6. intervalu (second part). - Supplementary decoration in the 6th interval.

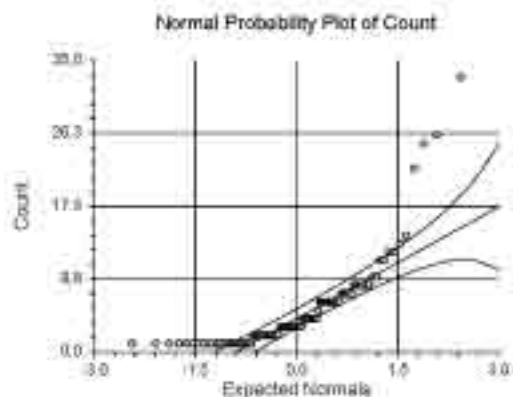
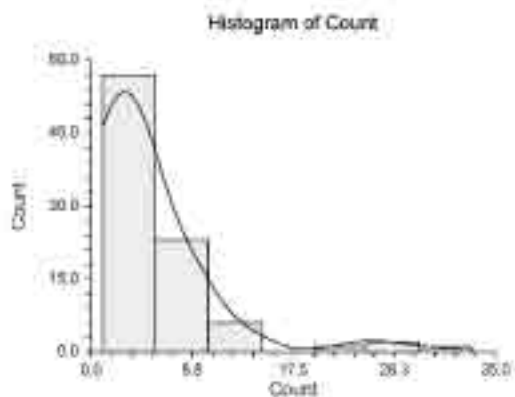
Obr. 6.6.2. Vývoj dopňkových motivů v čáslavsko-kutnohorském regionu během klasické lineární keramiky. – The development of the supplementary decoration during the Classical Linear Pottery period in Čáslav-Kutná Hora region.

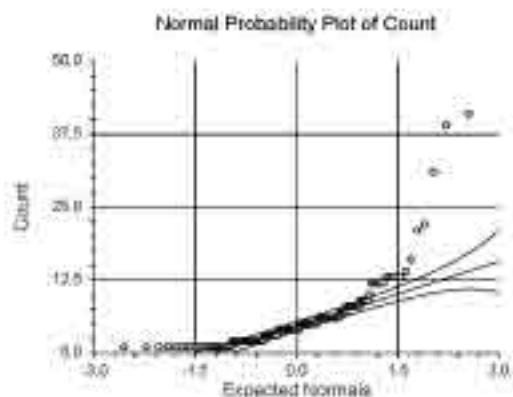
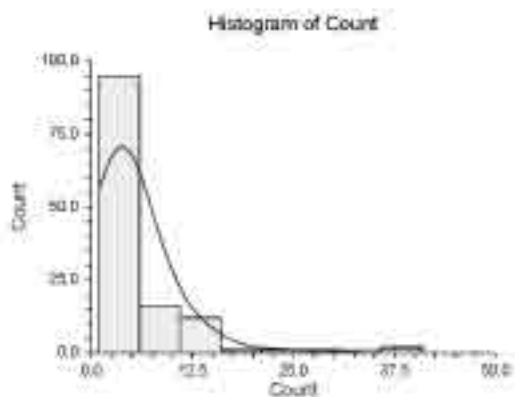
DŮM	POČET ŠI	FAZE	DŮM	POČET BI	FAZE	DŮM	POČET DR	SUMA	ČÁST DOMU	TYP DOMU
		2	UM	12				2199		x
		4	2197	41	4	2197	6	2197	A	1
2198	22	5	2198	13				2198	C	2
2278	33	5						2278	C	2
405	13	10						405	B	1
		9	604	12				604		x
306	14	10	306	39				306	A	1
312	25	11	312	13	11	312	8	312		x
		11	9001	12				9001		x
		14	426	21				426	C?	2
		14	2196	13				2196		x
					15	926	7	926		3
		16	739	14				739		3
					17	580	8	580		3
		18	409	13				409		x
		18	610	22				610		x
		19	96	16				96	A	1
		19	715	12				715		x
912	26	21	912	31	21	912	31	912	A	1
		21	1111	12				1111	C	1
					22	933	6	933	x	x
		23	2932	13				2932	o	o

Obr. 7.0.1. Statistika kamenných nástrojů u domů. - Statistics of stone tools around houses.

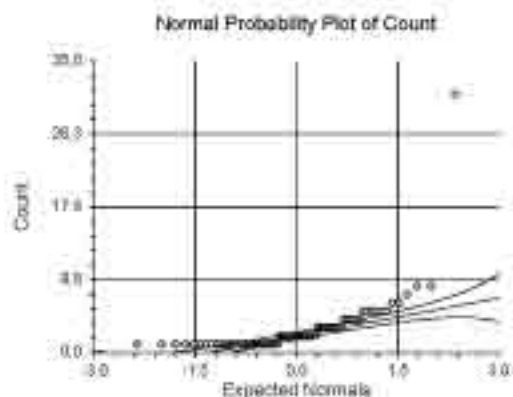
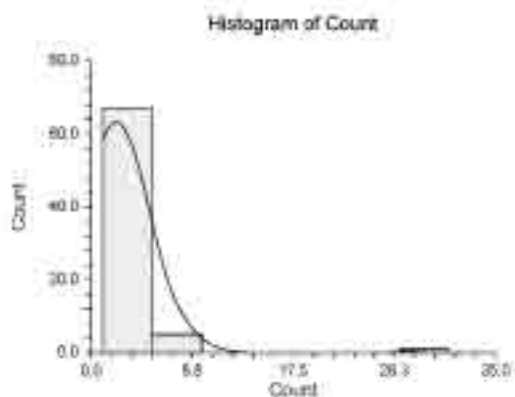
Plots Section of Count of SI

Plots Section of Count of BI

Plots Section of Count of DR

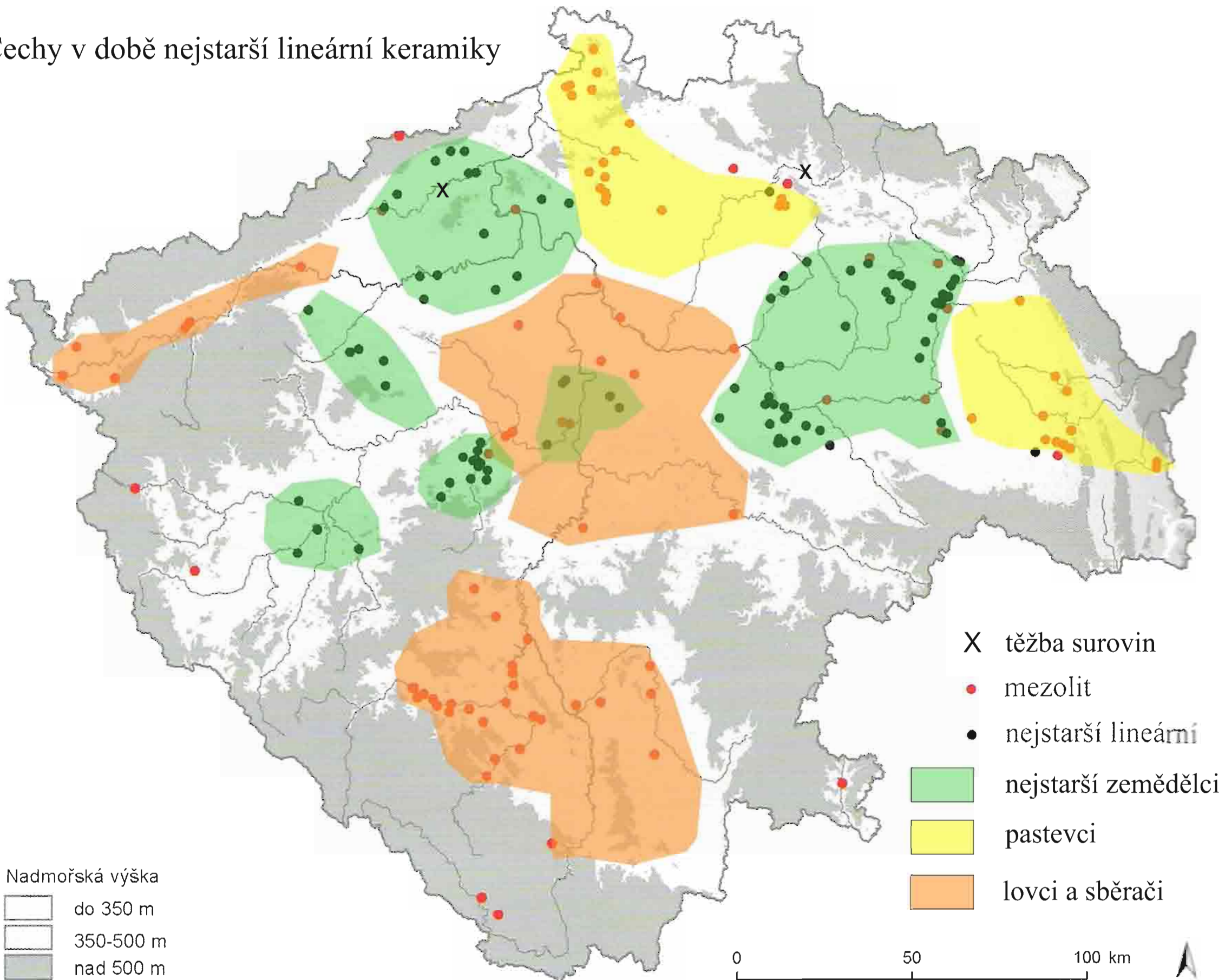

Tab. 7.0.2 Tabulka kamenných nástrojů v domech. - Stone tools in houses.

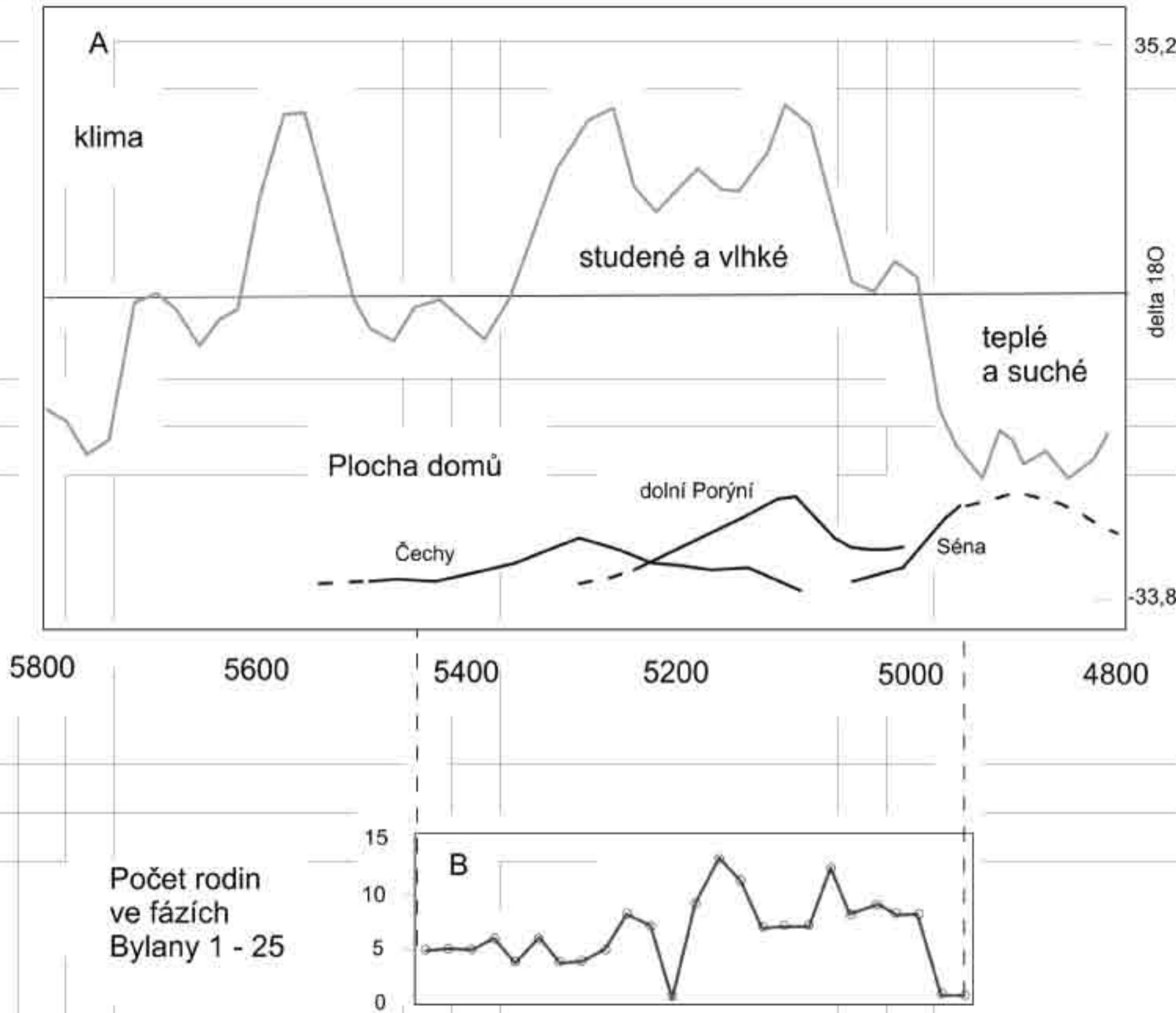

Obr. 8.4. Obličejové nádoby z Anatólie a Evropy. - Face pots from Anatolia and Europe.

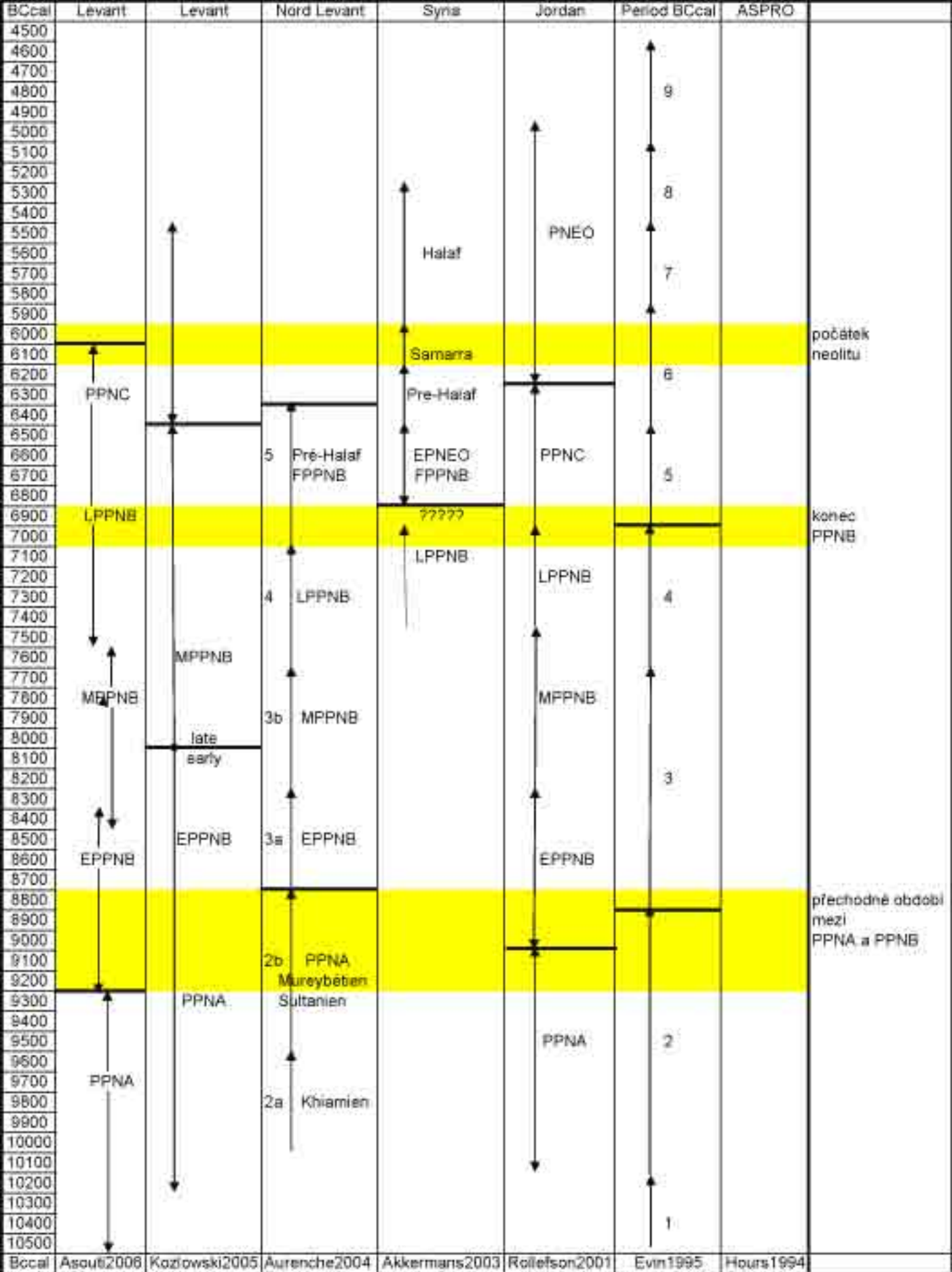
Čechy v době nejstarší lineární keramiky

Obr. 9.1.2. Společenský model Čech v době nejstarší lineární keramiky a mezolitu. - Social model of Bohemia in the stage of earliest Linear Pottery and the Mesolithic.

Obr. 9.2.3. Korelace počtu rodin v Bylanech, demografického vývoje v Evropě a klimatických změn. - Correlation of the number of families in Bylany, the demographic development in Europe, and the changes of climate.

Obr. Exkurz -1. Chronologické schéma v Levantě. - Chronological scheme of the Levant.

BC/Cal	Balkan	Balkan	Central Anatolia	Cyprus	Central Anatolia	West/Sinjar	East/Zagros
4500							
4600							
4700							
4800							
4900							
5000							
5100			ECA V		↑		
5200		Karanovo I-III	Middle Chalcolithic				
5300					ECA V		
5400							
5500							
5600	Gafabnik						
5700	↕						
5800		↕					
5900		↕	ECA IV		ECA IV		
6000	Arza I	↕	Early Chalcolithic				
6100		↕					
6200	Nea						
6300	Nikomedeia						
6400			Pottery		ECA III		
6500			Neolithic				
6600			Late Neolithic	Khirokitia			
6700						Umm Dabghiyah-Sotto	Jarmo ceramic
6800							
6900			ECA III				
7000							
7100			Early Neolithic		ECA II		
7200			PPNC				
7300						Magzalia	Jarmo aceramic
7400							
7500							
7600							
7700			LPPNB	LPPNB			
7800							
7900							
8000			ECA II				
8100							
8200			Aceramic Neolithic	MPPNB	ECA I		
8300							
8400							
8500			MPPNB				
8600							
8700						Nemrikien	Miffaatien
8800							
8900							
9000							
9100							
9200							
9300							
9400			EPPNB	EPPNB			
9500							
9600							
9700			ECA I				
9800							
9900			PPNA				
10000			Epi-Palaeolithic				
10100							
10200							
10300							
10400							
10500				Akrotiri			
BC/Cal	Thissen2000	Thissen2000	Asouti 2006	Asouti 2006	Kuzucuoğlu2002	Coqueugnot 2004	Coqueugnot 2004

Obr. Exkurz -2. Chronologické schéma v Anatólii. - Chronological scheme of Anatolia.